

M A K K A I S Á N D O R

MAGYAR NEVELÉS
MAGYAR MŰVELTSÉG

R É V A I K I A D Á S

NEMZETI MEGÚJULÁS

(Bevezetésül)

A mult soha sincs lezárva. A nemzedékek nem dátumszerűleg megállapítható egymásutánban következnek, hanem egymás mellett és egymásba folyva élik a jelenné váló multat és a jövővé alakuló jelent. Elménk szerkezete és a gyakorlati tájékozódás szükséglete kívánják, hogy a történelem egységes folyamát korszakokra osszuk s szilárd határköveket verjünk le az idő útján. Így próbáljuk megfogni az emberélet elfutó változásait, megérteni a történés okait s kinyomozni a várható következményeket. Minél távolabb kerülnek tőlünk a mult eseményei, ezek a határkövek annál ritkábbakká lesznek, annál nagyobb útszakaszokat fognak be. De annál tisztábban is látjuk, hogy a nagy történelmi válságok gyökerei sokkal messzibbre nyúlnak vissza és következményei sokkal tovább tartanak, mint ahogy a bennük vagy hozzájuk közel élők látták és gondolták. Érthető, hogy minden embernemzedék a maga válságát éli át igazán s tartja a legnagyobbnak és érthető, hogy a maga arasnyi létében is szüksége van a határkövek leverésére, melyek több fordulatot állapítanak meg számára hús esztendő

alatt, mint amennyi az egész addigi történelemben mutatkozik előtte.

A mi számunkra leverettetésünk keserves dátuma osztja kétfelé a történelmet és ami az azóta eltelt tragikus esztendőkből történt, több nekünk, mint a megelőző ezer esztendő minden hullámverése. Úgy látjuk, hogy ez a két évtized sűrítve ismételte meg az egész multat és fölvetett egy csomó eddig ismeretlen új kezdést is. Mi ebben az igaz, mi a csalódás, nem mi fogjuk megállapítani. Ránknézve szomorúan igaz valóság, hogy a történelem félelmes csomópontjába kerülünk és hogy az idők e rettentő dzsungelének bozótjában reménytelenül el ne vesszünk, föl kell állítanunk a magunk határoló és útjelző köveit.

Arról nem is panaszkodhatunk, hogy ezen a téren mulasztások terhelnék a mai embert. Két évtized óta is bőviben vagyunk a „korszakoknak“. A veszettül meggyorsult élettempó csodákat művelt: a politikai, gazdasági, szellemi élet terén egyaránt káprázatos sorozata rohant el előttünk és velünk együtt programoknak, irányoknak, kezdeményezéseknek, alkotásoknak és bukásoknak. Az egyetlen nagy válság, amiben azóta élünk, a válságok és válságocskák sokaságára hullott széjjel, amelyek közül egyet-egyet diadalmasan megoldottak, hogy tíz új támadjon helyette.

A korszakalkotó személyiségek és műveik olyan sora jubilált már e kurta idő alatt, amennyi húsz évtizedre se jutott azelőtt.

Senki se tagadhatja, hogy az emberi gondol-

kozásban mélyreható változások állottak elő. De a valóság mégis az, hogy a régi világ nem halt még meg, ha halálos sebet kapott is. Mint minden jelen, a miénk is mélyében hordozta a jövőendő csiráit. A legutolsó két évtized egészében nem volt egyéb, mint a nagy háború előtti humánus végvonaglása. Ami benne történt, az a halálrasebzett régi európai kultúra kétségbeesett vergődése, hogy hátha mégis életben maradhat, folytathatja saját magát, hátha nem is halálos a sebe, össze lehetne forrasztani s megint restaurálhatná régi önmagát, nemcsak erényeiben, hanem megszokott bűneivel együtt ?

Szeretnék kikapcsolni ebből a gondolatmenetből egy csomó egyébként teljesen jogosult kérdést. Így azt, hogy jó-e, vagy rossz a réginek ez a halódása, siratnunk kell-e, vagy örülnünk rajta, van-e igazság a történelemnek ebben a fordulatában, vagy merő kegyetlenség és gonoszság az egész, hogy mi maradandó s mi fog továbbélni a régiből az újbán is, mint elpusztíthatatlan örökség és érték ? Ezek a kérdések lehetnek nagyon fontos és komoly kérdések, de más lapra tartoznak, mint az, amelyen ezek a betűk sorakoznak.

Az, aminek fölismerése ma a legfontosabb, független ezektől. Magának a *próbálkozásnak* összes eddigi formáiban való *reménytelenségét* kell belátnunk és megszívlelnünk. Ez a belátás a mult egyetlen igaz értékét sem érintheti, sőt valamennyinek átmentését és hatékonnyá tételét kell jelentenie, de semminek sem szabad többé elhomályosí-

tania a *kötelességet*, amely arra szólít, hogy *életünket gyökeréből meg kell újítanunk*. Pillantsunk bárhová: politikai, gazdasági, lelki, szellemi terére az életnek, az idők jeleinek mind hatalmasabb tömege figyelmeztet, hogy az eddigi most fejeződik be igazán és a „nincs tovább“ most lett halálosan komoly valósággá az ember régi útjai előtt.

A magyar nemzet életének két utolsó évtizede is ezt a figyelmeztetést kiáltja ma felénk. Ennek az időnek is voltak mozzanatai, mikor egy vagy más szempontból a jövő különféle lehetőségei villantak meg a szemünk előtt. „Korszakok“ voltak benne, sőt „jubileumok“ is, bőven. De a legkomolyabb magyar lelkeket minden látszólagos változás között is változatlan, kegyetlen egyformasággal gyötörte végig ez a szörnyű vámpír, álmatlan éjszakák árvaságában, forró küzdelmek végtelen napjainak porában. Fájó halántékaikon tüzes kalapácsok dobolták mindig ugyanazt a gúnyos és gyilkos szót: Nincs segítség! Azokén a szegény, bolond magyarokén, akiknek nem volt elég a maguk terhe, hanem szomorú nemzetük sorsát is felvállalták, mert valaha így tanulták meg a kötelesség mivoltát.

A magyar tragikum egész sötétségében meredt eléjük és a múltó évek nem oldották fel, csak mind jobban kiélezték. Érthetetlen sorsot hordozó nemzet vagyunk. Minden más náció azt hiszi, hogy csak úgy valósíthatja meg céljait, ha a magyart elpusztítja. Létünk zavarja az európai emberközösség békéjét. A nemzetek állítólag békét,

igazságot és testvériséget akarnak. Állítólag tehát evangéliumi elveket vallanak. De mi rémült ámulattal kérdezzük: miért látják ezeknek az elveknek érvényesülését egyedül a mi kiközösítésünk által biztosíthatónak? Miért nem tudnak a mi halálraítéltetésünk nélkül élni? Hiszen a magyar nemzet sokszor sajátos értékeinek árán is vállalta és halálos komolysággal vette magára az európaiság mértékét. Még az is mérték volt neki, ami ott nyugaton talán csak frázis vagy szeszély volt. Számtalan magyar ember tapasztalta a külföldön, hogy az európai nemzetek fiai távolról sem ismerik, becsülik és követik annyira a saját nagyjai szellemét, mint mi, akik megértő tisztelettel és forró vágyakozással szívtuk fel tudósaik, költőik, bölcseik ígéit és tanításait. Az eredmény pedig az, hogy Európa, nem először, de ma csaknem általános, kegyetlen közönnyel veszi tudomásul a magyar nemzet pusztulását.

Mi következik ebből? Némelyek szerint a tudatos elfordulás Európától, a dacos turánizmus. A faji sajátosságok, az ősi tradíciók érvényesítése a nemzet életében, jellemében és kultúrájában kétségtelenül rendkívül fontos feladatunk. A néplélek ősrétegébe való visszahajlás nélkül megújulás lehetetlen. De tévedés azt hinni, hogy a hátatfordítás merev mozdulata mindenre elégséges. Ez a magatartás, mégha a fizikai, gazdasági erő meg is volna hozzá, a magyar történelem megsemmisítése lenne s így a nemzethalál útja, az igazságtalanság igazolása. A magyar nemzet előtt, akár

a saját szuverén országában él, akár kisebbségi sorsban, éppen ellenkezőleg, a jövőnek csak az az egy útja maradt, hogy valóban és mélységesen európaivá legyen, hű azokhoz az elvekhez, ahhoz a szellemhez, melyet Európa megtagadott.

Ez a gondolat azonban gyökeres revízióját kívánja meg egész életünknek. A magyar nemzet testrészeit ma országhatárok vágják el egymástól. De ennek nem szabad azzal a következménnyel járnia, hogy a magyar lélek is ötfelé essék és külön-külön elégtelen, félszeg, egymásra nézve is idegenül vegetáló, halódó szellemi torzok siralmas törpecsaládjává silányodjék.

Új nemzetfogalom, élettel telítve, ez az egyetlen lehetőség, ami az új magyarságot kiformálhatja. A magyar nemzet élő organizmus, szellemi egység és személyiség, mely nem a területhez, az állami életformák összetartó kereteihez és a politikumhoz van kötve egyedül és kizárólag, hanem a lélek, a szellem, a jellem azonosságához, melyet kifejez a nyelv közössége s realizál a kultúra és az erkölcsi érték. Ezek a realitások az európai magyarság elpusztíthatatlan kincsei és ezek által az élete, a jövője is elpusztíthatatlan, ha erősen és igazán dolgozik érte.

A tény ezzel szemben az, hogy a széttagolt magyar testrészek között, az adott viszonyokból kifolyólag, nemcsak a külső kapcsolatok szakadtak meg, hanem egyre lazulnak és gyöngülnek a szellemi és erkölcsi összekötő szálak is. Holott ezek nem foglaltatnak benne tiltólag semmiféle béke

okmányban és nem ütközhetnek egyetlen állam vagy faj igazságos törekvésébe sem.

Maholnap nem fogja már a kisebbségi sorsban élő fiatal magyar nemzedék átérezni és realizálni a nemzeti közösség valóságát és hogy a magyarországi magyar fiatalság szemében több lesz-e a kisebbségi magyarság néhány testetlen szólamnál, a felől indokolt kételyeink vannak.

Természetesen mindent félre lehet érteni és magyarázni s így ezt a megállapítást is. Azonban minden aggodalomnak el kell némulnia a kötelesség előtt, hogy — kikapcsolva az ide nem tartozó dolgokat — azt, amit kell és lehet, amit létezésünk nélkülözhetetlen feltételének tartunk, munkába vegyük és megvalósítsuk. A magyarországi magyarságnak éppen úgy, mint a kisebbséginek megvannak a maga sajátos életfeladatai. Ennyiben tehát szükségszerű és jogosult több magyar problémáról beszélni. Mindazáltal nem szabad elfelejtenünk, amit kezdtünk elfelejteni, *hogy a magyar nemzet existenciális kérdése*, minden adottságon, sajátos feladatkörön túl és felül mégis csak *egy és ugyanaz*. Világhorizontba emelve, az emberjövő problémakörébe állítva csakis *egyetlen* magyar kérdés létezik. Ez a kérdés nem a politikai, hanem *a szellemi magyarság* kérdése. Nem is üthető el politikai adottságok hangoztatásával, az értékek örökkévaló kategóriájába tartozván, mely a világ egyszer csak felébredő lelkiismeretének *kínzó* kérdésévé fog válni.

De ami ennél is fontosabb, a magyar kérdés

megoldása ebben a beállításban senki másra nem tartozik, hanem csakis *reánk, a magyarok összességére*. Mindenki másnak az a kötelessége, hogy biztosítsa a kérdés megoldhatását, de maga a megoldás csakis a mi kötelességünk. *Világügygé* úgy lesz a magyar kérdés, hogy egészen a *magunk* belső lelki és szellemi dolgává tesszük és megoldjuk azzal, hogy megvalósítjuk a magyar érték egyforma nemes kifejtését mindenütt, ahol magyarok élnek.

Kétségtelen, hogy ezt elsősorban a legszabadabban és a legtöbb lehetőséggel a magyar nemzetnek az a zöme teheti meg, amelyik a maga nemzeti szuverénitásának összességét élvezheti és a saját állami organizációjában él. De éppen itt van az új, nagy feladat, a *nemzetnevelés* forduló-pontja. A belső kérdés megoldása, melyet nem szabad többé elhomályosítani semminek. A magyar államiság keretében élő magyarságnak öntudatosan és elszántan kell érvényesítenie, manifestálnia, a saját életében, a magyar szellemiség értékvalóságát. A külső impérium nagy adottsága és energiaforrása nem merülhet ki a még nagyobb-nak pusztá követelésében és viszont abban sem, hogy a hatásköréből kiszakított magyarsággal nem törődve, csak ad hoc kérdések rendezését lássa feladatának. A maga körében, de minden magyarok számára kell mintát alkotnia az európai magyar szellem értékéről, életrevalóságáról, nélkülözhetetlenségéről az emberközösség életében.

A magyar ügy nagy fordulatát attól kell várunk, hogy az *élet lehetetlenségének negatív bizo-*

nyitka helyett a körülményeken győzedelmeskedő *életerő pozitív bizonyítékát* mutatja fel a magyarság a világ előtt, a maga pörében. A földrajzi és gazdasági lehetetlenségek hangoztatása egy nemzet igazára nézve mindig negatív dokumentumokat szolgáltat, melyeknek méltánylása azért kétséges, mert nincs kikényszerítő erejük. Ma pedig a nagylelkűség, méltányosság és igazság feltételezett érzéseire nem lehet nemzetpolitikát építeni. Ez a próbálkozás csak kétes könnyeket, üres sajnálkozást, nagyképű vállveregetést eredményezhet. Nemzetek életében súlya csak az *önerőnek* van. Erő, produktivitás, rugalmasság, találékonyság, százszor is újrakezdő kitartás, a lehetetlenségből lehetőségeket formáló szellem friss termelőképesége az a fegyvertár, mely dacol a végzettel.

A magyar Alföld homokjából csodálatos barackot, sőt még csodálatosabb fenyőfát láttam nőni; ami a gazdasági egzisztenciát illeti, nem hiszek a lehetetlenben. Még kevésbé hiszek ennél fogva ott, ahol a magyar lélek csillogó homokszemeinek széthulló tehetetlenségéről sírnak. Ez a homok is meg tudja teremni a jellem sudár fenyőfáját és a kultúra dúslevű édes barackjait.

A továbbiakban részleteiben fogom tárgyalni a magyar nemzetnevelés feladatait. Itt csak azt akarom megállapítani, hogy más, egészségesebb magyar nemzedékre van szükségünk. Amelyik a múlt nagy tanulságait komoly önkritikával meg szívleli. A társadalmi ellentéteket és válaszfalakat kiegyensúlyozza és eltünteti. A külsőségek helyett

belső értékeket állít előtérbe. Leszámol egyéni és nemzeti bűneivel, fogyatkozásaival. Minden magyar kincset forrón szeret és ápol. Szavak helyett tettekkel és komoly produktív munkával bizonyítja az élethez való jogát. Éltrevaló és egyben lelkiileg gazdag lesz. Ilyen nemzedékre van szükségünk ahhoz, hogy elérhessük a kis népek egyetlen nagyságát, hogy az Írás szavai szerint kevés legyen az, ami csak megtartatás, sőt népek tanítójává, világosságává tétessünk.

Egy bizonyos : csak ilyen lelki revízió átmént, belsőleg megújult magyar nemzetderék lehet a szellemi egység és közösség természetes központjává a kisebbségi helyzetben élő magyarság számára is. Viszont ez az a kötelesség, amit a történelmi idő mindenekfelett elébe szabott.

A kisebbségi magyarság sorsa külsőleg más. Neki ezidőszerint alkalmazkodnia kell annak az államnak életformáihoz, amelybe belekapcsolta. Hogy ott, ahol élnie kell, anyagi egzisztenciájában mennyire képes fennmaradni, a saját életterején kívül nagymértékben függ a magyarországi magyarság belső értékétől és külső magatartásától egyaránt. Ez ma, a huszonnegyedik óra utolsó perceiben végtelenül fontos és megszívlelendő igazság. De ami mindennél főbb, a nyelv, hit, kultúra, lelki személyiség és jellem, vagyis az *örök magyarság* megtarthatása is ezen az új magyar gondolkodáson fordul meg, egyszerre itt és ott.

Lehetséges egy olyan *magyar szellemi egység*, melyhez a széttagolt nemzet egyes részei mind

sajátos színeket és értékeket adnak s ez végeredményben termékeny és tisztelt valóság lehet egész Európa számára, a béke és együttműködés tényezője a nemzetek között. De minden külső egység dacára is meg volna pecsételve a magyarság sorsa, ha ez a belső egysége létre nem jönne s mind hatékonyabbá nem teljesednék.

Voltak az európai kultúrának teremtményei, mikor közmeggyőződés és a legfoghatóbb valóság volt az a hit, hogy a külső életformákat, a gazdasági, politikai, jogi organizációkat és intézményeket a szellem teremti meg magának. Ennél fogva a szellem egysége, tisztasága és szabadsága mindennél fontosabb. Ma Európában talán egy nemzet se hisz ebben. Ezért lehet azt mondani, hogy a régi Európa meghalt. De az igazság azért él. És ha a magyar nemzet ezt az igazságot a magáévá tenné s rá tudná építeni új életének programját, az emberiség életének új fejezetéhez ő lehetne az ékes iniciálé.

ELSŐ RÉSZ

A NEVELŐI GONDOLKOZÁS
ÚTJA

A pedagógia és az emberválság

Minden általános és életbevágó emberi tevékenység együtt jár azzal, hogy mindenki szakértőnek tartja magát benne. Köztudomású, hogy a hivatásos orvostudomány körül állandóan ott burjánzik a laikus doktorok és kuruzslók tudománya s az egészség dolgához mindenki jobban ért, saját hite szerint, mint az emberi test tudományosan képzett őrei. A politika tényleges képviselői a köztudatban föltétlenül kontárok, akiknél minden újságolvasó jobban elintézné az ország dolgát, ha végre rábíznák. Háború idején mindenki túltesz a hadvezéreken hozzáértés tekintetében. A generálisok, a közhit szerint, csupa ostobaságokat művelnek.

De az elmélet és gyakorlat valamennyi területén kétségtelenül a nevelés vezet abban a tekintetben, hogy minden ember született pedagógusnak tartja magát.

Ez a jelenség a felületes lelkeket rendszerint arra indítja, hogy lebecsüljék ezekben a tevékenységekben a rátermettség, készség, elmélyedés jelentőségét.

Pedig a hozzáértésnek és beavatkozásnak ez az általános igénye és ingere éppen ellenkezőleg, már önmagában bizonyítja az orvostudomány, a poli-

tika, a hadászat, a nevelés döntő fontosságát az emberi élet alakításában, sorsának irányításában, amiből tehát csak azt az egy következtetést vonhatjuk le, hogy a hivatásosoknak fokozott kötelessége tudományukat és gyakorlatukat egyaránt a legmélyebb alapokig vinni vissza, a legmesszebb tekintő céltudatossággal dolgozni s a leggondosabban kidolgozott módszerekkel biztosítani tevékenységüknek az életre való hatékonyságát.

A nevelés elméletének és gyakorlatának alapvető kérdéseiről elmélkedvén, először is azt a megfigyelést kell tennünk, hogy ez a tevékenység a minket legközelebbbről érdeklő utolsó évtizedekben mennyire híven követte a súlyos emberválság hullámozását. Ennek az együtt hullámozásnak a természetes velejárója az a tény, hogy a pedagógia összes igazságai kérdésessé váltak számunkra. Felettébb bizonytalan tudomány, azaz nem is tudomány, mondogatják lemondó kézlegyintéssel azok, akik a tudomány régi fogalmának babonájában élve, változhatatlan tételekre esküsznek.

A magam részéről ellenkező meggyőződést vallok. Semmi sem bizonyíthatja életemben a pedagógiai tudomány és gyakorlat nagy jelentőségét és értékét, mint a nevelői gondolkodásnak ez a hajlékony és alkalmazkodó mivolta. Ebből ítélhetjük meg, hogy a pedagógia tisztában van a maga hivatásával. Mert két alapvető igazság parancsolja rá ezt a magatartást.

Az egyik az, hogy mivel a nevelés teljességében a jövő generációját szolgálja, minél öntuda-

tosabb, annál érzékenyebben kell tükröznie a jövőbe átömlő jelen hullámverésének gyors változásait.

A másik pedig az, hogy a nevelés élő anyagon dolgozik, még pedig a legkényesebb és legértékesebb élő anyagon : az ifjúság alakuló lelkén s ezért sohasem szabad holt tételekben megmerevednie, hanem folytonos érdeklődéssel kell alkalmazkodnia különleges tárgyához.

A nevelés kérdései kikerülhetetlenek, de egyben elhatárolhatatlanok is, minden egyes ember és minden emberi közösség életében. Ezért uralkodik az elvek és teendők terén olyan ellentmondásokkal tele zűrzavar a köztudatban. Nélkülözhetetlennek tartom azért a tiszta elméleti alapvetés és a helyes, ellenőrizhető gyakorlat szempontjából egyaránt a nevelői gondolkodás útjának megfigyelését, vagyis annak a főirányvonalának tisztázását, mely az emberválsággal való együtt hullámozásában alakul ki.

Ha a modern pedagógia elméleti és gyakorlati munkáját figyeljük, azt találjuk, hogy benne tulajdonképpen nem egy egyszerű, hanem egy kettős, párhuzamos irányvonal fedezhető fel. Ennek az együtt haladó és egymásnak megfelelő kettősségnek egyik vonala a nevelőhatalom igazolására irányul, a másik pedig egyidejűleg a nevelői munka lényegének tisztázására.

A következőkben azért külön-külön vesszük szemügyre ezt a két irányvonalat.

I. A nevelőhatalom kérdése

1. *Módszer, kísérlet, személyiség*

A nevelőhatalom problémáját a múlt század végén a *módszer* ellen indított szenvedélyes harc tette döntővé a pedagógiában.

Ma már tisztán látjuk, hogy módszer nélkül nevelésről, mint öntudatos és programmszerű tevékenységről, szó sem lehet s maga ez a harc is új, gazdagabb, mélyebb értelmű módszerekhez vezetett.

Amiről valójában szó volt ebben a harcban, az a módszernek egy korlátolt és túlzóan egyoldalú formája. Ennek a formának megteremtőjéül *Herbart*-ot szokás tekinteni és gáncsolni. Mintha Herbart nevelés alatt csak intellektuális tevékenységet, értelmi tanítást értett volna s módszer alatt kizárólag merev, gépies, külsőséges, pusztán logikai eljárásokat. Mai szemünkkel tekintve vissza erre a harcra, meg kell állapítanunk, hogy bár a herbarti módszer téves lélektani teórián alapszik, mégis védelmére szolgál az, hogy céljában teljesen nevelői volt. Nem ok nélkül hangoztatta alapelvét: nem ismerék nevelést oktatás nélkül és viszont. Nála a módszer egész tudományos elméletéből, mondhatjuk világnézetéből fakadt s egy

komoly nevelői törekvést testesít meg: általános érvényű erkölcsi törvényekhez alkalmazkodóvá formálni a lelket, jellemerővé tenni az erkölcsiséget. Helyesen kel védelmére *Fináczy* Ernő, mikor megállapítja, hogy Herbart elmélete nem kisszerű pedantériával megalkotott mechanizmus, hanem a szellemi élet lüktetésének, ritmusának nagyszabású koncepciója.¹⁾ Az a merev intellektualizmus és teremtoi gög, amivel megvádolták, nem annyira a Herbart hibája, mint inkább epigonjaié, akik módszerét a nevelés egész területére kiterjesztették, holott ő maga, emberideáljából kifolyólag, a nevelést lényegében tudósképzésnek tekintette s módszerében ezt a legmagasabb célt tartotta szem előtt, amint azt *Wesely* Ödön is megállapítja róla.²⁾

Mindennek dacára a módszer elleni forradalom időszerű és jogosult volt. Ha igaz is, hogy Herbart az oktatással nevelni akart s célja szerint sokkal több volt puszta racionális oktatónál, mégis bizonyos az, hogy elmélete, a léleknek képzetekből való felépítése, nem felel meg az azóta kibontakozott pszichológiai ismeretnek s intellektualizmusa a nevelésben súlyos egyoldalúságra vezetett. Másfelől bármennyire fontos is a nevelésben a módszeresség, a herbarti módszer magas szellemi igényei, kizárólagos logikai jellege s szigorú mechanikája a nevelőoktatás alacsonyabb fokain s az utódok kezén üres mesterkedéssé váltak, mely elhatalmasodva az iskola munkáján, pusztulással fenyegette a személyes élet nevelői

hatását és az ifjúság lelki életét. A „kérdve-kifejtő“ bűvészkedés, a sablonos oktatói modor sivár nagyképűsége igazolta *Linde*-t, aki a harcot megindította a módszer „aranyborjúja“ ellen.

A nagy felismerés, ami a nevelésben döntő fordulatot hozott, az volt, hogy az ifjúság lelke maga sokkal fontosabb, mint a legszellemesebben kieszelt módszer, melyet erre az élő anyagra alkalmazni, vagyis erőszakolni akartak. Csak az erre való rádöbbenést követhette a másik, nem kevésbé fontos és ijesztő felismerés, hogy a pedagógusok uralkodni akartak valamin és mindenható bölcsességgel formálni törekedtek valamit, amit nem ismertek igazán, alaposan, tudományos lelkiismeretességgel. Ez a valami éppen az ifjúság lelki élete volt.

Az új nevelői törekvés ennél fogva azt akarta tisztázni, hogy *van-e egyáltalában nevelőhatalom*, és ha van, kié az és mik a határai?

A kiindulópontot az a tapasztalat és meggyőződés képezte, hogy a növendék természeténél fogva ellenáll minden ilyen hatalmi törekvésnek és formának. A *Rousseau*-féle naív optimizmus, a *racionalista humanizmus* feltételezése, hogy a gyermek jónak születik s a nevelés csak a természetesség védője és biztosítója lehet, a tüzetesebb vizsgálat és a rendszeresebben irányított megfigyelés fényében összeomlott. A gyermeki és ifjú ellenállás minden nevelői akarattal szemben sokkal több és egészen más, mint a jó természet lázadozása a mesterséges békók ellen. Ez a fel-

ismerés termékenynek bizonyult a nevelőhatalom lehetősége, jogosultsága és szükségessége szempontjából mindenütt, ahol a nevelést éppen ennek az ellenállásnak egészséges, etikus és jótékony leküzdésében ismerték fel. Azonban termékenynek bizonyult ott is, ahol az ellenállás jogosultsága derült ki: az üres és zsarnoki módszereskedéssel szemben.

A munka e szerint egyszerre két, nagyon jelentős irányban indult meg.

Az egyikből ma már külön gazdag tudomány fejlődött ki: a *pedológia*, a gyermektanulmány és az ifjúság lelki életének tudományos bűvárlata.

Ez a nagyjelentőségű kutatás a kísérletek és dokumentumok hatalmas anyagával mutatott rá arra, hogy a gyermeki és ifjú világ sokkal gazdagabb és bonyolultabb valóság, mint ahogy azt régebben gondolták. Ezzel együtt arra is rámutatott, hogy a nevelés nem módszери sablon, hanem tárgyánál fogva különös rátermettséget, finom érzéket s nagy tanulmányt követelő munka. A kísérleti lélektan pedagógiai értékesítése egész sereg eddig figyelembe nem vett előfeltételét, korlátját, lehetőségét világította meg a nevelésnek s főleg éppen a módszer kérdésben tisztázott el sem képzelt törvényszerűségeket.

A részletes lélektani kutatás teljesen megváltoztatta a nevelői tevékenység régi fogalmát, mikor az újonnan fölfedezett ifjú lélekvilág megmutatásával egyszerre elavult ócskaságnak, képzelenségnek bélyegezte a diktatórikus oktatói

kényszert s a sokoldalú alkalmazkodás parancsát állította a nevelő elé.

Mindez nagy igazság, komoly tanulság. De éppen mert az, sohasem szabad elfelejtenünk a kísérleti pedagógia legfontosabb figyelmeztetését, hogy mindezek egyúttal a nevelői munka *szükségképeni relativitását* is jelentik !

Minthogy a nevelés főleg a gyermek- és serdülőkorra vonatkozik, azért a mai pedagógia tudatosan a gyermek és ifjú tanulmányozására van alapítva. *Meumann*,³⁾ *Spranger*,⁴⁾ *Claparède*,⁵⁾ *Montessori*,⁶⁾ *Nagy László*,⁷⁾ *Ranschburg Pál*,⁸⁾ *Imre Lajos*⁹⁾ ezirányú munkássága világosan mutatják, hogy az élő anyag, a lelki tárgy tudományos ismerete a nevelésnek egyik döntő és többé el nem hanyagolható feltétele.

De — ami a fontos — kifejezetten csakis az egyik és nem az egyetlen feltétele. A pedagógia a maga sikermámorában nem egyszer hajlandó volt a pszichológiai tényeknek az élő lélek mellőzésével uralkodói jogokat igényelni a nevelésben.

A módszer helyett tehát egy új nevelőhatalmat akart produkálni : a *Kísérlet*-et.

Ez ellen maga *Meumann* tiltakozik, kijelentvén, hogy nem lehet a nevelés minden kérdését kísérletileg vizsgálni, az általános nevelési cél kitűzése pedig csakis filozófiai alapon lehetséges.

Még óvatosabb *Wesely*, aki a kísérleti pedagógia jelentőségét abban állapítja meg, hogy a pszichológiai ismeretek hozzá fognak járulni ahhoz, hogy az ember világosan értse, amit mint pedagó-

gus cselekszik. Ez a tartózkodóan finom megállapítás valóban a dolog érdemét érinti meg.¹⁰⁾

Egészen határozott és éles a *Münsterberg* állásfoglalása, aki egyenesen azt mondja, hogy a neveléstudományt legbensőbb mivoltának eltorzítása nélkül a pszichológiára alapítani lehetetlen. Mivel a nevelés célok után igazodik, csakis eszmények vezethetik, a pszichológia pedig önmagából eszményt elő nem írhat, mert a lélektani folyamatok se nem jók, se nem rosszak, hanem természetiek. Így a kísérleti lélektan nem alap, hanem segédtudománya a pedagógiának. Különösen ellene van azonban a kísérleti pedagógia túlértékelésének a nevelői gyakorlatban. Az iskola nem laboratórium, nevel és nem kísérletez. A gyermek nem pszichológiai komplexum, hanem öncélú egyéniség. A tanító nem érdekes gépeknek, hanem élő, érző emberi lényeknek akarja sajátjává tenni a jót, szépet és igazat. Ha igazán nevelni akarunk, ne a kísérletező mechanikus terv, hanem az eszményekben való hit legyen a vezérlőnk.¹¹⁾

Ezek a figyelmeztetések rávilágítanak arra, hogy a kísérleti pedagógia a nevelés normatív törvényeinek előírására jogosulatlan és képtelen.

Bármennyire értékeljük tehát a kísérleti tanulmány megújító munkáját az egyoldalú és üres oktatói módszereskedéssel szemben, mégis természetesnek és szükségszerűnek kell találnunk az új nevelési törekvés másik irányának föllépését, mely, mikor még harciasabban száll szembe a módszer „aranyborjújával“, ugyanakkor határo-

zott tiltakozást jelent be az élő személyiség laboratóriumi kezelése ellen is.

Ennek a párhuzamos és egyben ellentétes iránynak lényege: *harc a személyiségért* és pedig úgy a nevelő-, mint a növendékszemélyiségéért.

A nevelésben, ezen az állásponton, az az egyedül lényeges, hogy mind a nevelő, mind a növendék páratlan személyiségek, akiknek a nevelés folyamatában kell találkozniok és összeformniok egymással. Azonban a módszereskedés és a pszichológizálás éppen azt a tényt nem ismerik, vagy ismerik félre, hogy a személyiség nem teljességében megfogható és megismerhető racionális valóság s titka nem a racionális oktatás vagy a laboratóriumi kísérletezés során nyílik fel, hanem csakis a mély, személyes összekapcsolódás élményében. A személyiség olyan szellemi valóság, mely sablonokkal nem kezelhető. Ezért a személyiség pedagógiája a nevelés lelkibb, rejtettebb, főleg kedélyibb jellegét követeli.

Sem a módszernek, sem a kísérletnek nincs meg az a döntő nevelői hatalma, amit a didakták és pedológusok feltételeznek.

Linde,¹²⁾ aki ennek az iránynak legjellegzetesebb képviselője, a személyi nevelés titkát az alkotó és utánalkotó, az élő és utánélő lélek egybekapcsolódásában látja. A nevelő lelkében hullámozó belső élet az a döntő tényező, mely meghatározza az iskola belső életét és a növendék kedélyvilágát. A nevelés lényege a nevelő és a növendék lelki életének paralellizmusában van. Az utánélést a

növendék ösztönszerű együttérzése, az erősebbnek természetes megérzése és elismerése teszi lehetővé. Az egész nevelés élményszerűsége megváltoztatja a racionális ismeretek jelentőségét, a fogalmak érzések nélkül hidegek, az ismereteknek életteljes szemléletekből kell a világ képévé alakulniok. A nevelői tevékenység mozgatóereje a nevelő személyes szeretete a növendék iránt és annak természetes viszonzszeretetével együttesen alkotja a nevelést lehetővé tevő sajátos légkört.

A személyiség pedagógiája tehát a *nevelőhatalmat egyedül a szeretetnek adja.*

Kétségtelenül felismerhető ebben a gondolkörben az a meggyőződés, hogy a nevelés, bár nem herbarti, értelmi tekintetben, de lelkibb jelentésű teremtmunka. Ezt láthatjuk *Lehmannál*,¹³⁾ már túlhajtott formájában. Nála a nevelés intuitív művészi munka, a szubjektív, egyéni eszmény bevéssése az élő anyagba. Így a növendék személyiségének tiszteletéből kiinduló törekvés, mint ez a példa is mutatja, könnyen abba a veszedelembé juthat, hogy a módszer és a laboratórium zsarnoksága helyébe egy új zsarnokságot, a nevelő személyi önkényét állítja.

Kétségtelen, hogy a személyiség gondolatában nagy pedagógiai igazság rejlik. De a személyiség pedagógiájának kedélyi iránya nélkülözte a személyiség tartalmi meghatározását. Vitathatatlan igazságát azonban csak a személyiség lényegének tudományos tisztázása árán lehet valóban értékesíteni. A kedélyi nevelés, a szeretet-

pedagógia csak akkor válik valóban nemessé, ha öntudatosan megállapított szellemi értékeket szolgál s szigorúan kizárja a határozatlanul és határtalanul áradó, bizonytalan és ellenőrizhetetlen érzelmi hullámok elhatalmasodását.

Linde törekvése gyakorlatilag érthető és méltánylandó, de mihelyt arról van szó, hogy az *intézményesen szervezett köznevelés* terén érvényesítsük, kénytelenek vagyunk szigorú vizsgálatnak vetni alá a tetszetős, színes és meleg gondolatokat. Mivel a nevelés olyan halálosan fontos közügy, melyet csak teljes öntudatossággal tisztázott, kipróbált alapelvekre építhetünk rá, határozottan tisztázni kell a személyiségnek a köznevelésben való szükségszerű korlátait.

Ezen a ponton tehát szükség van a nevelőhatalom új koncepciójára.

A magyar pedagógiai irodalomban *Schneller István* kísérelte meg ezt az új fogalmazást, a személyi nevelés problémáinak széleskörű, rendszeres tisztázásával. Álláspontján a nevelőhatalom a *kultúra*, még pedig mint *személyesen* átadott, illetőleg *személyesen* elsajátított *kultúrkincs*.¹⁴⁾

Schneller elsősorban arra törekedett, hogy a személyiségnek tartalmi meghatározását adja. Azután kereste azt a módot, hogy a nevelés szervezett formáiban kiegyensúlyozhatókká válhatnak az egyéniség és a módszer, a személyi értékvalóság és a történelmi nevelőhatalmak, az értelmi, kedélyi és akarat nevelés ellentétei. Természeténél fogva ő is a szív embere, ellensége a merev

intellektualizmusnak, sablonos módszerimádatnak, gépszerű pszichológizálásnak, tisztelője úgy a nevelő, mint a növendék sajátos személyiségének. A nevelés igazi alakítóerejét ő is a szeretetben látja, melyet evangéliumi értelemben fog fel. Másfelől azonban éppoly ellensége mindennemű önkénynek, szabadosságnak, homályos áradozásnak is. A német idealizmus filozófiáján növekedve, erős etikai és kultúrális jelleg határozza meg gondolkozását. A kultúrkincs folyton gazdagodó és nemesedő fejlődésébe s az etikai törvény abszolút-ságába vetett szilárd hite kijelölik nevelői gondolkozásának biztos irányvonalát. A személyiség szerinte nem megfoghatatlan kedélyi sajátosság, hanem elsősorban a természeti egyéniségből tudatra emelt és etizált tiszta éniség s a nevelés éppen ezt a tudatraemelést és etizálást jelenti, mely teljes mértékben lehetséges és szükséges. A mód, ahogy a nevelés végbemegy, személyi, de szigorúan kell követnie a természet, történelem és szellemiség törvényszerű fokozatait és rendjét. A nevelésben éppen úgy nincs ugrás, mint a természetben. Az érzéki, történelmi és tiszta éniség fokozatain át kibontakozó személyiség életében meg van a szükségszerű nevelői szerepe a fejlődés rendjén kialakult összes tényezőknek s a nevelő és növendék mély, tiszta szellemi kapcsolatai csak a nevelés fokozatosan megközelített legmagasabb csúcsán létesülhetnek. Ebben a koncepcióban helye van mindennek, amit a nevelés története érvényesített, de a maga helyén s mihelyt

nem ott érvényesül, vagy túlteng, olyan egyoldalúsággá válik, amit el kell tüntetni. Ezzel oldja meg az ellenmondásokat s kerüli el a szélsőségeket. A személyiség nevelésének így a kultúrkincs tervszerű, etizáló átplántálásában határozott célt és értelmet adott. *Schleiermacher* és *Willmann* szellemének egyéni összeötvözése ismerhető fel koncepcióján, mely egyike a legharmónikusabban kiépített pedagógiai rendszereknek.

Ifjú koromban magam is Schneller István tanítványa voltam s tudományos munkásságomat a nevelés elméletének tanulmányozásával kezdtem meg. A neveléstan filozófiai alapjai érdekelték s törekvésem az volt, hogy az emberi szellem törvényeiből tisztázzam a nevelés végső elméleti lehetőségeit. Figyelmem a személyiség pedagógiai gondolata felé fordult. Az a meggyőződés vezetett, hogy nevelni csak az egyes lelket lehet, mert csak az egyes lélek érték és pedig minden egyes lélek páratlan érték, a maga sajátos összemérhetetlenségében. Az egyéniség végső realitásában rejtőzik a számtalan egyéni úton megvalósítandó értékes ember, az élet célja, tehát e cél felé egyéni utak, egyéniséget tisztelő eljárások és minden lélekbe külön-külön elmerülni tudó szeretetpedagógia vezethetnek egyedül. A nevelés céljának és módjának az egyéniség ténye által meghatározott mivolta két végpontot mutatott fel előttem, melyeket össze kellett kötnöm az ellenmondás nélküli elmélet gyémántfonalával. Ez a két végpont: az egyéniség, ahogy számtalan létmódjában *adva*

van és az egyéniség, amivé minden sajátossága mellett is egyértelműen *lennie kell*. Tanulmányaim arra a következtetésre juttattak, hogy a pedagógiában uralkodó pszichológizmus még az első pontot sem képes megvilágítani, mert az egyéniségnek éppen a magvához, a sajátosságához nem férhet hozzá, annál kevésbbé igényelheti hát a másodiknak, az ideálnak meghatározását. Így érkeztem el oda, hogy a pedagógia problémáit az *értékelmélet* alapján kell megvizsgálni. E szempont alatt a nevelés a nevelőtényezők mindenkori értékelési álláspontjából fakadó ideálalkotó és plántáló tevékenységének mutatkozott, mellyel a növendék életében megvalósítani törekedtek az előttük életcél képviselő embereszményt.

Az értékelméleti kritikának a nevelés történetére való alkalmazása utalt azután arra, hogy a legmagasabbrendű nevelési célt elméletileg próbáljam meg tisztázni. A *Schneller* személyiségfogalma éppen úgy, mint *Niebergall* „Person und Persönlichkeit“ c. művének megállapításai¹⁵⁾ az emberideált a kultúra által etizált egyéniségben ragadják meg. A kultúrkincs értékvalóság, amelybe beleiktatva, az egyéniség megnemesül, személyiséggé válik. De miért? Ez a kérdés továbbra is ott lebegett előttem. A kultúra az értékeknek történelmi folyamatban kialakult összege s mint ilyen, maga is az értékelmélet kritikája alá esik. Máig kialakult mivolta nem lehet mérője az ember értékének, mert maga is az önérték mérlegére kell hogy kerüljön, ha megakarjuk ítélni, milyen

magaslatára jutott el fejlődésének. Ha tehát a kultúra, illetve az abba való belenevelés a természeti egyéniséget megneemesítheti, akkor ez azt mutatja, hogy a kultúrában részlegesen, történelmi módon, több-kevesebb tisztasággal benne munkálkodik az önértékű végső valóság, melynek hozzájárulása teszi értékessé a jelenségeket. Ezt az önértéket azért minden folyamattól függetlenül, önmagában kell megragadni.

Böhm Károly művei, kritikai idealizmusa alakították ki bennem a filozófiai világnézet alapvonalait s ezért ezt az önértéket *a nemes szellemiségben* találtam meg, melyet ő „intelligenciának” nevez. „Nemes csak az intelligencia — mondja Böhm — és ezen jelzőt csak arra viszi át, ami övele rokon.” Az önértékű intelligencia alatt azonban nem szabad egy külön szellemi tevékenységet, például az értelmi képességet gondolni, hanem magát a szabad, tiszta és öntudatos szellemiséget, mely a kultúrát, mint saját megvalósítását teremti s a tudományban, művészetben, erkölcsiségben azt a kultúrkinoset halmozza össze, melyben a nemes szellemiség három értéksugara, az igazság, szépség és jószág ragyognak fel. Minden ember tehát akkor válik személyiséggé, mikor sajátos természeti egyénisége szellemivé válik, mikor az önértékű intelligencia egyéni megnyilatkozásává lesz.

Pedagógiailag rámnézve azért volt értékes ez az eredmény, mert igazolta előttem a személyi nevelés, a személyiségpedagógia egyedüli jogosultságát, és pedig úgy, hogy a személyiségnek hatá-

rozott, szilárd tartalmat adott, kizárva abból minden ellenőrizhetetlen áradozást, szabadosságot és szétfolyó érzelmességet. Most már lehetséges volt megkísérelni a személyiség pedagógiájának alapelveit tisztáznom.¹⁶⁾

A személyiség pedagógiájának ez az érték-elméleti megalapozása¹⁷⁾ tartalmilag biztosítja a nevelő és a növendék életközösségének helyességét, határozott célt ad a szeretet nevelőhatalmának.

Azonban, bármennyire is feddhetetlen elméletileg ez a gondolat, az élet, a gyakorlat szempontjából egy semmiképpen le nem kicsinyelhető nehézség merül fel vele szemben.

A személyiség pedagógiája kétségtelenül egyedül célravezető ott, de csakis ott, ahol *önértékű* nevelői személyiség munkálkodik. Ez azonban olyan emberi nagyságot tételez föl, amely teljes tisztaságában csak kivételesen jelentkezik az életben. A nevelői hatalmat minden kétség nélkül át lehetne adni az ilyen önértékű nevelői személyiségeknek, ha a szervezett nevelés minden pontján ilyen nevelők állanának. Ez azonban a valóságos élet viszonylatai között lehetetlenség. Más szóval : az *elméleti igazság* nem nyújthat *gyakorlati biztossítékot* arra, hogy a személyiség formáló hatalmába vetett bizalom nem lesz-e okává az individualizmus önkényének ?

Erre a kérdésre nem szükséges elméleti feleletet adnunk. Felelt erre az idő maga. Két emberi lény : a nevelő és a növendék közötti kapcsolat nem bizonyult erős fundamentumául az emberi

életközösségnek a köznevelés terén, éppen azért, mert a nevelés a köz dolga. Az idő rohamléptekkel haladta túl a pedagógiai individualizmust. A viharos politikai és társadalmi fordulatok, a megrendítő tények nem az egyént, hanem magát a társadalmat állították a központba.

A pedagógia figyelme tehát szükségképpen a nevelés *szociális* oldala felé fordult.

2. Társadalom

Az a gondolat, hogy a nevelésben nem az egyén, hanem a társadalom a döntő tényező, természetesen olyan régi, mint maga a nevelés. Hiszen a legkezdetlegesebb pedagógiai kísérlet már föltételezi az egyénnel szemben a fölötte álló közösséget.

Éppen ezért a pedagógiai individualizmus és kollektivizmus merev szembeállítása csak elméletesi, a valóságos életben sohasem létezik. Inkább a két szempont folytonos viaskodásáról beszélhetünk a nevelés történetében. Az egyik vagy másik oldal túlzásai maguk mutatnak rá legvilágosabban a személyiség és a társadalom helyes egyensúlyának föltétlen szükségére.

A szociális pedagógiának azonban bizonyos korokban fokozott hangsúlya és letagadhatatlan igazsága van, mikor az individualizmus önkényével szemben lép fel.

Ez az igazság egyébként nemcsak gyakorlatilag, hanem elméletileg is fennáll. Szociális oldalról minden pedagógiának megdönthetetlen alaptételét

mondja ki *Natorp*: az ember emberré csak az emberi társadalom által lesz.¹⁸⁾ A nevelői gondolkozás — mondja *Imre Sándor* — túlterjed az egyénen, az egyén elválaszthatatlan a közösségtől. A nevelést minden lényeges tekintetben a közösség határozza meg és a nevelés elméleti s gyakorlati feladata a közösség fejlődésének, haladásának rendszeres segítése.¹⁹⁾

Ezek az alapigazságok még akkor is teljesértékűek, ha egyébként a nevelésben a személyiségalkító tevékenység lépne előtérbe, mert világos, hogy az emberi közösségből és a kultúrából kiszakított egyének sohasem teljesezhetnének etikai személyiségekké.

A tényleges helyzet különben is az, hogy a nevelőhatalom ma a gyakorlatban is teljességgel átment a közösség kezébe.

A társadalomnak, mint nevelőhatalomnak, minden módszer, kísérlet és személyiség felett megdönthetetlen elsősege és valóságos impériuma van. Ez nem is kérdés a jelenlegi körülmények között.

Ellenben nagyon is a lényegbe vágó, igazán döntő kérdés az, hogy a közösség nevelői hatalmának követelése milyen törekvésből és miféle célkitűzéssel történik?

Még a tisztán tudományos alapvetés is gyökerében ellentétes eredményekre vezethet, aszerint, hogy például filozófiai vagy természettudományos felfogás szülte-e?

Platon tisztán filozófiai elmélkedés útján ju-

tott el a kultúrállam első megfogalmazásához s ez alapon az állami köznevelés követeléséhez, melyben a legfőbb jó ideájának megvalósítási módját látta. Itt a közösségi nevelésnek, bár formája a legszigorúbb és legkötöttebb, indoka a legmagasabb filozófiai idealizmus.

Pestalozzi szintén társadalmi és társadalomnevelést akart, de ennek kiépíthetését egészen más forrásból remélte: a szeretet evangéliumi etikájából, mely a közösség összetartó és éltető lelkületi egységét táplálja.

Ezekkel szemben *Unold* természettudományos elvek alapján jut oda, hogy a legnagyobb változathatóság és a legnagyobb kiválóság parancsa, mely a természet világában a lét kényszerű törvénye, az emberi közösségben erkölcsi paranccsá lesz, mely így a nevelés célját és feladatát is meghatározza.²⁰⁾

Natorp viszont egyenesen harcra kel a pusztá tapasztalat világa és törvényszerűségei ellen, melyek csak a „van“-ról tudnak, de a „kell“-ről nem. Ezért ő filozófiai alapon a tudatközösségen épülő akaratközösséget tűzi ki a nevelés megvalósítandó feladatául, melyben a „kell“ úgy jelenik meg, mint a kiművelt emberek társadalmának, a nagy emberközösségnek célszerű élete.²¹⁾

A *marxista* történelmi materializmus, a maga egyoldalú és erőszakos szemléletéből kifolyólag valamennyi elmélettel szemben az egész nevelést csupán a szakszervezeti öntudat, az osztályharc eszközének tekinti.

Még sokkal ellenmondóbb lesz a kép, ha a tisztán elméleti törekvéseken túl az a kérdés kerül előtérbe, hogy a nevelőí hatalom az általános emberi közösség melyik konkrét alakulatát illeti meg?

A konkrét társadalom feletti társadalom, az egyetemes humánus apostola, *Comte* és utána annyi más követője világpolgárokat akar nevelni az általános emberszeretet jelszava alatt.

Kerschensteiner, Foerster, Rühlmann, Kármán különböző indokolással, de azonos eredménnyel az államnak adják ezt a kizárólagos hatalmat, a saját polgárai nevelésére.²²⁾

A *kommunizmus* egyetlen osztály, sőt párt számára igényli a nevelés impériumát.

Van olyan álláspont is, és ez ma, reánknezve nagyon aktuális, amelyik az állam hatalmával, de az állam kereteire való tekintet nélkül *nemzet-nevelést* akar végezni.

Mindezeken belül még a *családi, felekezeti, céhszemponatok* is színezhetik a szociális pedagógia elgondolásait.

Végre nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a közvetlen *gyakorlati*, például, gazdasági, politikai törekvések, melyek előtt csak az önfenntartás haszna, vagy a pártérdek lebeg, a közösség eszméjébe mindenféle korlátozó és zavaró, sokszor egyenesen torzító vonást kevernek, ezzel megrontják a nevelés tiszta célkitűzéseit.

Mindezek azt mutatják, hogy a közösség nevelői hatalmának megállapítása nem egyszerű és magátólértetődő dolog, mihelyt a legáltalánosabb

elvi igazságon túllépve, magában az életben akar ez a hatalom érvényesülni. Nem, mert bár a közösség nevelői jogosultsága és hatalma önmagában véve kétségtelen, viszont ez a jog és hatalom alá van vetve valaminek, amiért a társadalom is van. Az igazság az, hogy a társadalom nem Isten. Lehet, hogy néha bálvány, de akkor hamis isten.

Viszont teljes mértékben áll az is, hogy az egyes ember, az egyéniség sem Isten. Legfennebb bálvány lehet ő is.

Éppen ez a felismerés vezet el minket a végletek felett álló igazsághoz.

Mindaddig, amíg a közösség bármely alakulata, sőt maga az egyetemes emberi közösség is öncélnak tekinti magát, a nevelés csak rabszolgákat formáló kényszer lehet. Éppen így csak önkényességet és zsarnokságot idézhet fel a magát öncélnak tekintő természeti egyéniség érvényesülése is.

Közösség és egyéniség, társadalom és egyes ember két olyan adottság, melyek között csakis egy mindkettőjüktől lényegében független és szabad harmadik tényező alkothat egészséges kapcsolatot és egyensúlyt és ez a harmadik éppen *a nevelés*.

A nevelés lehetőségét, szükségességét, jogosultságát az adja meg, hogy feladata az egyéneknek a közösséget tisztán kifejező személyiségekké nevelése és a közösségnek az egyéniségeket teljesen érvényre juttató személyi egységgé tétele.

Ebben áll a pedagógia örök krízise, de egyben csodálatos művészete is.

A nevelés fordulatában ismét a *tények* hozták meg a döntést. Az emberi közösség nagyon tág vagy nagyon szűk alakulatai egyformán kiejtették kezükből a nevelőhatalmat.

A liberális humanizmus világpolgársága, az osztálynevelés exkluzív tömeg- és gépgyártása, sőt a racionális állami nevelés formalizmusa is meghaladottakká váltak.

Ma a fajközösség alapján álló *nemzeti* társadalom, ez a határozott és tartalmi valóság lett a döntő nevelőhatalom.

A személyiség pedagógiája és a szociális nevelés helyébe a szigorúan értelmezett *nemzetnevelés* lépett.

3. *Nemzet*

A nemzetnevelés a társadalmi, szociális nevelésnek konkrét formája.

A nemzetnek, mint nevelőhatalomnak, fogalma, jogosultsága, jelentősége ennél fogva részben szintén alá van vetve a szociális pedagógia általános elveinek és törvényeinek.

De csak részben, mert a nemzet nemcsak közösség, hanem *sajátos* közösség is. Ez a sajátossága megkülönbözteti minden más közösségtől, bár azokkal kapcsolatai vannak, sőt azok összességének maga is egyik alkotótényezője.

Az a nagy kérdés, ami itt felmerül, ma a legizgatóbb problémája az európai emberiségnek. *Öncél-e* a nemzet, vagy csak *eszköz*? Ez a kérdés.

Mi ennek a nagy problémának itt azt az olda-

lát vizsgáljuk, mely a nemzeti közösségnek, mint nevelőhatalomnak meghatározását célozza.

Magyar pedagógiai irodalmunkban *Imre Sándor* kísérelte meg a kérdést eldöntő mozzanatok megállapítását.²³⁾

Szerinte a nemzet a tényleges nevelőalakulat, mint az egyes és az emberiség közt létező egyetlen legtágabb, de még határozott kör.

A nevelés követelményeinek: az általánosságnak, az egységnek, a kötelezőségnek, a személyivé tételnek egyedül a nemzet tud megfelelni, mert csak neki van erre hatalma és szervezete.

A nemzet az egyetlen önálló alakulat, mely saját emelkedésével az egész emberiség fejlődését mozditja elő. Ennélfogva joga és hatalma van meghatározni a nevelés feladatát, irányát, menetét, tárgyait. Ennek a jogának és hatalmának forrása az, hogy a nemzet az egyetemes emberinek sajátos tükre.

Ezen a tükrön túl a nevelés alakító ereje elhalványul, tehát a nemzetnevelés az egyetlen és legmagasabb pedagógiai lehetőség. Ezért a szociális pedagógia helyes elnevezése: nemzetnevelés.

Azonban, ami *Imre Sándor* gondolatai közt különösen fontos, a nevelés *nem politikai vagy gazdasági eszköz*, hanem önálló és központi tényező a nemzet életében. A neveléshez való jogot nem is az adja meg neki, hogy van, mint tényleges alakulat, hanem az, hogy a maga változatlan megmaradásán túl a fejlődés útján való emelkedés, a jövő felé lendül.

A nemzet természetesen politikum is. De nevelői hatalommá csak akkor válik, ha a *politikai gondolkodás nevelőivé válik*.

Ezek a gondolatok rámutatnak arra az igazságra, hogy a nemzet nevelői hatalma részben *eszközi*, részben *öncélú*.

Mint a nevelést lehetővé tevő eszközök birtokosa, maga is eszközi jelentőséggel bír a nevelésben, mert szervezete, közhatalma, törvényei, intézményei, hatóságai nem önmagukért vannak, hanem a nevelés szolgálatáért.

Viszont a nevelésben a nemzet öncélú is abban a tekintetben, hogy az egyetemes emberi szellem sajátos tükre lévén, a szervezett köznevelés által tulajdonképpen önmagát neveli, mint kollektív személyiséget, az örök jövőendő számára.

A nemzet, *amint van*: eszköz, a nemzet, *amint lennie kell*: öncél.

Ennek az igazságnak alapján fogjuk megkísérlni a továbbiakban a magyar nevelés és műveltség kérdéseit tisztázni.

*

Az eddigiekben azt láttuk, hogy a modern pedagógiának a *nevelőhatalom* igazolására irányuló munkája, együtt hullámozván az emberválsággal, ezeket a lépéseket, mozzanatokokat mutatja: *a módszereken és kísérleten át a személyiséghez, a személyiségtől a társadalomhoz, a társadalomtól a nemzethez*.

A következőkben a nevelői gondolkodás útjának másik irányát fogjuk megfigyelni, mely a *nevelői munka* lényegének tisztázására törekedett.

II. A nevelői munka kérdése

1. Elmélet

A nevelői munka lényegének tisztázására irányuló törekvés az elméleti érdeklődésből indult ki.

Miután a nevelés dolgai századokon keresztül intéződtek anélkül, hogy ennek a döntő fontosságú emberi tevékenységnek a legmélyebb elvi gyökerei valakit is érdekelték volna, a múlt század utolsó évtizedeiben egyszerre rendkívüli mértékben felángolt a pedagógia elméleti alapjai iránti kíváncsiság.

A pedagógusokat ebben az időben lényegileg egyetlen cél hevíttette : igazolni, kétségtelenül bebizonyítani a pedagógia *tudományvoltát*, önállóságát a többi tudományok között és azokkal szemben.

Maga ez az igény is egészen új volt. A régebbi nagy nevelők : *Strum*, *Ratichius*, *Comenius* még semmi szükségét nem látták egy szélesebb és mélyebb elvi alapozással bíró s mai értelmű nevelés-tannak. Amennyiben náluk ilyesmiről szó lehet, az csupán a pedagógia egyik részlete : a didaktikai, melyben ők a nevelői tevékenység lényegét látták. De ez a didaktika sem arra irányult, hogy elméleti alapját képezze a gyakorlatnak, hanem a

gyakorlatból leszűrt és teljesen gyakorlati célt szolgáló tételek, megállapítások, utasítások gyűjteménye volt. Ennek a megállapításnak nem mond ellene az a tény, hogy például Comenius didaktikájának világosan kifejezésre jutó, mondhatjuk világnézeti alapja van a keresztyén idealizmusban. Mert ez és az ehhez hasonló szellemi, lelkületi hátterek valóban csak hátterek és nem az egész rendszer kibontakozásának genetikus alapjai voltak. Ez a tény magyarázza meg azt, hogy a didaktika legfőbb feladata egészen a XVIII. század végéig a megállapított tananyag memoralizálása s főként a latin nyelv megtanítása volt. A didaktikusok mindössze néhány induktíve kikövetkeztetett alapelvet követtek, így azt, hogy a tapasztalatból kell az elvont igazságok felé haladni, a környezetből a távolba, az esetekből a törvényekhez.

Schleiermacher volt az első, aki a maga kultúr-filozófiai szemléletéből kifolyólag a pedagógia számára is filozófiai alapvetést tart szükségesnek. Azonban a pedagógia tudományos önállóságáról nála nincs szó, mivel ő azt, tudományos szempontból az egyik filozófiai diszciplína, az etika egy részének tekintette.

Az első, lényegében tudományos pedagógia megalapítójának *Herbart*-ot (1778—1841) kell tartanunk.²⁴⁾ Nála, mint általában értelmezik, a nevelés célját az etika, módszerét a lélektan határozza meg. Véleményem szerint ez a megállapítás abban a felületes értelemben, ahogy használni szokták, éppen *Herbart* pedagógiai sajátosságát

homályosítja el. Az etikai célgondolat és a lélektani megvalósítás útja az ő koncepciójában sajátos értelmet nyer : többé nem pusztán etikai és lélektani, hanem új, eredeti értelmet, mely által *pedagógiaivá* válik. Ezért lehet és kell azt mondani, hogy a pedagógiának, mint sajátos tudománynak, Herbart a megalapítója.

Magához, ehhez a döntő tethhez képest az a lélektan, melyet Herbart tanít, csak másodrangú s mai lélekismeretünkhöz mérve elavult. Lényege szerint intellektuálista és mechanikus lélektan ez, mely lélek alatt a képzetekből felépülő és felépíthető gondolatvilágot érti, abban a szintén téves etikai meggyőződésben, hogy ez a gondolatvilág az erkölcsi jellem teremtetényezője lesz.

Voltaképpen pedagógiája abban a különleges *módszerben* jut kifejezésre, melyet mint a képzetek kialakítására szolgáló meghatározott eljárást, tűz a nevelés elé.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy a „módszer” szó túlságosan szerény kifejezés arra a szerepre, melyet Herbartnál a pedagógiai eljárás tölt be. Talán éppen ez a kifejezés lett egyik okává pedagógiája félreértésének és leszegényítésének epigonjai elméletében és gyakorlatában.

A nevelőoktatás, ahogy Herbart a nevelést hívja, a nevelés és tanítás elválaszthatatlan egységét jelenti és ez az egység éppen a módszernek nevezett eljárásban, magában a pedagógiai tevékenységben létesül.

Ennek a tevékenységnek alapfeladata az,

hogy az egyéniséget a sokoldalú érdeklődés által változtassa meg, létrehozza annak lehető legteljesebb és legegységesebb formáját, hogy ezáltal az egyéniség egyetemes érvényű erkölcsi törvényekhez alkalmazkodni képessé legyen. A nevelő-oktatás arra való, hogy az egyént erre az erkölcsi magaslatra előkészítse. Munkája azonban nem formai, hanem tartalmi, mert csak a gazdag lelki tartalom teheti lehetővé, hogy az ember a különleges feladatokhoz alkalmazkodni tudjon.

Az érdeklődés sokoldalúságát, mely a lelki élet igazi formája, egy meghatározott tudatfolyamat hozza létre, mely a nyugvó és haladó állapot szabályos váltakozása.

A tárggyal való foglalkozás ebben a tudatfolyamatban megy végbe és pedig először az elmélyedés, beleélés útján, mely nyugvó állapotában világos szemlélés, haladásában pedig képzettársítás. Az elmélyedést követi az elmélkedés, melynek nyugvó formája a rendszer, haladó formája a metódus. Az előbbiben a már meglevő adatok saját helyükre kerülnek, az utóbbiban újak létesülnek, melyek a régiekhez logikus rendben kapcsolódnak.

A nevelőoktatás bizonyos általános lépések, fokok során halad át, ezek az észrevevés, a várákozás, a követelés és a cselekvés. A pedagógiai munka ehhez képest megmutatás, összekapcsolás, indokolás és magyarázat. Az ismereti tárgy, mely a nevelőoktatás által bevégzett, elsajátított része lett a léleknek : szemléletes, hézag nélküli, hatékony és a valóságbakapcsolódó.

Ez a vázlatos utalás mutatja, hogy Herbart tudományos pedagógiai jelentősége nem abban áll, amiben keresték és látták : lélektani felfogásban, etikai célkitűzésében, vagy didaktikus mechanikájában. Ezeken túl, abban kell méltányolnunk pedagógiai eredetiségét és önállóságát, hogy ő az egész világképet a pedagógia szempontjából rendezte át, vagyis a szellemi élet általa felismert és törvényszerűnek tartott belső menetét a nevelő-oktatás élettörvényévé tette.

Amint már említettük, a herbarti elgondolás a nevelőoktatás elé nagyon magas szellemi feladatokat tűz ki s tana tulajdonképpen nem az általános köznevelés, hanem a tudósképzés lélektana, logikája, etikája és módszertana.

Ezt a felismerést nem győzzük eléggé hangsúlyozni, mert ebből lehet megérteni azt a különös tényt, hogy Herbart egy félreértés és egy helytelen általánosítás következtében jutott egyeduralomra a köznevelésben, az iskolai oktatás terén.

Ez a páratlan tekintély és uralom azonban, minthogy félreértésen és elmagyarázáson alapult, sohasem is volt valódi, hanem névleges. Herbart neve sok tekintetben tőle idegen és mindenestre a saját tanánál sekélyesebb pedagógiai irányzatot fémjelzett.

A herbarti iskola: *Ziller, Rein és követők*²⁵⁾ megpróbálták mesterük módszerét kiterjeszteni a köznevelés egész területére, az iskolai oktatás minden fokozatára, a legelemibbtől kezdve. Ez természetesen azonnal maga után vonta az eredeti

magas elgondolás fölhogítását és leszállítását, a herbarti elméletnek azokat az átdolgozásait, melyeknek az eredetihez mind kevesebb közük van. Ha például figyelemmel kísérjük az úgynevezett „formális fokok” tanának variációit a herbarti iskola pedagógiájában, nyilván láthatjuk azt a szomorú megszegényítést és lefokozást, mely Herbart elgondolásának volt osztályrésze követői kezén.

Egész koncepciójának alapját, a sokoldalú érdeklődés termékeny gondolatát már Ziller elvetette s ugyanő az eredeti logikai jelentésű fokokat pszichikai folyamatokká degradálta. A szellemi életfölépítés világtörvényét Rein a benyomásoknak fogalmakká való feldolgozásává silányította. Még sokkal kevesebb jót mondhatunk követőikről, akik a „kérdve-kifejtő” módszer szemfényvesztésének lettek bűvészinásai.

Nem kívánom kétségbevonni ennek az irányzatnak egyes didaktikai részletekben való közvetlen hasznosságát az iskolai oktatásban, azonban tudományos szempontból működésük egésze kétségtelenül az alá az ítélet alá esik, hogy meghamisították és ezzel együtt, sajnos, el is nyomorították egy kiváló tudós szellem nagyszabású elméletét, mely a valóság legmagasabbfokú elsajátítását célozta.

Szellemtörténetileg nézve ezt a dolgot, mégis azt kell mondanunk, hogy Herbart negatívra többet használt a pedagógiának, mint pozitívra. Mert éppen az a körülmény, hogy a pedagógia az ő nevének cége alatt lett pusztán módszereskedéssé,

sablonná, gépies didaktizálássá és silány racionalizmussá, érlelődött lassanként kiváltó okává az utolsó ötven esztendő rendkívüli érdeklődésének a pedagógia tudományos alapelvei, elméleti jellege és problémái iránt.

A nevelés lehetősége, jogosultsága, szükségessége, célja, tényezői, természettudományi, szociológiai, lélektani, értékelméleti, etikai, kultúrfilozófiai vonatkozásai, a nevelőhatalom forrásai és határai, a nevelő és a növendék kapcsolatának személyi és közösségi jelentősége, az iskola lényege és hivatása, a nevelés és oktatás viszonyának törvényszerűségei, a hivatásos és laikus nevelőtényezők hatásköre, a nevelés kényszere és szabadsága, értelmi, érzelmi és akarati jellege, tudományos, művészi, gyakorlati értelmezésének okai és következményei és más, itt fel sem sorolható kérdések egész serege vetődött fel s lett szenvedélyes vitatás tárgyává. Egész könyvtárrá nőtt a rendszeres pedagógiai művek és a részletkérdésekkel foglalkozó tanulmányok tömege, melyek mind ebből az érdeklődésből fakadtak.²⁶⁾

Ha ennek a nagy tudományos pedagógiai irodalomnak egészét vesszük tekintetbe, azt a jellegzetes vonást találjuk benne, hogy valamennyit a XIX. század és a XX. századelő szellemének megfelelően egyetlen szenvedély fűti: a *tudományos igazság keresése*.

A pedagógiai munkát is ugyanaz a lélek hatotta át és ösztönözte, amely ezt az egész korszakot telítette: optimisztikus és öntelt bizalom

a tudományos megismerés határtalanságában és mindenre elégséges voltában. Ennélfogva az az uralkodó törekvés vezérli, hogy a pedagógiát egészében és részleteiben önálló tudománnyá tegye, abban a meggyőződésben, hogy *ezáltal* végérvényesen el is dönti és megszabja a gyakorlati nevelés minden lehetséges kérdésének megoldását.

Így tehát azt lehet mondani, hogy ez a nagy tudományos mozgalom a nevelői munka döntő részének *a mély és széles elméleti tisztázást* tartotta, mely után már a gyakorlat csak az engedelmes alkalmazkodás és alkalmazás dolga.

2. Szervezet

Az elmélet mindenhatóságába vetett hitet azonban a reánkzudult világkatasztrófa és annak következményei a nevelés terén is alaposan megdöntötték.

Az emberválság egyúttal a nevelőhatalmak és az ifjúság válsága is, sőt elsősorban éppen ezeké. Így tehát a nevelői munka maga is súlyos válságba került.

Az elméleti érdeklődés minden kérdést megoldott. És íme, az elméletileg olyan szellemesen és annyiféleképpen megoldott összes pedagógiai kérdések ismét valóban *kérdésekké* váltak s a nevelőmunka területe megoldatlan új titkokat, mélységeket, veszedelmeket, katasztrófákat feltáró terra incognita-vá.

A háború utáni új világ, amely természetesen csak fölhasadása a régen lappangó belső kelevény-

nek, egy rettenetes látszattal rémítette el a nevelőket: nincs többé gyermekiség, ifjúság, mert nincs többé szent titokzatosság, szemérem, idealizmus, tekintély.

Mihez kezdjenek ebben a világban a nevelők, akik azt hitték, hogy ők teremtik és építik fel a gyermek lelkét? A tudós pedagógusok, akik filozófiával, laboratóriummal és mindenféle bölcsességgel már végérvényesen elintézték minden lehetséges problémát s most iszonyodva látják, hogy az új világ illuziótlan gyermeke szembekacagja tudományukat?

A régi világ pedagógiája, óriási belső eltérései, sőt ellentétei dacára is ugyanazon a lehetőségen alapult: éppen az tette pedagógiává, hogy a felnőttek nevelői szövetsége ösztönös vagy öntudatos módon *elválasztotta és elzárta* a gyermek és ifjú világát a magáétól. A régi pedagógiának mindig az okozta a legnagyobb fejtörést, hogy miként alkossa meg az *átmenetet* e két világ között, hogyan tudja lehetőleg *zökkenő nélkül átvezetni* az ifjú nemzedéket a felnőttek életébe? Ezt a problémát azonban éppen az tette állandóan kétségessé, hogy ez az átvezetés, sajnos, egyúttal a magas eszménység és erkölcsi imperativusok *leszállása* volt a meghazudtoló valóságba. Másfelől az *ifjúság élete* is lefojtva, de a maga útjain kúszott előre a pedagógiai lepel alatt.

A nagy világváltozás ezt a kérdést a maga módján, egyszerre megoldotta. A keserű igazság, amelynek hideg, józanító fénye végigömlött a régi

világ romjain, rávilágított a titkolhatatlan tényre : a romok a *tekintély omladéka*i voltak.

Mivel a felnőttek igazi világának kendőzetlen arculata most már kitárult a gyermekek és az ifjúság előtt, a két világ közt minden jámborszándékú hazugság lehetetlenné vált s a régi pedagógia megbukott. Mindezekután nagy kérdés, hogy valójában jogosult-e a nevelők rémüldözése a gyermekség pusztulásán és hogy a felnőttek csalódtak-e fájdalmasabban az ifjúságban vagy ellenkezőleg ?

De mindazonáltal a *felelősség* kérdése nagyon is világos. A *nevelők* felelőssége vitathatatlan.

A szédületéből magához térő új világnak legfontosabb kérdésévé, valósággal létkérdésévé az *egység*, a *szervezettség*, a *fegyelem* új formáinak, módjainak, törvényeinek megteremtése lett. A kísérletek, a küzdelmek, a kudarcok és sikerek világszerte a szemünk előtt vannak. Az ítélkezésre még nem értek meg, csak a megfigyelésre.

Azt azonban megállapíthatjuk, hogy az emberválság ez új hullámában a pedagógia is elfordult az elméletektől, senkit sem érdekel többé a nevelés filozófiája, az általánosságban lebegő célok vitatása. Mindenkit a nevelés *szervezésének* feladatai izgatnak.

A *fogalom* helyébe a szó reális értelmében megfogható *szervezet* lépett.

Győző és legyőzött államok újraalkotják köznevelési és közoktatási törvényrendszerüket, az általánosságokba kalandozó embernevelési ábrán-

dok világát a köznevelési szervezet legtipikusabb formája: *az iskola*, az intézményes pedagógiai munka kötelező színtere és műhelye váltja fel.

A nevelés célját, feladatát, módjait, egész rendszerét ismét egy szűkebb nevelő hatalom, *az iskolafenntartó* határozza meg és veszi a kezébe. Ezzel szükségképpen együttjár, hogy a nevelés tartalmi vonásai háttérbe szorulnak a törvényes kényszer, az iskolát a maga kifejezőjéül állító és vezető közösség tekintélyének érvényesülése mögött.

A nevelés hatalma és munkája, a jövőre való kihatás tudatában és szándékában, korlátozza és koncentrálni önmagát elsősorban az iskolaköteles életkorra: a gyermek és ifjú életére.

3. Kultúrpolitika

Meg kell azonban állapítanunk, hogy a nevelői gondolkodás e hullámlökésének legmerevebben értelmezett hatókörén ma már voltaképpen túl vagyunk, a nevelői munka értelmezésének szempontjából.

Mindenütt, nálunk is kibontakozóban van a nevelői munka lényegének tisztázására vonatkozó törekvés harmadik lépése is: a nevelés „*nagy koncepciója*“, amely azt jelenti, hogy minden távoli és általános elmélet megtagadása és mellőzése után is többnek kell tartanunk a nevelői tevékenységet, mint egy meghatározott életkorra és az intézményesen szervezett iskolára korlátozódó munkát.

A nevelésnek az *egész nemzeti társadalmat* és annak *egész életét* fel kell ölelnie magába.

A szervezettség követelményének egy olyan kiterjesztéséről van szó itt, mely az egész nemzetre tekint és azt egyfelől *nevelői közösségnek*, másfelől *iskolarendszernek* minősíti.

A pedagógia ezáltal *nemzeti kultúrpolitikává* szélesedik és mélyül ki.²⁷⁾ A kultúrpolitika célja a nemzeti műveltség egységes és tagozott, tárgyiasuló és személyes, konzerváló és alkotó értékrendszerének, mint a nemzeti szellem öncélúságából következő önfenntartás legfontosabb tényezőjének kiépítése.

Ebben a munkában a nevelőhatalom csak maga az öntudatosított és szervezett nemzeti közösség lehet, a nevelői munka pedig minden elméletet és szervezetet a maga célgondolatához alkalmazó nemzetnevelés, melyben az iskolai nevelés csak az egyik mozzanatot képezheti, szerves összefüggésben a többivel.

A nevelői munka lényegének tisztázására irányuló pedagógiai gondolkozás tehát, együtthullámozván az emberválsággal, ezeket a lépéseket, mozzanatokot mutatja: *az elmélettől a szervezéshez, a szervezéstől a kultúrpolitikához.*

*

A modern nevelői gondolkozás útjának ketős, párhuzamos irányvonalát végigkísérve, ahhoz az eredményhez jutottunk el, hogy a nevelőhatalom és a nevelőmunka mivoltának tisztázódása elméletileg a személyiséghez, szervezésileg a társa-

dalomhoz, kultúrpolitikailag pedig a nemzetneveléshez vezetett.

A nevelő hatalom, mely ennek az útnak végén kiemelkedik : a nemzet, a nevelői munka pedig, amelyet végez : kultúrpolitika.

III. Új parancsok

1. Az iskola

a) A nemzeti társadalom és az iskolarendszer

Ma, a nemzeti közösség döntő valóságának korszakában a nevelés számtalan részletkérdése közül egy *főkérdés* emelkedik ki, amelyet így fogalmazhatunk meg: Milyen viszonyban kell lennie *a nemzeti társadalomnak az iskolába szervezett nevelési rendszerrel?*

Ez a viszony nem olyan magátólértetődően egyszerű, mint gondolnók. Sajátossá, különlegessé teszi éppen az, hogy minden vonatkozásában *pedagógiai*nak kell lennie.

Nemzeti társadalmunk és az iskola között régebben nemcsak a pedagógiai, hanem úgyszólván minden más kapcsolat is hiányzott.

A régi iskola zárt, külön világ volt. Nem véletlenül, szándéktalanul, hanem tudatosan, vagy legalább is ösztönszerű helyesléssel.

Mind a hivatásos nevelők, mind a nagy közönség, a szülők és felnőttek társadalma azon volt, akár egymás ellen, akár titkos szövetségben, hogy az iskola szinte ellenképe legyen annak, ami „künn”, a társadalom életében történik.

Mindenekelőtt maga az iskola volt az, amelyik a saját külön életét élte, magát öncélnak tekintette. Ahogy az általános panasz gáncsolta: nem az életnek, hanem az iskolának nevelt.

Meg kell állapítanunk, hogy az iskolának ez a magatartása részben jogos önvédelem volt: ki akarta zárni a társadalom fertőző hatását a fogékony ifjúság életéből.

A társadalomnak az a követelése, hogy az iskola az életnek neveljen, hasznosítható ismereteket adjon a létharcra, azért volt helytelen, mert maga az életről való felfogás volt alacsony. Azt akarta, hogy az iskola maga szállítsa le az ifjúság életcélját és alkalmazza azt a köznapisághoz, az önző és durva versenyben való boldogulás érdekében. Ezt jelentette lényegében minden olyan követelés, mely az iskola gyakorlatiságát hangoztatta.

Viszont el kell ismernünk, hogy a társadalomtól elzárkozó iskola ellen emelt vádban van jogosult elem is, mert a nevelés célja sohasem lehet egy külön művilág teremtménye s az iskolának éppen arra kell törekednie, hogy munkája által felemelően, nemesítően hasson a társadalomra is.

De nemcsak az iskola védekezett a társadalom eme gyakorlati követelése ellen, annak alacsonyfokúsága és rontó hatása tudatában, hanem magának a társadalomnak legközelebből érdekelt rétege, a taníttató szülők maguk is azon igyekeztek, hogy az iskola elzárkozzék a köznapi élet elől.

Ezt a kevésbé megfigyelt és méltányolt, pedig nagyon általános magatartást a régi társada-

lom „idealizmusa“ indokolta. Az alapjában véve jószándékú szülői elgondolás az iskolától magas eszmények kitűzését és ápolását várta, abban a romantikus és egyben pesszimista meggyőződésben, hogy maga az élet, mely majd az iskolából kikerülő gyermekeikre vár, úgyis elég szennyes és gonosz, tehát legalább az iskolai élet ideje alatt nőjön a gyermek más, tiszta légkörben, ott vértessék fel a lelkét a bűn ellen s építsenek fel számára egy magasabb és szellemibb világot. Majd lesz bőven alkalma és szomorú kénytelensége megalkudni a valósággal, ha kilép az életbe. Az a titkos, kiábrándult tapasztalat is közreműködött ebben, hogy a gyakorlati életre nem nagyon kell kioktatni az ifjúságot, mert elég hamar beletalálja magát annak önző fogásaiba. Ez a felfogás valami olyanfélének képzelte el az iskolát, mint *Platon* az ideák országát, amelyre való visszaemlékezésünk biztosíthatja egyedül azt, hogy a testek világában megmaradhassunk a jó szolgálatában. Az iskola „idealizmusa“ ilyen visszaemlékezési alapja lett volna a létharcban elszennyeződő embernek arra, hogy van igazság, szépség és jószág is, noha csak abban a külön világban, ahonnan kiszakadt. Hogy ez a gondolkozás milyen lefojtott és kirobbanásra érlelődő feszültségeket vitt bele az iskola életébe, arról később fogunk beszélni. Itt csak annyit állapítsunk meg, hogy még a legjobb szándék mellett is súlyos tévedés volt ez a pedagógia, mert hazugság képezte az alapját. Legtanulságosabb benne az a szándéktalan önvallomás, melyet a társadalom

tett általa a maga életéről s egyedül vigasztaló az, hogy ösztönös vágyakozás szólalt meg benne a jobb élet után.

Az egész európai emberiség szörnyű csalódásai után a *nemzetnevelés új, kultúrpolitikai koncepciója* változtatta meg ebben a tekintetben az iskolai nevelés helyzetét és a társadalomhoz való kapcsolata értelmét.

A nemzetnevelők többsége ma már lényegében azonos meggyőződést vall a nemzeti társadalom és az iskolai kapcsolatára nézve.

Először is azt, hogy az iskola semmiképpen nem lehet külön világ, nem pótolhatja a társadalmat és annak életét.

Másodszor azt, hogy az iskola nem lehet a függvénye, kiegészítője sem a társadalomnak.

Ezekkel szemben az iskola, helyesen fogva föl, maga a „*miniatűr társadalom*“, ahogy Kornis Gyula mondja.²⁸⁾

A társadalom és az iskola a *megisméltés* viszonyában állanak egymással. Az iskolában eszerint a nemzeti társadalom szervezett és tudatos *életmintája* gyakorlódik be, az iskolán kívüli életben pedig ugyanaz teljes öntudatossággal ismétlődik meg.

Az iskolát a társadalomra nézve és a társadalmat az iskolára nézve kell megszervezni és úgy irányítani, hogy egymásnak egyidejűleg is, a jövőt tekintve is megfeleljenek. Ezt a megfelelést pedig csak egy valami biztosíthatja, az, ha úgy az iskolában, mint a társadalomban az élet és a

valóság minden tényére nézve, amely döntő jelentőségű, *ugyanaz a megítélés* érvényesül.

Az iskola így lesz a valóság és az igazság iskolája. Többé szó sem lehet arról, hogy a felnőttek társadalma bármiféle indokolással is más megítéléseket gyakoroljon a saját életére nézve, mint amelyeket az iskola érvényesít az ifjúság életében és gondolkozásában. Egymásra nézve léteznek és ezért élet-halál kérdés az, hogy egyformán értékeljenek. Eltérés csupán abban a módban lehet, ahogy az iskola ugyanazt, amit az élet gyakorol, pedagógiaileg érvényesíti.

A gyermek- és ifjúkor sajátosan pedagógiai jellege éppen arravaló, hogy az iskolai élet a *főpróbája* legyen annak, ami a nemzeti társadalom nagy életében, mint jellegzetes adottság és érték, kibontakozik és megvalósul. Mikor az ifjú az iskolából az életbe lép át, a főpróbáról az előadás színpadára áll ki. Amit az iskolában, mint életmodellben, begyakorolt, azt a nemzeti társadalom sokkal szélesebb és gazdagabb életében, de ugyanabban az értelemben, önálló módon ismétli meg.

Az *iskolarendszer* nemzetnevelési, kultúrpolitikai értelemben *a nemzeti élet begyakorlásának színtere és műhelye*.

Ezt a tételt abban az életteljes értelemben kell felfogni, hogy az iskola maga is már valódi nemzeti közösség, amely biztosítja a felnövekvő új nemzedék öntudatos és értékes beletagolódását a nemzet egészének életközösségébe.

Mihelyt az iskolát így látjuk és ilyenné akarjuk tenni, azonnal világossá lesz, hogy a köznevelés célját, feladatait, eszményeit, tárgykörét, módjait, eszközeit, szervezetét, egyszóval egészét a nemzeti közösség maga van hivatva és jogosítva kitűzni, létesíteni, fenntartani, folytatni, szabályozni és ellenőrizni.

Ez a legfontosabb önfenntartó és magátmegvalósító nemzeti tevékenység természetesen nem valamely időleges és részleges, hanem a legmagasabb értelmű és értékű célkitűzések szerint történik.

Így az iskola teljes egészében benne van és él a nemzeti társadalom közösségében s annak legmagasabbrendű életcélja szerint valóban az életnek nevel.

Másfelől azonban az iskolának is meg van a maga sajátos jelentősége abban, hogy ő van hivatva tükröt tartani a nemzet életét tényleg vezető és élő felnőtt társadalom elé, amelynek a legnagyobb szüksége van arra, hogy az iskola töretlen eszményei után igazodjék.

A nemzeti társadalom és az iskola viszonya tehát, amikor *megisméllés*, ugyanakkor egymást megelevenítő *kölcsönhatás* is.

b) A z i s k o l a m u n k á j a

Hogy a nemzetnevelés kultúrpolitikai koncepciója milyen alapvető mértékben megváltoztatja az iskola munkáját, azt akkor láthatjuk igazán, ha a *háborúelőtti magyar köznevelés* képére ve-

tünk egy pillantást, mikor még ez a pedagógiai felfogás a nevelői gondolkozás irányvonalában csak egyesek meglátása és követelése volt.

Ezt a képet rajzolta meg *Imre Sándor* a *Nemzetnevelés* című könyvében.²⁹⁾

Először is megállapítja, hogy a nemzet maga nem egységes, mert hiányzik belőle a nemzeti tudatosság. Mielőtt nemzetnevelés lehetne, először nemzetté-nevelésnek kell lennie, amely elsősorban politikai feladat, az emberi jogokban való részvétel által.

A nevelés általánossága tekintetében, statisztikai adatok alapján bizonyítja, hogy a köznevelés nem terjed ki a társadalom minden körére.

Még nagyobb baj az, hogy a köznevelés nem egységes. Különbözők az iskolafenntartók, a célkitűzések, a módszerek és a típusok.

A köznevelés személyivételét az iskolák zsúfoltsága, osztatlansága, a tömegkezelés, felső fokon a tanterv kötöttsége gátolja meg.

A nevelés belső munkáját az ismeretközlés egyoldalúsága veszélyezteti.

Komoly nemzetnevelésről csak azért sem lehet szó, mert a nevelés nem önálló tényező a nemzet életében, hanem csak politikai eszköz. Ilyen szempontból való haszna szerint részesül az állam pártfogásában s így nem csoda, hogy csak azzal segíti, ami egyebektől fennmarad. Látszik, hogy egyetemes nevelői gondolat nincs.

Végül a köznevelés legfőbb hibája : hogy nem áll a fejlődés szolgálatában. Nem igazodik az élet-

szükségletekhez. Alsóbb fokai nem vezetnek át szervesen a felsőbbekhez. Nem tart lépést a tudomány fejlődésével és az elavult anyagot nem veti el. Nem fektet súlyt a nemzet rétegeinek megismerésére és megértésére. Szervezete elavult és merev. A történelemtanítás nem szolgálja a jelen megértését. Az iskola nem törődik a nemzetiségek megismertetésével, így nem tudja munkálni az érdekközösség kialakulását, öntudatát. A vallástanítás felekezetiessége gátolja az ifjúság szellemi egységének kifejlődését. A vallásos és természettudományos tanítás összeütköznek egymással az iskolában. Ez megakadályozza a tanuló egységes világfelfogásának lehetőségét. Ezekután ki lehet mondani, hogy nemzetnevelés nincs.

Imre Sándor szigorú, de lépésről-lépésre dokumentált kritikája a háborúelőtti magyar köznevelésre és közelebbről az iskola munkájára vonatkozólag az itt érintettek részletes kifejtése során, véleményem szerint, inkább a nemzetnevelés külső és szervezeti feltételeit érinti, mint amilyenek a köznevelés általánossága, egysége, önállósága, fokozatossága, egyéniessége. Mindezek nagyon fontos feltételek a nemzetnevelésre nézve, azonban még sokkal fontosabb, éppen a kritika szempontjából, a köznevelés munkájának *belső szelleme*. Kétségtelenül említ idevonatkozó hibákat is, mint a tananyag elavultságát, a nemzeti társadalom rétegeinek mellőzését, a nemzetiségek ismeretének hiányát, a történelemtanítás céltalanságát a jelenre nézve, a vallásos és természettudományos szellem

ellentétét. Mégis nélkülözzük ebben az egyébként minden tekintetben helytálló bírálatban a mult iskolai munkájának beteg gyökerére való határozott és legmélyebb rátapintást. Az igazi baj mind-ezen tünetek *mögött* lappangott.

Félretéve most az iskolai munka minden egyéb feltételét, tisztán a belső feladatra tekintve mondhatjuk, hogy *az iskolának három, szervesen egymásbailleszkedő feladatot kell megoldania.*

Az első az, hogy a *világot*, mint a természet, történelem és lélek tényeinek rendszerét, megismertesse.

A második az, hogy az ifjúságban az *erkölcsi jellemet* kifejlessze.

Végül a harmadik az, hogy a felnövő nemzedéket öntudatos tényezőként nevelje bele a *nemzeti közösség* életébe.

Ez a három, de összefüggő feladatkör lényegileg kimeríti az iskola munkájának egész tartalmát.

Kétségtelen, hogy a régi iskola is munkálta ezt a három feladatot. Mégis teljesen képtelennek bizonyult arra, hogy egységes nemzeti öntudatot és egészséges emberi lelkületet neveljen, mert a nevelési szelleme nem volt egységes.

Az iskola három feladata nem ugyanannak az egységes szellemnek és lelkületnek volt a vetülete, hanem három, egymásnak ellentmondó tendencia kényszerű találkozása, melyeknek teljesen ellentétes erői szétfeszítették az iskola munkájának belső egységét.

Elkerülhetetlen volt tehát, hogy az iskola munkája belső dilemmákba ne kerüljön úgy a nevelők, mint az ifjúság lelkében, mivel feladatkörei tendenciáik szerint kibékíthetetlenek voltak egymással.³⁰⁾

Az iskola csak akkor tudhatja betölteni hivatását, ha mindhárom feladta azonos nevelői meggyőződésben gyökerezik és abból hajt ki. A magyar iskola nagy betegsége azonban éppen az volt, hogy ez a szilárd és világos nevelői meggyőződés hiányzott s ehelyett különböző világnézetű, lelkületű, törekvésű nevelők ad hoc találkozásaképpen az iskolában egymástól függetlenül érvényesült a nemzeti, a természettudományos és a vallás-erkölcsi szellem. Az már csak logikus következmény, hogy ebben az össze nem egyező találkozásban mindeniknek a fogytározása és az ellenséges tendenciája ütközött ki. A nemzeti tendencia elfogultsága az erkölcsi idealizmus egyetemes humanizmusával, mindkettőjük ideológiai jellege pedig a természettudományos szellem materializmusával került feloldhatatlan gombolyagba. Az egyik lerombolta azt a növendék lelkében, amit a másik épített s ami megmaradt volna, azt magának a növendéknek megrendült bizalma rántotta magával s döntötte le. Így ment neki a magyar ifjúság a világháborúnak.

Hogy ez csakugyan így volt, azt a háború előtti magyar iskola munkájának mindenik részlete igazolja.

A legtávolabbról sem lehet azt állítani, hogy ez a magyar iskola nem volt nemzeti szellemű. Ez

teljesen alaptalan vád lenne. A baj az volt, hogy a nevelők nemzeti szelleme kritikátlan nemzeti érzésben nyilvánult s ezért a nemzet értékeivel és bűneivel tudatosan nem számoló, egyoldalúan hitető és magasztaló ámitást végzett. Az a nemzeti történetiszemlélet, amit a régi iskola adott, hiszékennyé és önhitté tette az ifjúságot, könnyelműséget és elbizakodottságot plántált bele, azt a hamis meggyőződést, hogy a magyar nemzetet egyetlen más nációval sem lehet összemérni, annyival különb mindeniknél. Történelmünk csuparágyogás, szereplői kivétel nélkül hősök, multunk dicsőséges fénye jótékonyan árad reánk is, amiből bőven meg lehet élni s ami elég a jövőre is. Ez volt az oka annak, hogy a nemzetiségekkel senki se törődött, megismerésüket az iskola feleslegesnek ítélte s az ifjúság vidám megvetéssel elnézett felöttük. Ezt a nemzeti nevelést, minden naív jószándéka dacára is, rontóhatásúnak kell bélyegeznünk.

A természettudományos nevelésnek ismét csak az volt a hibája, hogy nem volt objektív. Nem pedig azért, mert világnézetet akart adni a tények helyett. Nem az iskolai természettudományos oktatás feladata az, hogy világnézetet adjon. Egészen más a kötelessége: a valóság alkotóelemeinek, a tényeknek összefüggő ismertetése.

Az a világnézet pedig, amelyet az iskola a természettudomány által adott, csakugyan nem volt összeegyeztethető a keresztyén hit világnézetével, de nem adatainak racionális ellenmondásai,

hanem hitetlen materializmusa miatt, mely keserű pesszimizmust szült az ifjúság lelkében, hogy ne találja örömét a lelkeségtől megüresített világban. Így lett ez a munka eledel helyett méreggá az ifjúság életében.

Az erkölcsi idealizmus ezek után gyökértelesen lebegett az iskola fölött. Ellenszenves frázissá erőtlenedett, melyet az élet minden lépése meghazudtol.

Nem kellett egyéb, mint a világháború katasztrófája, hogy az iskola felett a tények kegyetlen szava mondja ki a végítéletet.

Pedagógiai szempontból nem az a fontos, hogy maga ez a végítélet mennyi igazságtalansággal terhes, hanem az, hogy mekkora *hitelre* talált az ifjúság lelkében. Sajnos, ebben a tekintetben óriási hatása volt. A mai gyermek és ifjú azért más, mint a régi volt, mert ezt az ítéletet igazolva látja.

Az iskola munkáját illetőleg azonban ma sincs más feladat előttünk, mint a régi. A nemzeti, természettudományos és etikai feladatkör önmagában változatlanul képviseli ezt. De természetesen igazi értékeik egészséges és helyes alkalmazása és átadása által.

Ezt a munkát általában a *tanítás, oktatás* tevékenységében látják. Az úgynevezett nevelést ettől megkülönböztetve, inkább az iskolát megelőző és később azt követő személyes hatásokban keresik. Az iskola fogalma a köztudatban teljesen összeforrott a tanítással. Még abban az esetben is áll ez, ha tanítás alatt nevelői tevékenységet is ér-

tenek, vagyis a tanításnak nem pusztán ismeretközlő, hanem életformáló erőt is tulajdonítanak. Ezért szükséges, hogy az iskolai oktatás igazi jelentőségével tisztába jöjjünk.

c) Az oktatás az élet szolgálatában

Ismételjük meg azt a vitán felülálló pedagógiai igazságot, hogy a nevelés legfőbb hatótényezője a nevelő személyisége. Igazi nevelés csak a nevelő és nevelt közötti személyes életközösségben gondolható el. Ennek a közösségnek van egy meglemezhetetlen kedélyi légköre, mely a nevelői személyiség önkénytelen és természetes kisugárzásából és a növendék ösztönös reagálásából keletkezik. Ez a kedélyi kapcsolat, az érdeklődésnek, rokonszenvnek, szeretetnek szálaiból szövődve, minden nevelésnek kétségtelenül nélkülözhetetlen tartalaja és előfeltétele. De nagy tévedés volna azt hinni, hogy a nevelés ennek létrejöttében már ki is merült, vagy hogy a nevelés munkáját kizárólag erre a spontán kapcsolódásra lehet bízni.

Ehhez az előfeltételhez csatlakozik egy hasonlóan nélkülözhetetlen, tartalmi követelmény: *a nevelő öntudatossága*. Igazi nevelő előtt nem lehet kétséges az élet értelme és célja, mely felé maga is törekszik és másokat is eljuttatni akar. A nevelő és a növendék között éppen az a különbség és éppen az teszi lehetővé, szükségessé a nevelést, hogy míg a nevelő öntudatos személyiség, addig a növendék alakuló, ingadozó, még meg nem szilárdult, azaz még nem önálló egyéniség. A nevelés

lényege tehát *öntudatosítás* és ezért munkájának legfontosabb része *az oktatás vagy tanítás*.

Ezt az igazságot sok kiváló pedagógus felismerte és érvényesítette, így már *Comenius* és *Schleiermacher* is, a tudományos pedagógia megalapítója, *Herbart* pedig, amint említettük, alapítételül mondotta ki: „nem ismerek nevelést oktatás nélkül és viszont“. Azonban a döntő kérdés éppen az, hogy *mi az oktatás lényege?*

A fogalom nagyon tisztának, a felelet tehát nagyon könnyűnek látszik a közfelfogás szerint, pedig a tény az, hogy ebben a kérdésben nagyon eltérő, és pedig *felületességük* miatt eltérő felfogások léteznek.

A két végletet az jellemzi, hogy az oktatás alatt vagy *nagyon keveset és jelentéktelent*, vagy *túlságosan sokat és túlzottan jelentőségest* értenek.

Nagyon szűken értelmezi és kevésre becsüli az oktatást az, aki szerint az ismeretek teljesen *eszközi* jelentőségűek az életben és arravalók, hogy *hasznos* adatokat szolgáltatassanak az önfenntartásra. Az oktatás eszerint az érdekek szolgálatában áll, a hatalomszerzés eszköze. Ez a felfogás azt jelenti, hogy az ismeretek nem érintik a lélek lényegét, nem is abból sarjadnak, az ember az ismerésben nem egész lényével vesz részt, hanem csak egyik képességével, az *értelemmel*. Ha az ismerés az értelem dolga, akkor lényege a tények tudomásulvétele, hogy a dolgokkal szemben józan és eredményes gyakorlati állásfoglalás váljék lehetségessé. Az oktatás tehát *tudtulatás*, közvetítés, abból a

célból, hogy a növendék okos, praktikus emberré lehessen.

Mivel azonban azt minden pedagógus tudja és látja, hogy az értelem önző és utilista, az oktatást ellensúlyozni és kiegészíteni valamennyien szükségesnek tartják az *erkölcsi* neveléssel, mely éppen ezt az önzést van hivatva korlátozni.

Ebből a felfogásból szükségképpen következik az értelem és az oktatás *lebecsülése* a pedagógiában, az a gondolat, hogy az igazi nevelés független az oktatástól és az érzelmekre, az akaratra való személyes hatásban áll. (A személyiség pedagógiája.)

Mindez azonban felületese és téves gondolkozás eredménye. Nincs tisztában az ismerés és az ismeret lényegével, teljesen félreérti az oktatás pszichológiáját és a valósággal ellenkezően mereven szét-tagolja és szét-tartja az emberi lélek tevékenységeit, mintha valami gépezet alkatrészei volnának.

Van azonban ellenkező véglet is. Vannak, akik az emberi életben az értelemnek *döntő*, szinte egyedüli jelentőséget tulajdonítanak s ennélfogva az oktatást *mindenhatónak* gondolják. Ennek az álláspontnak képviselője, amint láttuk, az egész *herbarti* iskola, mely oktatás alatt valósággal *lélekteremtést* ért, mivel „lélek”-nek a képzetekből fölépített értelmi világot tartja s ennek kialakításában a nevelőt teljhatalmúnak képzei. Alapgondolata az, hogy a módszeresen végrehajtott oktatás képes kialakítani és megszilárdítani azokat a képzet- és gondolatköröket, melyek az akaratot

erkölcsivé, az embert erkölcsi jellemmé teszik. Itt tehát azzal a felfogással állunk szemben, mely szerint az erkölcsi akaratot az értelem megfontolása irányítja és az oktatással fölépített értelmi világ határozza meg. Ez a pedagógiai elmélet és a belőle fakadt gyakorlat szintén téves. Félreérti az értelem lényegét és jelentőségét, túlozza az oktatás lehetőségeit és határait, a valósággal mit sem törődve állapítja meg az értelem és az akarat kapcsolatát s végre felületesen, szűken, egyoldalúan fogja fel az erkölcsiséget.

Az én álláspontom az, hogy az *oktatás* (*tanítás*) értelmét más, szélesebb és mélyebb jelentéssel kell felruháznunk, mint a puszta racionalitás, mert csak ezzel tudhatjuk elkerülni annak akár eszközi lebecsülését, akár egyoldalú túlértékelését. Ezt az elmélyítést azonban nem puszta önkényből kell megtennünk, hanem azért, mert *maga az ismerés és az ismeret* több, mint a puszta racionalitás.

Az oktatás nem merülhet ki az önfenntartásra hasznos adatok közlésében, azoknak az emlékezés és gyakorlás útján való értelmi elsajátításában, melynek a lélek többi funkciójára semmi hatása nincs. De nem lehet az oktatás értelmi úton való akaratfejlesztés sem, mert még abban az esetben is, ha az értelem tényleg képes volna az akaratot döntőleg irányítani, a racionális befolyásolás egyoldalú és önző akaratot fejlesztene.

Az oktatás az életcél öntudatosítása és pedig az ember összes tevékenységeiben. Ez az öntudatosítás megismerés által történik, tehát ismeretekből ala-

kul, de olyan ismeretekből, melyeket a növendék nemcsak értelmével, hanem *egész lényével* és egész élete számára sajátít el.

Csakis ebben az értelemben beszélhetünk *nevelőoktatásról*, melynek eredménye a *személyiség kialakítása* lesz. A személyiség pedig ebben a koncepcióban nem a meghatározhatatlan ösztöni és kedélyi egyéniség, hanem az *öntudatos szellemiség*, melynek jellemzője az összes tevékenységeket egy célra összefogó *ítélőerő*.

Az egész didaktika alapvető kérdése előtt állunk. Mert az oktatásban minden attól függ, hogy *mik a tanítás határai?* Tisztáznunk kell tehát azt, hogy *mi tanítható?*

Ha tanítás alatt kizárólag értelmi ismeretközlést gondolunk, akkor például ez erkölcsi jellem nem tanítható. Nyilvánvalóan végzetes tévedés ugyanis azt hinni, hogy erkölcsi szabályok, követelések megfogalmazása és megtanítása magát az erkölcsöt plántálja be a növendékbe. Igaz, hogy a régi görög filozófusok egyike-másika hitt ebben. s állította, hogy az erény tudás és így tanítás által elsajátítható. De ennek a hitnek élénk cáfolata már az első elemista gyermek az első napon, ahogy az iskolába belépett, az első erkölcsi versikét megtanulta és annak ellenkezőjét megcselekedte. Szóljak-e arról, hogy Pál apostol megrázó vallomással tett bizonyosságot arról az örök emberi nyomorúságról, hogy bár ismerjük a törvényt, tudjuk a jót, mégis a rosszat cselekszük. Sajnos, még egyetlen embert sem láttam, akit például az iszá-

kosságból kigyógyítottak volna azok a szemléltető képek, melyek megmutatták neki, hogy milyen lesz a mája, ha tovább iszik. Nem azt mondom, hogy az értelmi ismeretek céltalanok és feleslegek. Csak azt, hogy nem merítik ki az oktatás munkáját és hogy saját helyükre kell őket beilleszteni abban a nagy egészben, melynek csak egyik mozzanatát alkotják.

Mindennek taníthatónak, azaz *öntudatosíthatónak* kell lennie, amire az emberben képesség rejlik. Képességeink pedig meg is előzik, túl is haladják fogalmi képük megalkotását és fixírozását. Ezek a képességek megértésük mozzanatától függetlenül is működnek, mint érzelmek, indulatok, szenvedélyek, alkotó és romboló cselekvések. Gyökerében ragadva meg a kérdést : az emberben magára az *életre* rejlenek képességek, annak minden irányában. *Magának az életnek kell tehát taníthatónak lennie* és a tanítás határai nem egymásik funkció, hanem az élet határaival esnek egybe.

De éppen az a kérdés, hogy egy ilyen, az élet egészére kiszélesített tevékenység nevezhető-e oktatásnak ? Nem élünk-e vissza a tanítás fogalmával, mikor azt ennyire egyetemessé és általánossá tesszük ? Hangsúlyozottan ismételem, hogy az oktatás az *életcél akarja öntudatosítani az összes* funkciókban, vagyis az *egész élet* számára.

Ha az emberi tevékenységek egy életcél öntudatos megvalósítására egyesíthetők és ebben mindenik alárendeli magát saját szerepkörében

a célgondolatnak, akkor ez feltételezi, hogy az élet egésze felemelhető az *intelligencia* síkjába, tehát a *megismerés*, *megértés* és tovább a *megítélés*, *értékelés* szférájába. Így joggal és helyesen állítható, hogy az élet egésze az *ismerés* tárgya lehet s ezáltal az *oktatásé* is.

De az ismerés itt természetesen sokkal több, mint a racionalitás. Az értelmi oktatás közismert szerepköre ebben az egészben csak az egyik, bár alapvető mozzanat lesz, a tények, adatok fogalmi tisztázása, melyek nélkül öntudatos életről szó nem lehet, azonban az értelmi adatok önmagukon túlulató, igazi jelentését és jelentőségét az ítélőerő adja meg, mely őket minden vonatkozásban az életcélhoz viszonyítva minősíti, rendezi el, állítja rangsorba s szövi meg belőlük azt az újjáteremtett világképet, mely a személyiség életének értelmét megadja.

Az ismerés öntudatos *megisméltése*, öntudatos *birtokbavétele* önmagunknak a valóság megértett képében, egész lényünk öntudatos beállítása a világ és élet egyetemességébe, életünk célszerűvé tétele minden tevékenységünkben, testi és lelki funkcióinkban.

Hogy ez lehetségessé váljon, kell a céltudatos életnek, a *nevelő* életnek a még nem céltudatos, kialakulatlan és forrongó élet, a *növendék* élete elé állania és azt maga után emelnie az öntudatosság szférájába.

A fejlettebb élet tehát azáltal oktatja, tanítja a fejletlenebbet, hogy annak minden képességére

nézve *jelentővé* tud válni. És mivel ez a *jelentővé-válás* a nevelés egész munkájának alapja, kell *oktatásnak* neveznünk az életcél öntudatosításának munkáját.

Ezzel a felfogással megszűnik a pedagógia ősi és folytonos ingadozása *a nevelés és az oktatás között*. A kettő szétszakítása, ellentétbeállítása, egymás alá- vagy fölérendelése mindig azt mutatta, hogy a pedagógia igazi tudományos alapvetése bizonytalan. Az osztozkodás, a sajátos ide-oda tologatás a nevelés és oktatás határkérdéseiben világosan elárulja, hogy az *emberi szellem és élet organikus egysége* nem állott kétségtelen, tudományosan tisztázott meggyőződésként a pedagógusok szeme előtt. Ezért vagy megvetették, vagy túlbecsülték az ismeret nevelői jelentőségét, vagy csak nevelni akartak, vagy csak oktatni s ahol a kettőt igyekeztek is összekapcsolni, mindig két *különböző* tényező egybefűzésén mesterkedtek, melyek közül valamennyi esetben az egyik volt a szívügyük.

Ugyanezt a furcsa kettősséget vitték keresztül a neveléstől elkülönített *didaktika* (oktatástan) alapproblémáján is, mikor a *formális* és *materialis* képzés felett vitatkoztak.

Nemcsak a *Herbart* értelmezése szerint igaz, hogy ez a kettősség ugyanannak a műveletnek két oldala, vagy módja, mert *Herbart* is merev intellektualista volt, hanem abban a sokkal mélyebb értelemben, hogy élni annyi, mint mindent jelentővé tenni és ezáltal öntudatosá válni minden

képességeinkben. A modern pedagógusok közül *Spranger* adott új jelentőséget az oktatásnak, aki *életaktusok* sorozatának vagy komplexumának fogta fel a szellemi fejlődést.

A művelődés folyamata szerinte szellemi aktusokból áll, s lényege az én kapcsolódása ezeknek tartalmával. Ez a kapcsolódás a *megértés* útján történik, amelyet azonban nem pusztán értelmi műveletnek kell fölfogni, hanem átélésnek. Ezzel az életben megértéssel építi fel a szellem a maga világát és ennek irányítása, vezetése a nevelés.

Ebben a felfogásban kétségtelenül egy mélyebb és helyesebb felismerés csillan föl. Itt már az ismeretnek meg van az az élményszerűsége, életaktus volta, amit az előbbieken a „jelentővéletel”-lel jelöltem. Nem akarom tagadni az ösztönös és szuggesztív nevelői hatások értékét, de még ebben az esetben is az a felfogásom, hogy a nevelés maradandó értékeivé ezek is csak akkor válnak, mikor *jelentővé* lettek a növendék kibontakozó *ön-tudatos* életében. Tehát, mivel az egész nevelői életnek, vagy más szóval a nevelő életén át mindennek, amire a növendékben képesség rejlik, gondolatnak, érzésnek, indulatnak, cselekvésnek, alkotásnak jelentővé kell lennie a növendék számára, mert csak így lesz igazán elsajátíthatóvá, mondhatjuk, hogy az egész életvalóságnak az ismeret jellegét kell felöltenie és így a nevelés valamennyi mozzanatának magva, központja és célja is az *oktatás útján való öntudatosítás*. Hogy pedig az egyes életaktusok ismereti képei atomszerűen

szét ne hulljanak és ne váljanak összefüggéstelen és hatástalan ismerethalmazzá, — valamennyit annak az *életcélnak* kapcsolatába kell beleilleszteni és ahhoz viszonyítva elrendezni egy egységben, amelyet a nevelés maga elé, mint az emberi élet értelmét és hivatását, tűzött ki, s mely minden részletnek megadja a jelentőségét az egészben.³¹⁾

A jelentések, vagyis az ismereti képpé vált funkciók előbb kétségtelenül *utánzatai* a nevelő tudatosan elénkállított gondolatainak, magatartásának, tetteinek, értékelésének, szóval életének. De az oktatás pszichológiai alaptörvényeinek, az utánozhatóságnak és utánaélhetésnek igazi jelentősége sokkal több, mint ez az életmásolás. Sohase szabad elfelednünk, hogy az átplántált jelentéseknek az egyéniségen belül *önálló és fejlődésképes saját életük van*, azaz tovább nőnek, gazdagodnak, minősülnek az egyéniséggel együtt. Nem átvételek, hanem elsajátítások, átélések, illetve csak ha ezzé lesznek, fognak valóban hozzájárulni a személyiség kialakításához. Így, habár először nemcsak hogy utánzatok, hanem *gyarlóbb* utánzatok voltak is, utóbb túlhaladhatják és egészen új kivirágzásaivá válhatnak az eredeti átültetett csirának. Ezért az ismeret önmagában is, rendszerében is sajátos egysége a *tárgyiasságnak és alanyiságnak*. Ezért az ismeretanyag *igazsága* nem valamely elmélet, tan, közönyös tényrendszer, hanem az *élet igazsága*, mely a személyiség életében valósul és nyilatkozik meg. Az ismeretek, melyekben így a személyes élet fejezi ki és éli ki magát,

az *igazság érdekében* létesülnek és létesíttetnek az oktatás által, ez az igazság pedig nem a biológiai, fiziológiai, fizikai, szóval természeti életfogalom sajátága, hanem az életnek, mint *értékfogalomnak* jelzője. Az oktatás, mely az igazságot teszi öntudatossá, ezt egyedül és kizárólag *az emberhez méltó élet* kialakításáért műveli.

Hasonló szellemben mondja *Mitrovics Gyula* : „Az értelmi neveléssel, azaz a tanítással az *egész embernek* általános fejlesztése a cél.”³²⁾

Az ismeret és így az oktatás tehát *nem öncél*, ha azt az élethez viszonyítjuk, de *öncél*, ha benne az *értékes élet öntudatrajutását* tekintjük.³³⁾

Ezen a ponton dől el a sokat hangoztatott *formális vagy materiális* képzés igaza. Akik azt hiszik, hogy az oktatás célja a *szükséges tudásmennyiség* tervszerű elsajátítása, és úgy gondolják, hogy ez a mennyiség bizonyos idő, terv és mód által hiánytalanul elsajátítható, azok alapos tévedésben vannak, mert az ismerés és az élet mély kapcsolatát és egységét nem értik, nincsenek tisztában azzal sem, hogy minden egyes jelentő kép, ismeret végtelenül mélyülni és gazdagodni képes önálló élettel bír, az egyéniséget pedig önfenntartó gépnek vélik. Az élet és a tudás egyformán kimeríthetetlen, mert ugyanazt a végtelen valóságát jelentik az énnak és a nem-énnak az egyéniség egységében. Az oktatás tehát nem *mennyiségi* művelet, ilyen értelemben soha célt nem érhetne. Ha pedig önkényesen maga határolná el a „szükséges” tudás tartalmi területét, azon a címen, hogy nem az iskolának,

hanem az életnek kell nevelni, a „hasznosság“ kategóriájába szorítaná magát és ezzel meghamisítaná magának az életnek igazságát.

Akik viszont úgy gondolják, hogy minden ismeret, amit az oktatás nyújt, csak formális eszköz a *képességek kifejlesztésére* s a cél az, hogy a növendék e formális képzés által váljék képessé az önálló ismeretszerzésre, — bár sokkal mélyebben értelmezik a nevelés célját, mégis figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy az oktatásnak a *tartalmi világkép* megalkotása a dolga, tehát alapjában véve az élet egész területére vonatkozó ismeretanyagot is nyújtania kell, hogy az *életcél a lélek minden képességében öntudatossá válhassék*. Mivel az ismerés *létérdek*, a *mennyiségi* szemponttal szemben *öncélú*, mert többre tör, mint a közvetlen használhatóság és az élet valamely korlátolt formája, tehát az oktatás valóban arra irányul, hogy *képessé* tegye a növendéket a jelentések és azok összességeinek korlátatlan és végtelen elsajátítási útján való önálló járásra és így az oktatás *formális*. De amennyiben az ismerés nemcsak létérdek, hanem *életmegvalósulás* is, a formális szemponttal szemben *eszközi* értékű, mert minden adatában és mozzanatában tartalmilag gazdagítja az életet, tehát az oktatás valóban arra is irányul, hogy az öntudatosságot, az életcélt minden életmozzanatban realizálja és így az oktatás *materiális* is.

Ez az öncélúság és eszköziség, formális és materiális jelleg abban nyeri meg magasabb egy-

ségét és értelmét, hogy az ismerés és ezáltal az oktatás az *önértékű élet szolgálatában áll*. Ezt az önértékű életet fejezi ki és reprezentálja az az *életcél*, melyet a nevelés, mint öntudatosítandót, maga elé kitűz.

Mindenki ismerés által él, de ez az ismerés magárahagyatva, az eshetőségekre bízva elégtelen az emberhez méltó élet megvalósítására. „Az ember emberré csak az emberi társadalom által lesz“ (Natorp), vagyis az embernemzedékek közös, tárgyasított ismeretkincse : a *kultúra* által. A kultúra az a nevelőhatalom, melyet mindenikünk, mikor megszületik, már készen talál, mint a köztapasztalás kitisztázott elveit, alapvető ismeretkörét, szabályozó törvényeit, általánosan vallott értékeit és életcéljait.

A nevelés célja az, hogy ez a tény- és értékrendszer ne a véletlen folytán, ne kiszámíthatatlan idő alatt és ne töredékesen, hanem tervszerűen a lehető legrövidebb idő alatt és lehető teljességében váljék az új embergeneráció sajátjává.

Erre a célra létesül az *iskolarendszer* intézménye.

Természetesen az iskolát a mindenkori kor-szellem fogja megalkotni és meghatározni és annak szociális képviselői : család, egyház, állam, nemzetek közössége fogják irányítani és munkáját végezni. Az *oktatás* ugyanazt végzi, ami az *életben* is megtörténnék, de az ismerés általi életmegvalósulást nem az élet kötetlen és emberileg szólva céltalan módján, hanem tervhez és időhöz kötve,

öntudatosan munkálja, az *életcél* realizálása érdekében.

Mi tehát az az életcél, amiért mindez történik?

Ezek a fogalmak: élet, világ, társadalom, kultúra, iskola, emberiség a valóságban *absztrakciók*, az élet, mint valóság: *egyéni szellem, személyiség*. Az ismeretek nevelői értéke személyiségképző erejükben rejlik és az ismeretek csakis a személyiség életében nyernek értéket, jelentőséget.

Az oktatás az élet szolgálatában áll, mert az élet célját: az *önértékű személyiséget* akarja megvalósítani.

Hogy ennek az önértékű személyiségnek mi a lényege, arra nézve a felelet attól a filozófiai állásponttól függ, melyről az embert és a világot szemléljük.

Kétségtelen, hogy ma ebben a tekintetben nagy zavar van. Az emberválság korát éljük. Az egyéni szellem tisztelete elhomályosult. Erőszak, gépiesség, tömegkezelés jellemzik a világot. Fogalmak, meghatározások, értéküket veszítették. A jelszavak alatt kiismerhetetlen, álcázott indulatok hullámzanak. A nevelés maga is súlyos válságba jutott. Az oktatás megvakult, mert az életcél nem áll előtte világosan és ezért nincs is igazi életformáló ereje. Nem áll az élet szolgálatában, hanem egyes tendenciák, törekvések, sokszor nagyon is kétesértékű érdekek szolgálatában. Én abban a meggyőződésben élek, hogy az ellentétes erők e zűrzavaros kaoszából mégis ki fog emelkedni, mert ki *kell* emelkednie az újra öntudatosított,

újra igazolt, megtisztult és megerősödött örök emberideálnak, mert különben az emberiség sorsa meg van pecsételve.

Hogy a világ minden ismert és ismeretlen törvényszerűsége, az ember minden képessége, mellyel ezt megragadja és felhasználja, mire való, milyen személyes életben kapja meg egyedüli értékét és rendeltetését, az szerintem nem titok. A személyiség életében megvalósult cél változatlanul ott ragyog előttünk Abban, akiről méltatlan ítélőbírája akaratlanul is az igazságot mondotta ki: Ime, az Ember!

d) A z i s k o l a e s z m é n y e

Természetesen ma már egyetlen iskola sincs, ahol egy embertől függne minden. Minden iskola több nevelőszemélyiség közössége és ezért döntő az, hogy a nevelői szellemnek az iskolában *egységesnek*, minden részletében összeműködőnek és azonos módon céltudatosnak kell lennie. A széthúzó munka sehol úgy meg nem bosszulja magát, mint az iskolában.

Az előbbiekben láttuk, hogy az iskola célja a nemzeti társadalom életének öntudatos megismertetése, és pedig a gyakorlati valóság esetlegességeitől, torzításaitól megtisztított életmodell formájában. Láttuk azt is, hogy ezt a célt csak a világot alkotó természeti, történeti és szellemi tények objektív megismertetése, az erkölcsi jellem és a nemzeti öntudat egészséges átplántálása útján lehet megközelíteni, és pedig úgy, hogy az iskolai munka

e hármas feladatköre azonos értékelési szellem által kapcsolódják belső egységbe. Végre megállapítottuk azt is, hogy az iskolai munka a magagyümölcsseit csak akkor teremheti meg, ha tevékenységének magva: az oktatás nem pusztaracionális átadás, hanem életplántálás, személyiségalkotó művészet.

Az iskolarendszer a nemzetnevelés organuma, melyet a kultúrpolitikai program irányít és határoz meg. Ebben a programban azonban maga a nemzet is csak akkor öncél, ha sajátosságában az egyetemes szellemiséget képviseli és éli. Ezért kellett rámutatnunk arra, hogy a legvégső fokon az életcél, melyet az iskola meg akar valósítani a nemzet jövőjében, nem láthatjuk másban, mint a krisztusi eszmény által áthatott személyes életek közösségében.

Az iskola eszménye tehát a *keresztyén nemzeti társadalom* kialakítása, a szónak elsődleges, lelki, *evangéliumi* értelmében.

A régi nemzeti pedagógia azért fulladt nemzeti katasztrófába, mert sem a keresztyén erkölcsisége nem volt valóságos, sem a nemzeti öntudata nem volt tűzálló, kritikailag megszilárdult. Ezért kellett az ifjú generációnak arra a *tévhitre* jutnia, hogy a nevelést irányító tekintélyek: család, egyház, állam azonosak voltak azokkal a világpusztító hatalmakkal, melyek rombadöntötték az ő jövőjét.

Hogy ez tragikus tévhit, az kétségtelen.

Azonban ezt a tévhitet eloszlatni és a magyar

jövendőket biztosítani csak az a magyar iskola lesz képes, amelyik a maga eszményét halálos komolysággal szolgálva, most már tényleg a nemzet életének egységes alkotóműhelyévé válik.

Természetesen az iskola különböző típusai, egymásba kapcsolódó tagozatai, azután a tanítás anyag, a módszer, a nevelési eljárás, melyeken át a nemzetnevelés a maga munkáját végzi, sok tényezőnek s végeredményében az egész nemzeti közösségnek alkotása. Kialakulása itt el sem sorolható szempont, hagyomány, érdek, kényszer, ütközőjén át történik. Megvalósult formája ennél fogva sohasem mondható véglegesnek és tökéletesnek. A mindenkori iskolarendszerben a nemzeti szellem öntudatossága, egysége, hivatásérzete, aktivitása tükröződik.

De míg egyfelől a *történelem* nagy iskolája érleli az iskolát alkotó nemzet irányító rétegeiben a helyes nevelői szellemet, hogy jó iskolarendszert hozzon létre, addig másfelől a nevelői hivatás szolgálatába állott *személyiségeknek* kell az iskolában, ahogy adva van, elszánt odaadással előkészíteniök az ifjúság lelkét a történelem nagy leckéjének megértésére. Az iskola fokról-fokra megvalósuló új szelleme fogja megteremteni azt az életközösséget, melyben nevelők és növendékek, mint idősebb és fiatalabb testvérek, együtt fognak dolgozni a magyar jövőért.

Az iskola eszménye ezért azt követeli, hogy az élet új parancsának megfelelően új nevelői szellem találkozzék az új ifjúsággal.

2. *A nevelő*

A nevelőre nézve mindenekfelett az a követelmény áll most fenn, hogy szakítson a pedagógusok ősi tévhitével, azzal a hamis hittel, hogy a nevelő mindenható és teremtetője, ura a növendéknek.

Ezt a bálványt nem elméleti meggondolások, hanem a valóság rettentő tényei döntötték le. Amíg tehát a nevelő ezt nem látja meg és végképpen le nem mond a maga képzelt hatalmáról, az új idők követelményének semmiképpen meg nem felelhet.

Olyan tényezők, realitások nehezedtek reá az ifjúság életére, melyek sokkal hatalmasabbak a nevelők akaratánál. A szülők elégedetlenül panaszkodnak, hogy a mai gyermek és ifjú egészen más, mint amilyenek ők voltak egykor. Pedig ez, ha szomorú is talán, de egészen természetes, mert azok az alakító tényezők mások, melyek az ifjúságot formálják, mint amik az ő ifjúkorukban voltak.

Tulajdonképpen, mint minden sorsdöntő fordulatot, a nevelői tekintély összeomlását is örvendetesnek kell tartanunk, amennyiben az igazsághoz vezet közelebb.

Azonban sajnos, a krízisében megszállt emberiség az egyik végzetes tévedés ellen a másik végzetes tévedéssel próbál védekezni. Olyan új bálványt állít fel, mely szerinte alkalmas arra, hogy külső kényszerrel formálja a jövőbeli lelki arculatát.

De, amint kétségtelenül nincsenek mindenható emberek, éppenúgy nincsenek hasonló külső kényszerek sem, melyek a maguk kénye-kedve szerint dönthetnék el a jövőndőt. És ami nagyon fontos: le sem rombolhatják azt, amit nem ők alkottak.

Míg egyfelől a hagyományos nevelői tekintélyek összedőlése, másfelől új mesterséges és erőszakos tekintélyek felemelése történik körülöttünk, lassanként, szinte észrevétlenül bontakozik ki *egy új és más pedagógiai törekvés*, mely meggyőződésem szerint egyedül van hivatva arra, hogy az igazi jövőndő útját megnyissa.

Ha azt mondom: új, ezalatt semmiképpen nem értek egy most kitalált elméletet. Értem alatta a lelki megújulásnak azt a mindig feltörő vágyát és szózatát, mely különböző korok, világnézetek, társadalmi formációk szövedékéből az igazi nagy nevelők szellemén keresztül régen is megnyilvánult és most is kiemelkedik, ha, ami érthető, a maguk korszerű korlátozottságának határai között is.

Kétségtelen például, hogy a modern nevelés atyjának: *Pestalozzi*-nak gondolkozásában és főleg lelkületében világosan fel lehet ismerni ezt a, mondhatjuk, prófétai törekvést, noha racionalista és humanisztikus eszmevilága árnyékba burkolja is. Pestalozzi azért marad minden idők egyik legnagyobb és legigazabb nevelője, mert önmagát nagyon kicsi és szerény eszközeül vallotta és adta oda annak a munkának, melyet Isten művének tisztelt.³⁴⁾

A mindenható, teremtető pedagógusi büszkeséggel szemben ez az *eszközi, szolgai öntudat* az igazi nevelés egyetlen lehetséges alapja.

Pestalozzi éppen ebből kifolyólag állította a nevelés feltételéül az engedelmes hitet és a nevelést azért tartotta szükségesnek, mert az ember természete szerint hajlandó a jónak ellensége lenni.

Bár a tudományos és gyakorlati pedagógia később teljességgel mellőzte ezt a meglátást s egészen másban látta Pestalozzi nagyságát, mi a mai szituációban éppen ebben a magatartásában ismerjük fel és szemléljük az ő örök modernségét, aktualitását.

Az új pedagógia alapját az képezi, hogy a cél és a munka mind a nevelőnek, mind a növendéknek *abszolút módon felette áll* s mind a két tényező az engedelmesség mértéke és minősége szerint felel meg hivatásának.

A nevelőre nézve ez sokkal szerényebb emberi lehetőségeket jelent, mint a régi pedagógus önhitt lehetőségei voltak, azonban éppen ezért sokkal nagyobb, mert kiszámíthatatlan és megmérhetetlen új lehetőségek távlatát nyitja meg előttünk.

Nem szabad azt gondolnunk, hogy ezáltal az új nevelés előtt valami álmvilág lebeg. Ellenkezőleg: szigorúan és kizárólag a tények, a valóság világa. Természetesen nagy különbség van a tények felfogásában és értelmezésében. A tények csak akkor pedagógiaiak, ha bennük az élet új

és új parancsainak hozóit és hirdetőit látjuk. A tényeknek engedelmeskedni: ez a feladat, bár ezt néha éppen azáltal kell gyakorolnunk, hogy ellenemondunk pusztá természetű mivoltuknak benső, lelki követelésük betölthetése végett.³⁵⁾

Ebből a felismerésből fakad az új nevelői parancs: a nevelőnek, elméletben és gyakorlatban az a kötelessége, hogy engedelmes lélekkel *figyelje és értse meg* a tények igazi követeléseit, azokat *híven adja át* növendékeinek és teljes felelősséggel *örködjék* a felett, hogy a rábízott lelkek ezeket a követeléseket és ne a tények valamely elmagyarázását lássák meg és kövessék.

Ezért a mai nevelő döntő feladata: *örködni az ifjúság lelke felett*. Az őrálló nem kormányozhatja a tényeket, hanem a saját lelkiismeretén keresztül állíthatja eléjük az ifjúságot, vigyázván, hogy ebből a szembeállításból ne végzetes tévedések, hanem egészséges állásfoglalások szülessenek.

Az új nevelő úgy figyel az ifjúságot, mint a *pásztor* a nyáját. Odamegy, ahol látja, hogy az önerő gyöngé, a jó elhatározás ingadozik, ahol segíteni kell. Nem hajt, ostoroz, kényszerít, hanem támogat.

Az új nevelő nem vezér, hanem *kísérő*. Elindítja útján a növendéket és hűségesen utána megy, vigyázva, hogy más útra ne térjen és szakadékba ne zuhanjon.

Néha azonban előttemegy nyájának, de akkor azért, hogy elhárítsa az útból az akadályokat, me-

lyeket ő már lát, de a növendék még nem. Ez a vezérség azonban nem parancs, diktátum, kijelentés, hanem *tolmácsolás*. A tények beszédének lefordítása az ifjúság nyelvére. *Útmutatás*, a lehetőségek hűségese feltárása.

Mindezekfelett azonban a legfontosabb, hogy a nevelő *a saját életével* dokumentálja növendékeinek az emberi élet célját.

A valódi értékek tekintélyüket csakis a nevelők lelkén és életén keresztül nyerhetik vissza az ifjúság előtt.

A nagy revíziót, amelyen a nevelői gondolkodásnak mindezek alapján át kell mennie, az *összes nemzetnevelő tényezőknek* végre kell hajtaniuk önmagukon. Másképpen kell látniuk a multat, a világot, az embert, a jövőt, másképpen kell felelniük az ezekre vonatkozó kérdésekre, minthogy az ősök dicsőségében sütkérező honfibüszkeség, az eszménytelen és gőgös tudomány és az erkölcsi kétszínűség feleltek.

A nevelők közösségének a saját életükben újra kell realizálniuk az életet mozgató hatalmas szellemi és erkölcsi törvényeket, amelyek a mindennapi élet felszíne alatt rejtve vannak ugyan, de amelyek nélkül élet nincs : *a felelősségnek és áldozatosságnak* örök törvényeit. Csak így tehetik azokat szabályozó és lendítő erőkké az ifjúság életében is. Az ifjúság természetes életretörését nem letörni és félrevezetni, hanem az élet alapjainak feltárásával a valóságos emberi hivatás betöltésére irányítani kell.

3. Az ifjúság

Az ifjúság válságáról írva, *Imre* Lajos megállapítja,³⁶⁾ hogy az ifjúság nem átmenet, hanem életforma. Az életkor csupán egyik meghatározója, mert van tartalmi sajátossága is : az, hogy az ifjúság folytonosan *döntés*, elhatározás előtt áll. Ezért az ifjúságot az jellemzi, hogy lezárt kérdései nincsenek, sőt minden kérdést újra felvet magának.

Pedagógiailag az a fontos, hogy a feleletek kulcsai, a normák nem az ő kezében, hanem a felnőttekében vannak. Az ifjúság mindig kérdez, a feleletet a felnőtteknek kell megadniok.

A mai ifjúságot a kisebbekkel szemben az ideges türelmetlenség, a nagyobbakkal szemben pedig a kritika jellemzi. Ennek oka az, hogy az ifjúságot a tett vágya feszíti, mely tragikus szakításra vezet a gyermeki bizalommal s prófétai tűzzel tölti el az étellel szemben, a nélkül, hogy a reális célt világosan láthatná. Az ifjúi kételkedés a közösség minden meggyőződésével szemben személyes feleletet keres s az élet legnagyobb kérdései, mint eldöntendő, állanak a szeme előtt. De mindig másban keresi és sejti a megoldást, mint apái és ezért a két nemzedék : apák és fiak között, a mai súlyos emberválságban éles *harc* van.

Kétségtelen, hogy az ifjúságban nagy hajlam van az apák, a múlt éles kritikai szemléletére. Az ifjúság lelkét egyik oldalról éppen ez a *kriticizmus* jellemzi. Amint nem hajlandó többé megfellebbezhetetlen igazságot látni apái nézeteiben és elvei-

ben, épúgy nem kapható többé arra sem, hogy a történelemben csupa színes és ragyogó csodát lásson. Mindenütt az emberit keresi és látja : gyarlóságokat a nagy gesztusok, ellenértékeket az értékek mögött. Ez olyan valóság, amellyel a nevelésnek komolyan számolnia kell.

A második vonás, ami jellemzi az ifjúságot, az, hogy nem szereti a *magyarázatokat*, nem kíváncsi a világnézeti problémákra, hanem rendkívüli erővel keresi a tényekkel való megismerkedést.

Végre jellemző az, hogy a mai ifjúság igen hajlamos a gyors *állásfoglalásra* az eseményekkel szemben.

Ezeknek a tulajdonságoknak lehetnek jó és rossz oldalai, de a tény az, hogy megvannak és a nevelésnek ezért okvetlenül számolnia kell velük.

Mert az, amiben mindezek egyesülnek, mint a mai ifjúság uralkodó jellegében, a *harcias ellenállás a tekintélyekkel szemben*.

A hagyományos, koruknál vagy helyzetük-nél fogva uralkodó, pusztá tekintélyek nemcsak hogy nem imponálnak többé az ifjúságnak, de azok ellen nyílt harcot is hirdet és folytat. Ezt a tényt azonban nincs miért rosszalnunk önmagában.

Az az indulat, mely az örök ifjúság s így a mai ifjúság legmélyebb tulajdona is, s amelyre minden nevelésnek egyedül szabad épülnie, nem a pusztá tekintély tisztelete, hanem az *önkéntes hódolat* szenvedélye, mely szomjasan keresi a szolgálatra, utánzásra, követésre méltó eszményt.

Mondjunk le arról a felfuvalkodott hiedelemről, hogy ez az eszmény *bármely nevelőben megtalálható.*

A modern nevelő éppen azáltal találkozik az ifjúság lelkével, hogy teljes alázatossággal elhárítja magától, mint méltatlantól, a követésre méltóság illúzióját és egész lényével, szolgai odaadásával mutat túl önmagán, az ifjúsággal *közösen* keresendő életcél felé.

Az, amit ezáltal adhat, több minden álidealnál: mert a *szeretet* az, ami által segíthet ifjabb testvéreinek, saját kudarcai és próbái tüzén keresztül is.

Ez a szeretet az, mely előtt az ifjúság ellenállása megszűnik és engedelmes készséggé változik, a szolgálat hősies odaadásává.

Az új nevelés egyetlen feltétele az, hogy a nevelőknek úgy kell szeretniök az ifjúságot, hogy az ő érdekéért maga a nevelőtársadalom tudja meggyűlölni a bűnt, tudjon a jövőendőért fiatallá változni, megújulni a felelősség és áldozat szellemében.

Ennek a nevelői közösségnek légkörében kell megszületnie *az új magyar ember* típusának. *A multa öntudatosan tekintő léleknek*, aki a nemzet bűneinek elszánt levezeklését vállalja, de a magyar génusz örök és áldott értékeit hálaadással öleli magához és teszi sajátjává. *A világot a nemes intelligencia fényében vizsgáló és ismerő szellemnek*, aki a valóságban azt a munkamezőt tiszteli, melyen az emberhez méltó élet kibontakozik és meg-

valósul. *Az erkölcsi jellemnek*, aki élete értelmét és dicsőségét a lelki szabadságban, az igazság szolgálatában és a szeretet gyakorlásában látja. *Az alázatos istenfiúságnak*, amely önmagát egész nemzetével és az egész világgal együtt szent elégedetlenséggel, hit által, egyedül a kegyelemre bízva, tudván, hogy semmiféle iskola nem adhat erőt az igazságra való eljutáshoz Annak követése nélkül, aki maga az Igazság, az Út és az Élet.

MÁSODIK RÉSZ

NEMZETI MŰVELTSÉGÜNK
ALAPVONALAI

I. A műveltség értelme

A „kultúra” olyan név, amelynek egységes és biztos jelentése nincs. Körülbelül mindenkinek, akinek köze van hozzá, a szó említésekor nagyjában ugyanaz a tartalom elevenedik meg az öntudatában. De csak nagyjában. A fogalom körére, tartalmi gazdagságára, tényezőinek rangsorára nézve már messzevivő eltérések vannak az emberek között.

Még ma is számolni kell egy materialisztikus kultúrfelfogással, mert, sajnos, mélyen beette magát a közgondolkodásba. Bár ezerszer hangoztatták már a kultúra tudósai az ellenkezőjét, mégis az emberek többsége változatlanul a *civilizációt* érti kultúra alatt. A kereteket, a szervezetet összetéveszti a tartalommal. Azonban még ez is hagyján. A civilizatorikus tényezők között magasrendűek is vannak, mint a közgazdaság és a jog. A köznapi gondolkodás ezeket is figyelmen kívül hagyva, a civilizációnak csupán a *technikai* eredményeit tekinti és tartja kultúrjavaknak. Kultúrált környezetben élő kultúrember általánosságban ma is a „városi” ember.

Ez a felületes felfogás talán nem érdemelné meg, hogy további szót veszttegessünk reá. De két olyan fájdalmas bajra mutat, me-

lyek a gyakorlatban súlyos következményekkel járnak.

Az egyik az, hogy ebből a „városi“, „úri“ kultúrfogalomból származik a falu, a nép lenézése, ostoba megvetése. Az ember-mivoltnak hihetetlenül hamis mértéke a nemzeti társadalom szét szakítottságának, az egység hiányának legmélyebb forrása.

A másik azonban még sokkal veszedelmesebb. Ezen a bajon egyszerű felvilágosítással segíteni nem lehet. A tény az, hogy a kultúrfogalom felületessége több, mint ostobaság és lelketlenség. Több, mert korjelenség. A lelki egyéniség semmibevevése, a tömegszerűség, a gépimádat, a terror, szomorú korunknak ez az antikrisztusi jellege, melynek a bolsevista kommunizmus adott monstruózus kifejeződést, vesztére tör minden mélyebb, lelki, tartalmi értelemben vett kultúrának.

Ezért könnyelműség volna egy kézlegyintéssel napirendre térni a felületes, technikai kultúrfelfogás felett.

Bármennyire magátólértetődőnek hangozzék is, legfőbb kötelességünk újra és újra hirdetni, hogy a kultúra mindig *értékek* megvalósulása. Az értékek pedig a *szellem* tulajdonságai és tulajdonai.

A civilizatorikus javaknak is, amilyenek a gazdasági, jogi és technikai művek, a szellem ad egyedül értéket és pedig mindig viszonylagos, eszközi értéket. Ezeket önmagukért becsülni bálványimádás, értékük annyi, amennyi segítséget adnak

a szellemiség érvényesülésére, amennyi szellemiséget tükröznek vissza és közvetítenek. Mindenütt, ahol az eszközi javaknak önértéket tulajdonítanak, tehát túlbecsülik őket, arról tesznek bizonyosságot, hogy az embermivolt színvonala, mértéke szégyenletesen alacsony.

Ilyen megalázó bizonyágtétel világszerte *a gazdasági válság túlbecsülése*. Annyira beleette ez magát az emberiség gondolkozásába, hogy vakmerőségnek látszik, ha azt mondom, hogy az anyagi gond túlbecsülése korunk legnagyobb szégyene.

Ha mégis azt állítom, védekeznem kell a félreértés ellen. Nem arról van szó, hogy a gazdasági válság rettenetes valóságát tagadjuk. Hiába is tagadnók, mert a húsunkba, a csontjainkba vág. Éppen az a borzasztó, hogy átokként ül a világ nyakán, hogy megöl minden lelki életet és szellemi munkát. A gazdasági válság égigérő hegyének fagyasztó árnyékában didereg és haldoklik a humánum. Így van, de nem kellene, nem szabadna, hogy így legyen. Csak azért következhetett be ez, mert valamit, ami természetes, magátólérttetődő alapja kellene, hogy legyen az emberi életnek és pedig minden ember életének, túlértékeltek, önzően kisajátítottak, imádandó istenné tettek. A testi javak tehát csakis annak következtében válhattak az ember uralkodó gondjává, életét elsötétítő szörnyű lidércnyomássá, mert legfőbb értéknek tartotta, becsülte és hajszolta őket. És ez az értékelés az emberiség szégyene.

A lét fenntartására szolgáló gazdasági javak, sőt, ha úgy tetszik, a jólét anyagi eszközei nélkülözhetetlenek. De végeredményében rendelkezésére is állanak az embernek. Megosztásuknak, igazságos bírásuknak, általános igénybevételüknek, hiába, csak bűnös mesterkedés állja útját. Ha végre megpróbálunk egyszer egészen egyszerűen, elfogulatlanul és valóban természetesen gondolkozni, kénytelenek leszünk szégyennek és átoknak tartani azt, hogy a legjobbak minden erejét ennek a bűnös mesterkedésnek kiküszöbölése foglalja el. Az ember, igazság szerint, ezen túl kezdődik. Az anyagi, technikai és jogi civilizációra igenis szükség van, a lehető legnagyobb mértékben, de azért, hogy mint természetes és magátólértetődő alapon, végre lehetővé, szabaddá tegye az ember igazi lényegének, szellemiségének kibontakozását és érvényesülését.

Lehet, hogy amikor efféléket említek, az ábrándok világába kalandoztam. Ma úgy látszik. Azonban, visszatérve a valósághoz, a tudományosan tisztázható és le nem tagadható valósághoz, állapítsuk meg, hogy igazi, vagyis önértékek csak magának a szellemnek tulajdonai és megvalósulásai lehetnek. Mivel pedig a kultúrában önértékek valósulnak meg, bizonyos, hogy a kultúra *nem materiális, hanem szellemi jelentés és realitás.*

Ez a szellemiség, mint tartalom, egyes *értékvalóságokban* nyilvánul meg. Lényegét megragadni csak *hittel* lehet. Amint Kornis Gyula mondja: „A kultúrának magukban érvényes értékeit végső

tartalmi mivoltukban nyilván nem ismerjük. Azonban az emberiség haladása éppen azon a hiten alapul, hogy az igazi értékeket fokozatosan felismeri, ha ezek objektív ismertetőjegyével nem is rendelkezik. Így az erkölcs haladása abban áll, hogy értéktudatunk az örök jósnak mind több mozzanatát képes felismerni s lelkiismeretébe beleépíteni, a jog fejlődése viszont az erkölcs haladásának nyomában jár; a kultúra ama formájának, amelyet tudománynak nevezünk, haladása azt jelenti, hogy az ember mindig több igaz tétel (igazság) birtokába jut; a művészet fejlődése pedig abban áll, hogy mind mélyebben tudja az ember a dolgok örök és jellegzetes lényegét szemléletesen ábrázolni . . . Az emberiség . . . egy sereg értéktartalmat feltétlen és változatlan érvényigénnyel ruházott föl s ezek megvalósítására törekedett . . . A haladás az értékrendszer megközelítése. E nélkül nincs nemzet, állam, emberiség, cél, értelem és haladás.“³⁷)

Azonban, ha egységes lényegében a szellemet nem is ismerjük, annál inkább ismerjük, önmagunkban és a tárgyas valóságban is, azokat a különböző *irányokat*, melyekben a szellem értéktartalommá válik. Ezeknek forrása, alapja — emberileg — mindig egy *érzés*. Ez az érzés adja a szellemi érték valóságát, realitását, reánknezve. E nélkül a személyes, szubjektív, közvetlenül tapasztalt és birtokolt jelleg nélkül a szellemi érték mindig idegen marad számunkra, azaz nem valóság, nem érték.

Így vagyunk mindenekelőtt a szellem *logikai értékével*, az *igazsággal*. Az igazság ítéletekben nyilvánul meg. Ezekből az ítéletekből épül fel a tudomány, melynek gyümölcse a tudomány műveinek összessége, a tudományos kultúra, a belőle származó valamennyi következménnyel, így a civilizációval is, mely relatív értékét szintén a tudományos igazságtól kapta.

Az ítéletek és a tudomány igazsága nem függ tőlünk, *önértékű*, azonban ha mi nem érezzük át ezt az igazságot, ha ez nem válik közvetlen meggyőződésünkkel, akkor reánknezve, — természetesen saját kárunkra és vesztünkre, — idegen, hatástalan és gyümölcstelen marad. Nem lehet ennek jelentőségét eléggé hangsúlyozni, főleg a tanításban. A nevelőoktatás titka abban van, hogy az igazságot, mint igaz ítéleteket és igaz tudományt, személyessé kell tenni. Csak ebben az esetben mondhatjuk, hogy a növendék sajátjává tette, elsajátította az igazságot. Ezzel szemben gyakran látjuk, hogy legfennebb csak betanulta, gépiesen lemásolta és megismétli azt, a nélkül, hogy élete részévé, tartalmává, értékévé tette volna. Így keletkezik a felületes, máz-műveltség, a látszatkultúra, így vannak *tanult* emberek, akik *nem művelt* emberek.

A tudományos kultúra alapja a *személyessé vált igazság*, mely az igazságra való belső indítástól, az egyén érzelmi fogékonyságából és vágyódásából, egy velünk született tendenciából nő ki. Krisztus Urunk mélységes értelmű kijelentése

szerint: „aki az igazságból való, hallgat az én szómrá.” (János ev. 18 r., 37. v.)

Az emberi lélek az „igazságból való”, szellemi természete szerint az igazsághoz tartozik, annak részese, tehát ösztönösen vágyódik is az igazságra. Ezáltal ismeri fel az egyes logikai ítéletek igazságát, járul hozzá azokhoz a maga igénylésével, így lesznek azok értékké számára, önmagukban, amelyeknek most már készséggel engedelmeskedik. A tudományban és a tudományos kultúrában való ez a személyes részvétel *a műveltség, értelmi, logikai oldaláról*.

Természetesen az igazság maga végtelenül több, mint az egyes tételek és a tudomány összességének igazsága. Az igazság eszmény, örök cél, a maga lényegében megfoghatatlan, mint a szellem, amelynek megnyilvánulása. De a tudományos kultúra értéke éppen abban a folyton önmagát revideáló hősies törekvésben áll, amellyel az igazságot mind tökéletesebben igyekszik megközelíteni és műveiben realizálni.

Ugyanezt tapasztaljuk a szellem másik értékénél, *az erkölcsinél*, vagyis a jóságnál is, melynek megvalósulása *cselekedetekben* nyilvánul és ezek a *jellem* és a *közerkölcsiség* értékvalóságában egyesülnek. Az erkölcsi érték tehát nem az erkölcsi tételekben, a jó tudásában, betanult erkölcsi leckékben, vagy üres erkölcsi szólamokban áll, hanem cselekvésben, jellemben, közerkölcsiségben.

Azonban még ha cselekedeteink, mint látható tények, meg is felelnek az erkölcsi paran-

csoknak, ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a jó-ság értéke valósul meg bennük. A cselekedetek önmagukban épúgy lehetnek képmutatók, hazugok, értéktelen vagy értékellenes érzületből fakadóak, mint a szép szavak.

Az erkölcsi jószág alapja, épúgy, mint a logikai igazságé, emberileg egy *érzés*. A jószág emberfeletti *önérték*, nélküle, vagy ellene élni romlásunkat jelenti, de hogy számunkra, bennünk valóság legyen, ahhoz személyes fogékonyságunk, indíttatásunk, tendenciánk, egyéni lelkiismeretünk érzelmi alapja szükséges. Csak ebből a szubjektív forrásból származnak élő, értékes erkölcsi cselekedetek, alakul ki a jellem értékvalósága, létesül hatékony és gyümölcsöző közerkölcsiség, egyszóval: *erkölcsi kultúra*. Emberi természetünk folytán ez is eszmény, örök cél marad, azonban a feléje való küzdelmes törekvésben, elszánt akaratban és az ebből születő művekben mégis maga a szellem nyilvánul meg akarat, *etikai oldaláról*.

A szellem harmadik értéknilvánulása a szépség, az *esztétikai érték*. Ez szemléletes alkotásokban és ezek összességében: a *művészetben* realizálódik, melynek öntudatos, az örök célért folytatott munkájában és annak gyümölcseiben a szemléleti, a *művészeti kultúra* bontakozik ki. Azt már ennek az értéknek elnevezése is mutatja, hogy feltétele a megtestesülésének szintén egy érzés: az *aisthesis*, a szépség szubjektív megérzése. E nélkül csak lelketlen másolás lehetséges, de nem értékes alkotás.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a kultúra magának a szellemnek, a szellemiségnek megvalósulása az igazság, jószág és szépség értékeiben, melyek az egyéni, szubjektív megérzés, tendencia útjain keresztül logikai ítéletekké és tudománnyá, etikai cselekedetekké és közérkölcsiséggé, esztétikai alkotásokká és művészetté testesülnek. Így beszélhetünk *tudományos, erkölcsi és művészeti kultúráról, az egységes kultúrán belül.*

A kultúrának ezt a vázlatos képét azért mutattuk meg, hogy annak két vonását: *szellemi jellegét és személyességét* kiemelhessük. Mint minden ilyen vázlat, ez is hiányos. A valóságban nagyon fontos szerepe van az egyes ágak kölcsönhatásainak, összefonódásainak. Tudomány, erkölcsiség, művészet az életben nem mereven elkülönülő és egymástól elszigetelt területek. Éppen, mert a szellem egység és mert a szellemiséget élő ember is egység, sem a szubjektív funkciók, sem az értékek, sem az értékeket megtestesítő tevékenységek nem lehetnek meg egymás nélkül. Így a kultúra mindenik ágának van tudománya, a tudományban mindenütt van művészi elem és sem a tudomány, sem a művészet nem nélkülözheti az erkölcsiséget. Azután a kultúra teljességének fogalmához különböző szempontok járulnak. Így mindenik ágának és egészének meg van a maga története, az a hosszmetset, melyben kifejlődését, a kultúrkincsnek nemcsak felhalmozódását, de történeti törvényszerűségeit is megérthetjük. Viszont megvan a keresztmetsete is, mely a belső,

lelki és szellemi élettörvényeket mutatja meg. A kultúra fogalmában nemcsak az alkotó tevékenységek és a művek foglaltatnak benne, hanem az a tudatos munka is, melyet az emberiség: a társadalom, az állam, vagy egyesek a szellemiség megvalósításáért folytattak a szervezés, szabályozás, intézményesítés, nevelés, támogatás és védelem hatalmas tevékenységében.

Mindezek mutatják, hogy a kultúra nagyon összetett és messzeágazó valóság. Azonban minden részletét végre is szellemi és személyes jellege magyarázza és ezért kellett ebből a szempontból közelítenünk meg az előbbieken. Ezáltal kiemeltük a kultúra *objektivitását* (a szellemiség műveiben való megvalósulásában) és *szubjektivitását* (az egyéni és személyes átélés alapfeltételében.)

Némelyek a kultúra szó jelentését megszüktítve, azt csak annak *objektív* oldalára korlátozzák, míg a *szubjektív* oldalt ettől megkülönböztetve, *műveltségnek* nevezik. Így *Weszely*, aki szerint a kultúra objektív és kollektív jelentésű: a nemzet (közösség) értékes alkotásait és az ezeket létrehozó erőket (a nemzeti szellem alkotó és teremtményezőit) jelenti, míg a műveltség szubjektív jelentőségű, az egyén magasabbrendű szellemisége.³⁸⁾

Az én felfogásom szerint a kultúra a *kollektív műveltséget* jelenti, melyben mind az *objektív*, mind a *szubjektív* oldal benne foglaltatik. A szellemiség megvalósulása részben *egyéni*, mert egyének igaz, jó, szép alkotásaiban és életében jelenik

meg, másrészt *közösségi*, mert a tudomány, erkölcsiség és művészet kollektív kultúrkincsében halmozódik fel és érvényesül. Ezenkívül még hozzájárul egy lényeges *harmadik* vonás is: a *szervezettség*, mely tudatossá és hatékonyá teszi.

Így a kultúrát, mint kollektív műveltséget, három tényező együtt alkotja: 1. *Művelt emberek*. 2. *Értékes művek*. 3. *Célszerű szervezetek*. Nemzeti műveltségünk, a *magyar kultúra* tehát művelt magyar emberek, értékes magyar művek és célszerű magyar szervezetek organikus egységét jelenti.

II. A művelt ember

A nemzeti műveltség voltaképpen alkotótényezői *a művelt emberek*. Ilyenek kifejlődésének nélkülözhetetlen feltétele *a személyiség tisztelete* a közösség részéről. Ahol ez a tisztelet hiányzik, vagy éppen az ellenkezője: a személyiség elnyomása, letiprása történik, ott nemzeti műveltségről szó sem lehet. A kollektívum öncélúságának merev érvényesülése az egyes emberrel szemben legfennebb gépi civilizációt, látszatkultúrát teremthet, melynek máza alatt a tömegkezelés és tömeggéjálacsonyítás erőszakos diktatúrája terpeszkedik, mint az orosz kommunista államban.

A közösség azonban nem pusztá elvontság, nem üres fogalom. Még a tömeg is jóval több, mint egy csomó ember összessége, mert, amint *Le Bon* és mások kimutatták, az egyesek lelki magatartása a tömegben megváltozik, új momentumok keletkezésének eszközévé lesz. Annál inkább van sajátos valósága *a szervezett közösségnek*, mint amilyen *a nemzet* is.

Egész sor fiziológiai és szellemi törvényszerűség fűzi össze az egy családhoz, fajhoz, nemzet-hez tartozó egyéneket s a tudatos szervezés és nevelés ezt a közösséget valódi kollektív személyiséggé formálhatja, amely sokszor több és értéke-

sebb magának az egyes embernek élettartalmában is, mint a saját adottságai. A társadalmat tehát csak egészen felületes gondolkozással lehet üres, elvont fogalomnak tartani.

Mindazáltal a közösség magát tenné értelmetlenné, ha elfelejtené vagy egyenesen megsemmisítené azokat az *elsődleges* sajátosságokat, amik az egyes egyéneket jellemzik s minden közösségnek, minden kollektív energiának és alkotásnak öntevékeny forrásai.

Azzal, ami közös vagy hasonló bennük, az egyes emberek a nemzeti műveltség *típusához* járulnak hozzá, hogy a nemzet „az emberiség sajátos tükré legyen“, amint *Imre Sándor* mondja. De ez a közös, hasonló jelleg csak *kifejező*, nem pedig *teremtő* erejű. A nemzeti műveltséget alkotó műveket az *egyéni tehetségek* hozzák létre és ezek annál értékesebbek, minél változatosabbak, sajátosabbak, szóval egyénibbek.

A nemzeti műveltség alapfeltétele tehát az, hogy elősegítse, támogassa a személyiségek sajátos egyéni adottságainak és tehetségeinek akadálytalan kibontakozását, *amennyiben az az önértékek szolgálatában történik*. Ez az alaptörvény rávilágít egyrészt a személyiség lényegéhez tartozó *szabadságra*, másrészt a közösség *szabályozó és ellenőrző* kötelességére, mellyel egyetlen lényeges hivatását : az önértékek minél teljesebb megvalósulásának elősegítését és az afelett való őrködést végzi.

A személyiségben csak azt kell és szabad tisztelni, ami *tiszteletreméltó*. A nemzeti közösségnek,

úgyis, mint nemzeti államnak, úgyis mint művelt társadalomnak, az a föltétlen joga és kötelessége, mondhatjuk létparancsa van, hogy szervezés és nevelés által a puszta *természeti egyéniséget* átváltoztassa *szellemi személyiséggé*, az önértékek kifejezőjévé és munkálójává.

Személyiség és egyéniség tehát nem egyjelentőségű. Az egyéniség természeti adottság, a személyiség szellemi *életcél*, a sajátosságában szellemivé, lett ember, egyszóval: *a művelt ember*. A személyiség mindig egyéniség, de az egyéniség még nem szükségképpen személyiség. *A személyiség mindig és feltétlenül tiszteletreméltó és tiszteletben tartandó*, mint értékes egyéniség, az egyéniség azonban — létének teljes *védelme* mellett — szabályozás, nevelés, korlátozás, sőt kényszerítés tárgya is, ahol és amiben az értékvalósággal s az azt biztosító és védelmező közösség létérdekével ellentétbe kerül.

Mikor tehát a személyiség, a művelt ember szabadságáért, feltétlen tiszteletbentartásáért, mint a nemzeti műveltség alapfeltételéért emeljük fel szavunkat, egyúttal tiltakozunk a természeti egyéniség minden elfajzása, túltengése, önkénye ellen. Másfelől, természetesen, tiltakozunk az ellen is, hogy a közösség elnyomja vagy megsemmisítse a személyiség, a művelt ember szabad munkáját az értékek kifejezésében és megvalósításában, mert a közösség maga sem öncél, hanem a szellem uralmát érvényesítő eszköz. Értéke, nagysága, dicsősége ebben az öntudatos, engedelmes, szervezett és erőteljes szolgálatban áll.

A *nemzeteknek* is van — mint kollektivumnak — *természeti egyénisége és szellemi személyisége*. Így van *magyar természet* és van *magyar szellem*. A magyar szellem, mint kollektív személyiség, jelenti az *értékes* magyar természetet, a nemzeti műveltségben megtestesülő legkülönb, legbecsebb magyar sajátosságokat, melyek feltétlenül tiszteletreméltóak, tiszteletbentartandók, melyeket minden erővel védeni, fejleszteni, érvényesíteni kell. Ez a magyar nemzeti kultúrpolitika lényege, hivatása és feladata. A magyar *természet* azonban, mint kollektív egyéniség, nemcsak az értékes, hanem az összes *adott* magyar sajátosságokat jelenti, tehát azokat is, amelyek nem értékesek, sőt esetleg egyenesen rosszak. Ezek tehát nem tiszteletreméltók, ezeket korlátozni, ha kell, irtani kötelességünk.

A művelt ember ezek után úgy áll előttünk, mint aki *személyesen résztvesz a nemzeti szellem megvalósításában*, az önértékek minden irányában.

Ez a részvétel teljesen *egyéni*. *Adottságoktól és tehetségektől* függő. Vannak, akik *alkotó* és vannak, akik *utánalkotó*, elsajátító szerepet visznek benne. Vannak, akik a nemzeti műveltség egyik ágában alkotók, a többiben elsajátítók. Némelyek tudósok, mások, művészek, megint mások kiváltképpen erkölcsi jellemek.

De sohse szabad elfelejtenünk, hogy a műveltség, a művelt emberi mivolt sohasem lehet *egyoldalúság*. Egyedül a tudomány, vagy a művészet, vagy az erkölcsi jellem nem tesz művelt em-

berré senkit. Vannak nagy szaktudósok, kiváló művészek, igen jólelkű és jólcselekvő emberek, akik *mégsem művelt emberek*, mert egyoldalúak. Erkölcstelen tudósok, tudatlan művészek, a szépség iránt érzéketlen nyársatnyelt puritánok, vagy ezeknek más kombinációi a művelt ember nevére igényt nem tarthatnak.

Viszont nem szabad azt hinni, hogy a műveltség *zsenialitás*, csak a lángelmék kiváltsága. A zsenialitás a *természeti* egyéniség sajátossága, lehet egyenesen pusztító, romboló erő is, sokszor a hazugság, gonoszság és ocsmányság rettentő erejű szerszáma, nem pedig az értékek engedelmes és nagyszerű eszköze.

A műveltség nem kiváltság, hanem mindenkinek veleszületett nemeslevele, szent előjoga és kötelessége.

Mindenkinek, *önmagára nézve, alkotónak* kell lennie a saját személyiségét illetően.

Van a műveltségnek egy olyan *mértéke*, melyet minden *egészséges* emberi lélek elérhet és amelyet éppen ezért *kötelezve van* el is érni.

Senkitől se követelhetjük, hogy tudós, vagy művész legyen, ha erre nincsen különös adománya, de azt mindenkitől meg kell követelnünk, hogy az ismereti kincsnek legfontosabb, alapvető részét elsajátítsa, hogy erre a feladatra összeszedje és megfeszítse erőit s hogy a legértékesebb műalkotásokban megnyilvánuló örök szépség megközelítésére az egészséges lélekben meglevő fogékony-ságot, képességet begyakorolja. Ne felejtsük el,

hogy mindezek a képességek nevelhetők, tisztíthatók, élezhetők, gazdagíthatók. És senki sem lehet felmentve az alól a kötelesség alól, hogy az erkölcsi jószág mindenki számára nyilvánvaló értékeit jellemmé építse lelkületének odaadó, hűséges kiművelésével és így a közerkölcsiség rendjébe mint értékes ember, beletagolódjék. Ezért a nemzeti műveltségben való személyes részvétel, ami művelté teszi az embert, mindenki előtt, saját határai között, megnyitja az alkotó szellemi élet lehetőségét.

A *szabadságra* csak az ad jogot bárkinek is, ha életével *szolgálni* akar a nemzeti közösségnek. Az ilyen ember alkalmas a műveltségre és az ilyen ember művelt emberré is lesz abban a feladatkörben, ahová állíttatott.

Ismételjük meg azért, hogy a műveltség nem tudóskodás, művészkedés, erkölcs-csőszködés, hanem az igazság, szépség és jószág örökkévaló értékvilágába önzetlenül és elszántan belenőni vágyó és ezért egész személyiségét engedelmesen odaadó ember személyes részvétele a nemzeti közösség életében.

Az ilyen művelt emberek nagy többségének az életben nem *kivételesen nagy és hősie*s feladatok jutnak, hanem a legtöbbször *kicsi*, sőt *kicsinyes teendők*. Egyáltalában nem kell azt képzelni, hogy ilyen körülmények között *nehezebb* a műveltség, színvonalát tartani, mint a nemzeti közösség kivételes és magas pozícióiban. Ellenkezőleg, igen gyakran ezek a kimagasló feladatkörök jelentenek

súlyos kísértéseket és gátakat az igazi műveltség megőrzésében.

Ha a *kicsit*, ami a *mi részünk*, a *nagy egész egy részének* tudjuk és tekintjük, mindig meg lesz bennünk a belső lendület a szellemi felemelkedésre. Hiszen a műveltség éppen azt jelenti, hogy az apró részleteket bele tudjuk kapcsolni és el tudjuk helyezni a nagy egész rendszerében, hogy minden-napi tényeink önmagukban jelentéktelen adataira a nemzeti közösség s az egyetemes humanum sugározzon fényt.

Ami *szűkebb*, az lehet *mélyebb*. A műveltségben nem a *mennyiség*, hanem a *minőség* a fontos. Az igazi művelt emberben a *lelkület nemessége* a legértékesebb.

A művelt lelkület nem él vissza azzal, amit tud. Az orvos, aki tudását arra használja, hogy betegeit megnyúzza, az ügyvéd, aki tudásából jogi furfangokat csinál, hogy az embereket perköltségekbe sodorja, nem művelt ember.

A művelt embert a legkicsinyesebb körülmények között is az jellemzi, hogy mélyen át tudja érezni az emberi sorsot, a szenvedést és az örömet, minden faji, felekezeti, osztálykülönbség felett.

A művelt ember : *az ember*, akinek az a kiváltságos munkája, hogy a rosszból jót csináljon, megváltoztassa a végzet kényszerét és felépítse a szellem szabad és boldog világát. A magyar nemzeti műveltség alkotó tényezői az *ilyen* művelt magyar emberek.

III. Nemzeti műveltségünk értéke

1. A nemzeti műveltség egysége

Nemzeti műveltségünk értéke nem a kultúr-
művek mennyiségén, hanem a minőségén, belső
értékességén dől el.

*A közösség kultúrkincsét — objektív formá-
ban — a magyar tudomány, művészet és közerköl-
csiség alkotásainak összessége, minden irányú
megvalósulása képezi. Minden, amiben az önérté-
keket szolgáló magyar szellem testet öltött.*

Úgy az egyes művek, mint azok összességének
tehát az az *értékmérője*, hogy milyen mélyen, tisztán
és gazdagon sugározzák az őket alkotó magyar
szellemiséget.

Mivel *önértéket* kell tükrözniök, *egyetemesen
emberieknek* kell lenniök, de mivel a magyar szel-
lemet fejezik ki, *sajátosnak* is kell lenniök. *A humá-
num a magyar lélek sajátosságában*: ez a lényegük.

A nemzeti műveltségnek tartalmi vizsgálata
mindenekfelett egy döntő követelményre irányítja
figyelmünket. Ez a követelmény a nemzeti
műveltség *egysége*. Bár az egyes művek magukon
viselik alkotóik egyéni, tehát különböző szellemi-
ségének bélyegét, nemzeti kultúrkinccsá csak
akkor egyesülnek, ha a magyar szellem azonossága
hatja át őket.

Van-e egységes, azonos, teljes határozottsággal felismerhető magyar szellem a mi műveltségünk kincseiben? És ha van, azt minden magyar ember és az egész nemzeti közösség egyöntetűen látja, becsüli és érvényesíti-e?

Ma a magyar nemzet teste négy-öt felé szaggatva vonaglik a könyörtelen világban. Saját csonka országán kívül több idegen impérium alatt, szomorú és majdnem reménytelen kisebbségi sorsban. Földrajzi, politikai, gazdasági egységről tehát szó sem lehet. Egyetlen módja az egységének — amint azt különben mindenki hangoztatja és követeli is — *a szellemi, kulturális egység*. Van-e ilyen? A hagyományai kétségtelenül megvannak. A történeti gyökérszálai és kultúrművekben testesült emlékei mindenütt feltalálhatók. De az élő valósága nagyon gyöngé és napról-napra halódóbb. Ez a keserves igazság.

Kétségtelen, hogy ennek a kiszámíthatatlanul szomorú következményekkel fenyegető állapotnak vannak *rajtunk kívül álló okai is*, de még mennyi! A magyarországi magyar kultúrát mindenféle hatalmi eszközzel igyekeznek kizárni a kisebbségi nemzetdarabok felett uralkodó új államok. Amit pedig beengednek belőle, az sokszor nem értékes, vagy egyenesen rontó hatású. Ezenkívül a szükség termelte *új kisebbségi kultúrákat* is elszigetelni, az éltető kapcsolatoktól elvágni, a magukénak alárendelni és azzal befolyásolni törekednek. A kisebbségi szellemiség *távolodása*, elkülönülése, sokszor ellentétessége a magyarországi

magyar szellemiséggel szemben olyan komoly tény, amelyet nem lehet, nem is szabad figyelmen kívül hagyni, vagy letagadni.

Az optimisták főleg a *kisebbségi magyar irodalmat* szokták — nem tudom milyenfokú tényleges ismeret alapján — szembeállítani ezzel a fenyegető veszedelemmel és rámutatnak arra, hogy ez az irodalom egészében töretlenül, sőt néha erőteljesebben tükrözi az egységes magyar szellemiséget, mint a magyarországi. Mivel volt ebben az irodalmi munkában némi részem nekem is, tudom, hogy ez a törekvés él és működik a kisebbségi irodalomban. Érdeemes volna azonban arról beszélni, hogy ez a legjobb értelemben vett kisebbségi magyar irodalom az illető nemzettest mekkora rétegét táplálja? Meddig jut el a nép felé és milyen valóságos kultúrhatást gyakorol rá?

Ezentúl pedig nem szabad elfelejteni azt, hogy az irodalom tiszteletreméltó erőfeszítéseinek sikerét a kisebbségi élet egész területére kiterjedő, gazdasági existenciáját alapjaiban veszélyeztető, nagy áldozattal fenntartott iskoláiban az ifjú generáció nevelését és oktatását szinte száz százalékban kisajátító, szenvedélyes állami-politikai nacionalizmus teszi mind jelentéktelenebbé. Hogy tehát a leszakított magyarság szellemisége a jövőben mikép fog alakulni, nagyrészt tőle független külső kényszer következtében, az, éppen a magyar nemzet szellemi egysége szempontjából, felettébb kérdéses.

De, sajnos, vannak olyan *belső okok* is, ennek

a szellemi egységnek hiányát illetőleg, amelyekről *magunk* tartozunk felelősséggel. A kisebbségi magyarság körében is, de főképen a magyarországi magyar nemzet életében. Ez pedig súlyosabb ítélet alá esik !

A magyar nemzetnek az a zöme, amelyik saját állami szuverénitásának élvezetében él, *önálló* és *öncélú* nemzeti műveltséget tarthat fenn és annak érvényesítésére megvan a teljes hatalma.

Ebből következik, hogy a magyar szellem egységét *neki* kell megteremtenie és *minta* gyanánt, erőforrásul s örök reménységül a leszakított magyarság elé állítania.

Ez az idők parancsa a független magyar nemzet számára. *Ezzel* teljesíti — és nem egyebekkel, amikkel talán próbálkozik — valódi kötelességét a szenvedő *letépett tagokkal* szemben, de ez az életmentő megújulás forrása *saját magára* nézve is és végre ez az ő *világhivatása* az emberválság apokaliptikus idejében.

Önmagát kell megtalálnia és kifejeznie saját maga, kisebbségi vérei és az egyetemes emberiség számára a magyar nemzeti műveltségben.

2. Az egységes magyar értékelés

Mi ennek a nagy, voltaképen egyetlen feladatnak a kulcsa ?

Az egységes magyar értékelés.

A szellemi egység és a belőle fakadó egységes nemzeti műveltség alapfeltétele, mindent fenntartó és éltető gerincoszlopa ez.

Ennek az egységes magyar értékelésnek hiánya vagy fogyatékossága teszi lehetetlenné a magyar szellem életerős, győzelmes kibontakozását.

Addig pedig sem gazdasági, sem politikai magyar egységet nem lehet teremteni — legalább is olyant, ami belső kényszerűségből születik és így maradandó — amíg a magyar nemzet minden öntudatos tagja és ezzel a nemzet egésze egyet nem ért *az alapvető értékek* tekintetében, a kultúr-művek minden területén.

Ez az egyetértés még mindig nincs meg, mutatván, hogy a magyarság nincs tisztában önmagával, saját nemzeti Gényusza arcán nem látja világosan azokat a vonásokat, melyek az örök magyar értéket jelentik.

Sem az iskolai tanításban, sem a közvéleményben nem egységesen tiszteltek és nem vitán felül állók nemzeti történelmünk és irodalmunk valódi értékei. Elég csak a *Bethlen* Gábor vagy az *Ady* Endre értékelése körül nemrégén fellángolt harcokra utalnom.

De tapasztalhatjuk ezt a bizonytalanságot, egyoldalúságot és ellentétet a köznevelés, az iskola kérdéseiben éppen úgy, mint a szociális és politikai élet nagy problémáiban.

Azok a „feszültségek“, melyekről *Szekfü* Gyula ír³⁹), a „nemzeti egységet akadályozó antinomiák“, mindennél világosabban bizonyítják az egységes magyar értékelés alaphiányát.

A nemzeti kultúrpolitika legfontosabb fel-

adata így az egységes magyar értékelés kialakulásának munkálása.

Vonatkozik ez a mult felhalmozódott kultúr-kincsére éppen úgy, mint a teremő műveltség jövődöbeli alkotásainak irányítására.

A tudománynak, művészetnek és erkölcsiségnek egységes magyar *eszményre* van szüksége, mely megítélje eddigi termésének értékét és célt tűzzön az ezutáni munka elé.

3. Nemzeti műveltségünk logikai értéke.

Először is azt kell egységes értékeléssel eldönteni és ezután folytonosan követelni és érvényesíteni, hogy miben áll a magyar nemzeti műveltség *igazsága*, logikai, tudományos értéke ?

Itt mindenekelőtt nemzeti *történelmünk* alapértékeit kell egyöntetűen tisztázni a tudománynak és az ifjú generációba átplántálni a nevelésnek.

Emberök, események, alkotások mértéke csak egy lehet : a magyar szellem valódi értékeinek kifejeződése gondolkozásban, jellemben és tényekben. Ennek a mértéknek felállítása *kritikai nemzet-szeretetet* követel a tudománytól és a neveléstől. Ettől a kritikától nincs miért félnünk. *A nemzeti pantheon nem bálványgyűjtemény*, hanem önmagukkal való viaskodásban kibontakozott nagy szellemek és jellemek közössége, akik magukban is, nemzetükben is a tartós és értékes magyar jellemvonások kiműveléséért küzdöttek. Maga ez a küzdelem a jó és rossz között, a magyar természet

bűnei ellen a magyar szellem értékeiért, rejti magában a történelem igazságát, a nemzeti műveltség hatótényezőjét.

Ez az igazság, mely az ellentétek eredője, *a történelmi mult értéke*, mely életté válhatik a jelenben és a jövőben is. A nemzeti műveltség ellen cselekednénk, ha csak a fényest, vagy csak a sötétet látnók és mutatnók meg a történelemből. Célunk természetesen az, hogy azt emeljük magasra, ami a nemzet Géniusának éltető, örökbecsű lényege, de ezért kell tisztán, elfogulatlanul látnunk és láttatnunk meg ennek ellenképét is, hogy nemzeti tragédiáink és felemelkedéseink jobb jövő számára termékenyítő mérlegét felállíthassuk. Ennek az igazi nemzetpedagógia érdeke sem mond ellent, mert *komoly nevelőereje csak a tiszta igazságnak van egyedül*.

Ez áll nemzeti *irodalmunk* igazságára nézve is. Hogy mi a nagy a magyar irodalomban, azt egyedül csak a magyar szellem kritikai mértékének szigorú alkalmazása döntheti el.

A történelmi és irodalmi nagyságnak a szellemi igazság szempontjából való egységes tisztázása lesz a magyar szellemi egység és ennek alapján az egységes magyar nemzeti műveltség leg-hatalmasabb formálója.

Azonban *akármelyik tudományágat* tekintjük, mindenikre nézve az a követelés áll fenn, hogy *önértékű igazságát* nemzetünk *életorszával* kell összefüggésbe hozni. Ez a követelés egyáltalában nem korlátozza a tudomány függetlenségét, az

igazság öncélúságát. De olyan közvetlen feladatokat és célt szab eléjük, melyek által az elmélet igazsága valóban az élet igazságává válik és a művelt nemzet hatalmas életében terem áldott gyümölcsöket. Ez a hivatás pedig egyetlen tudós-
nak és tudománynak sem lehet dehonesztáló, sőt ellenkezőleg : egészen új és gazdag lehetőségeket nyit meg előttük, melyek fölfokozott energiákat kívánnak és váltanak is ki a tiszta igazság kutatóiban. A tudománynak, *a nemzeti műveltség igazságánál* nem lehet különb törekvése.

A műveltség, ismereti oldaláról, *az igaz magyar önismeretet* jelenti, minden vonatkozásában. Ebben pedig a magyar gondolkozás egysége, ebből következőleg a magyar életakarat egysége is benne foglaltatik.

A nemzeti műveltség logikai értékét legmagasabb fokon a *tudományegyetem* képviseli. Semmi sem bizonyítja jobban az értékelés egységének hiányát, mint az a zavar, mely az egyetemi nevelés lényege körül kavarg. Azért a következő pontban külön kell foglalkoznunk a tudományegyetem problémájával.

4. *A tudományegyetem problémája*

Mai értelemben vett tudományegyetemünk több mint ezer esztendő, mert őse, a *Studium Generale* a Kr. u. IX. században keletkezett. Magas színvonalú és mélyértelmű tudás természetesen sok évszázaddal azelőtt is létezett az antik népek kultúrájában, azonban az a szellem, mely a tudo-

mányegyetem lényegét adja, voltaképen a *keresztén kultúra* szülötte.

Az egyetem ugyanis nem csupán a tudomány anyagának, tárgykörének teljességét és extenzív tagozódását jelenti, hanem mindenekelőtt magában a tudományos gondolkozásban való egységet és egyetemességet. Az egyetemnek ennélfogva nemcsak a tárgyi kiterjedése, hanem a szelleme is univerzális.

Hogy ilyen, legmagasabbrendű szellemi tevékenység létrejöhessen, ahhoz *az evangélium* adta meg a nélkülözhetetlen alapot, mikor kijelentette a világnak, hogy az ember, mint egyéniség: lélek, a lélek önérték, az önérték forrása Isten, aki Szellem, a Szellemet lélekben és igazságban kell imádni, az igazság megismerésében van az a hatalom, mely szabaddá teszi az embert, ha az igazságot szeretetben követi. Az evangéliumi kereszténység e szelleme a tudományra nézve két döntő jelentőségű alapelvet ad: *az egyetemességre* való törekvést és az *egyéni létezőbe* való elfogulatlan, önzetlen, szeretettel teljes elmélyedést. Ez az a két alaptörvény, melynek betöltése nélkül univerzális tudományosság nem létezhetik.

Ehhez a szellemi, elvi alaphoz azonban *történelmi lehetőségnek* is kellett járulnia, hogy a *studium generale* megvalósulhasson. Ez a történelmi lehetőség reánk nézve is, akik a tudományegyetem igazi hivatását és feladatát kutatjuk, érdekes és tanulságos. A tudományegyetemek születését *a kis autonómiák* melengető légköre tette

lehetségessé. A *polgári rendnek* városi önkormányzatokban való szervezkedése nyújtott kedvező alkalmat arra, hogy az igazság és szabadság szerelmesei a középkor nagy egyházi és világi impériumaitól függetlenül szövetkezhessenek a szellem szolgálatára. Az ilyen törekvésű lelkek Európa minden tájáról tódultak a *szabad városokba*, mint valami „eszményi népvándorlás“, ahogy az egyetem szabadságának nagy magyar harcosa, *Schneller István* mondja.⁴⁰⁾ Amennyire természetes, éppen annyira érdekes és jellemző is, hogy a szabad városokban alakuló egyetemek az *idegenből jövő*, tehát különösebben egymásra utalt emberek *szövetkezéséből* jöttek létre, akiket semmi más érdek nem hozott és kapcsolt össze, mint az *igazság* keresése, a tudomány utáni vágyakozás.

Hogy ez csakugyan így van, azt a *studium generale* teljes *érdektelensége* bizonyítja. Elmondhatjuk, hogy a *studium generale* távol állott a gyakorlati élettől, mert eredeti célja az ókor fennmaradt szellemi kincseinek összegyűjtése, rendszerezése és egységbe foglalása volt, tehát a tényleges viszonyokkal, anyagi érdekekkel, kenyérkeresettel, politikával semmi közvetlen kapcsolatban nem állott. Az *ősi universitas* éppen ezért nem is adott *diplomát*, nem biztosított állást, megélhetést, hanem csupán *tudományos fokozattal* ékesítette fel az arra kiválóan rátermetteket és érdemeseket.

A *studium generale* ez öncélúsága mellett igen figyelemreméltó a *szervezkedésének* módja is. Az idegenből jött igazságkeresők, a közös cél és

egymás támogatása érdekében maguk csoportosultak az akkori céhrendszernek megfelelőleg : *universitásba*. Ezt a céhet *magisterek* (tanárok) és *scolarok* (tanulók) alkották. Eleinte, ami az idegenben természetes, az egy nemzethez tartozók szövetkeztek, de, ami lényeges, a nemzeti különbségek csakhamar elenyésztek és az universitás nemzetre, életkorra, sőt nemre való tekintet nélkül, tisztán a studium generale tudományos tagolódása, vagyis tanszakok szerint szervezkedik meg. A tudomány eredeti és egyedüli demokráciája hozza magával azt is, hogy ebben az ősi universitásban nem számít semmiféle öröklött, vagy kívülről behozott rang és fokozat : aki otthon magister volt, itt gyakran scolarnak áll be és a scholar itt magister lehet, ha a tanításra van képessége és mondanivalója.

A studium generale legfőbb kincse a *függetlensége és szabadsága* volt, a „res publica“ féltékenyen őrzött zárt önállósága. Egyházzal, állammal, várossal szemben sohasem volt ellenséges, sőt azok védelme alá helyezkedett, támogatásukat is élvezte, azonban *belső szellemi autonómiáját* mindenikkel szemben igényelte és megvédelmezte. Az orleansi egyetem pl. 1316-ban inkább feloszlott, semhogy államosítását megengedje.

De ez a szellemi függetlenség nem egyszer találkozott megbecsüléssel pápák és császárok, legtöbbször pedig a városok részéről. Főleg a városok siettek őket kiváltságokkal felruházni, hogy magukhoz láncolják az universitást, mely nekik világhírt és hatalmas idegenforgalmat jelentett.

Az ősi universitás élén *a rektor* állott, akit az olasz egyetemeken kizárólag a scholarok, a francia egyetemeken többnyire a magisterek közül választottak. A rektor tiszte volt a magisterek szerződése, az egyetem hagyományainak és függetlenségének védelmezése, a res publica belső rendjének fenntartása. Az universitás eredeti jellegéhez tartozik az, hogy a rektort mindig a facultas artium, azaz *a filozófiai kar* választotta magából, akár a tanárok, akár a hallgatók közül, a szokás szerint. A filozófiai fakultásnak u. i. különös jelentősége volt az ősi egyetemeken. „*Universitas in artibus fundata*“, vagyis az egyetem alapja, gyökere a filozófia volt. A tudományok hierarchiájában ő a legalsó fokozat, de a legfelső is. Először minden scholar, átlag két évig ezt a fakultást gyakorolta és csak azután választott szakot. Viszont tanulmányait a végén ismét a filozófiával koronázta be. A filozófia tehát az universitás egységét képviselte, ő alkotta a kapcsolatot az egyes karok között, mint alapvető és betetőző dialektika.

Az egyetemnek a középkor adottságai között való ez ősi megvalósulási formájából mindmáig világosan és megragadóan tündöklök ki *az örök lényeg és hivatás*, olyan tisztán és ideálisan, ahogy talán soha többé a történelem folyamán. Láthatjuk belőle, hogy *a tudományegyetem érdekmentes, öncélú*, csak az igazságot kutató *szabad szövetkezés* tanárok és hallgatók közt, mely nem ismer *korlátokat* ember és ember között, nem ismer *előjogokat*, nem ad *gyakorlati képeztést*, a meglevő

társadalmi rend tiszteletben tartott keretében a maga *belső függetlenségét* igényli és megvédi s célja, hogy az *egyetemesség* kategóriájában egységbe foglalja a tudás valamennyi ágát és területét, hogy ezáltal megmentse és átörökítse az emberi művelődés szellemi kincseit a multból a jövőbe.

Ez az eredeti tiszta törekvés a történelem folyamán *külső és belső kényszerek következtében* számos törést szenvedett, időnként elhomályosult, de teljesen soha meg nem szűnt és meg nem semmisülhetett. *Ma is* erre az alapra kell visszamennünk, ha a tudományegyetem hivatását és feladatát öntudatosítani akarjuk, amire pedig minket a megváltozott korszellem és az aktuális létparancsok sürgetve kényszerítenek.

A tudományegyetem ősi felfogásával szemben, bár koronként más és más indok s törekvés forrásából, de mindig érvényesülni igyekezett *az a másik követelés*, hogy az egyetemnek éppen úgy, mint bármely iskolának, *az életre kell nevelnie*. Ennek a felfogásnak legélesebb formája az, amelyik az öncélú tanulmányozás meddőségét, a puszta igazság megfoghatatlan elméletiségét hangoztatja s a legmagasabb iskola, az egyetem elé azt a feladatot állítja, hogy *szakismeretre*, foglalkozásra, hivatalra és állásra készítse elő és képesítse az ifjúságot. A tudományegyetem ősi gondolatával tehát *a szakfőiskola* gondolatát szegzi szembe.⁴¹⁾

El kell ismernünk, hogy ez a nagyon elterjedt s ma ismét igen erőteljesen feltörő követelés *nem puszta felületesség*, nem egyszerűen közönséges

hozzánemértés szülötte. Volt idő és bizonyára ismét lesz, mikor ezt a gondolatot az *igazságtól való félelem* diktálta, a zsarnokság rettegése attól, hogy a nemzet „megismeri az igazságot és az igazság szabaddá teszi“ őt. De ez a sötétlelkű védekezés mindig ideigvaló és hiábavaló volt és lesz. A tiszta igazság világossága és ereje ezen a sötétségen előbb vagy utóbb győzelmesen tör keresztül.

Ettől egészen eltekintve, magának az emberi léleknek mély *életösztöne* nyilatkozik meg abban, hogy az igazságot az *élet* igazságának akarja tudni és birtokolni s tiltakozik minden olyan *meddő elmélet* ellen, amely üres játékokkal tölti az időt akkor, mikor a valóságos élet árja viharosan sodorja a védtelen és tehetetlen embert örvények, zátonyok, katasztrófával fenyegető szirtek felé.

Ha van igazság és tudomány, akkor azt hatalommá, fegyverré és kenyérré kell tenni az ember kezében, hogy élni tudjon vele és belőle. Az, aki magát Igazságnak nevezte, együtt és egyszerre nevezte Útnak és Életnek is. Az igazság nem lehet más, mint az élet igazi útja, vagy az igazi életre vezető út. Még akkor is, ha lenézzük az önállótlan és túlgyakorlatinak bélyegzett római szellem elvét, mely szerint : *primum vivere deinde philosophari*, az minden vitán felül áll, hogy *az igazság és az élet egymástól való elszakítása* mind a kettőt *megrontja*, az előbbit pusztá légvárrá üresíti, az utóbbit pedig hasoncsúszó és portevő mérgekígyóvá alacsonyítja. Azt pedig igazán nem lehet tagadni,

hogy mi emberek *életünk igazságát* sajátos foglalkozásunk, munkánk, hivatalunk, állásunk körében, szakképzettségünk által valósíthatjuk meg egyedül. Ebből azonban természetesen következnek az is, hogy a modern egyetemet fenntartó *nemzeti állam* a maga kultúrpolitikájának keretében nemcsak tekintettel kell hogy legyen, hanem teljes tudatossággal össze is kell hogy kapcsolja *az egyetem munkáját* azokkal az *életpályákkal*, melyeken a nemzet szellemi vezetésére hivatott ifjúság fog elhelyezkedni és dolgozni.

Bizonyos tehát, hogy a tudományegyetemnek az igazságot *úgy* kell kutatnia, a tudományt *úgy* kell művelnie és tanítania, hogy az *a valóságos élet számára gyümölcsözzék*. Életet adó és tápláló igazságra, tudományra van szüksége az egyénnek, nemzetnek és emberiségnek és ezt a pótolhatatlan és nagyszerű missziót kell betöltenie a tudományegyetemnek a mai súlyos emberválság idejében is.

Most tehát az a kérdés áll előttünk, hogy miképpen töltheti be az egyetem egyfelől eredeti hivatását: az igazság öncélú kutatását és tanítását, másfelől pedig az élet nagy parancsát, mely őt arra kötelezi, hogy az igazság gyümölcseit megteremni képes és kész lelkeket neveljen?

Meggyőződésem szerint ez *a két követelmény nem áll egymással ellentétben*, ha mindkettőnek *valódi* és nem *hamis* értelmét tekintjük és érvényesítjük.

Először is szilárd bizonyossággal kell megállanunk azon az ősi, tiszta állásponton, mely az uni-

verzitás eredetéből következik, hogy a tudomány-egyetem egyedül és kizárólag *az igazság szolgálatáért van*. Értelmét, létjogát, szükségességét, értékét csakis az adja meg, hogy az öncélú tudomány művelője, gyarapítója és tanítója. Minden közvetlen haszon, érdek, hatalom és élv teljesen idegenek tőle és munkájától. Semmiesetre sem lehet az a célja, hogy a szakismeretek közvetlen használhatóságát, alkalmazását nyujtsa. Nem feladata az, hogy életpályát, állást, kenyeret biztosítson. De mindenekfelett célja és feladata, hogy *szolgáljon és ezáltal jusson kapcsolatba az élettel*. Mit kell szolgálnia? Az *önértékű szellemiség* kialakítását az igazságot tanulmányozó *ifjúságban*. Ezzel adja az egyetemen, de legbecsesebb értéket az életnek, amit iskola egyáltalában adhat s amit minden iskolák felett csakis az egyetem adhat. Mihelyt az egyetem nem önkényura, árdrágító dugárusa, egyéniszeszélyek szerinti játékos a igazságnak, hanem aláztos és odaadó szolgája s mihelyt az emberi szellem rábízott megnyilvánulásait az ifjú egyénekben tiszteli, szereti és hűséges gonddal veszi alakító kezébe: öncélú és egyben pótolhatatlan jelentőségű munkát végez, melyben a nemzet igazi élete, a valódi *gyakorlati élet* gyökerezik.

Mert, másfelől, egy pillanatra sem kétséges, hogy ennek a halálosan beteg világnak *gyakorlati megoldásra* és *gyakorlati emberekre* van szüksége. Csakhogy gyakorlatiség alatt az egyetem szempontjából nem kell azt érteni, hogy valakit valamely állás betöltésére készít ki, hanem azt, hogy

fogékonnyá és gyakorlottá teszi az illető szellemét az igazság iránt, képessé teszi arra, hogy ő maga önállóan tudjon uralkodni saját képességein s azokat önzetlenül legyen kész az élet szolgálatába állítani.

Az egyetem, mivel csak az igazság szolgája, *lelkiismeretességre* nevel, s ebben áll az ő *gyakorlatisága*. Mert az igazi tudományegyetem napról-napra tárja fel, teszi bizonyossá azt a lelkiismeretbeli igazságot, hogy a tudás egész birodalma: szellem, történelem és természet csak a becsületes elmélyedés előtt tárja fel titkait s csak erkölcsileg erős embereknek ad fegyvert és szerszámot a kezébe az emberhez méltó élethez. A tudomány kérdései mind az élet kérdései, de az egyetem arra való, hogy ezeket az összes életkérdéseket *legmélyebb és legvégső alapjaiban* vizsgálja s tisztázza. Ez a legtisztább és legelszántabb *elméletiséget* jelenti, de egyben minden lelkiismeretes *gyakorlatiság* egyetlen forrását is, mert igazi gyakorlat csak az alapos, mély, önzetlen elméletiségből, a tanulmányozásból fakadhat.

Ezzel szemben áll a gyakorlatiságnak egy olyan *hamis értelme* és követelése, mely ellen az egyetemnek mindig tiltakoznia kell, nemcsak a maga, hanem éppen a gyakorlati élet érdekében. *Kész, befejezett tudást*, mély elvi gyökerükről letépett, technikai fogásokká és receptekké silányított igazságokat, azonnal aprópénzre váltható leccéket az egyetem nem adhat, vagy ha adna, önméltóságát alacsonyítaná le vele. Nemcsak! Ez-

zel maga is hozzájárulna a világ átkához : *a gonosz felületességhez*, melynek a hirtelen összehányt elméletek csak arra valók, hogy leplezzék sötét gyakorlati céljukat : a zsarnokságot, embergyilkolást, lélekpusztítást, sietvén levonni a silány elméletek legszélsőségesebb következményeit is, amint azt a marxizmusra épülő bolsevista kommunizmusban éppen eléggé láthatjuk. Az áligazsággal és hamis tudománnyal való *e világbolondításnak* az egyetem mindenkor köteles elleneállani a gyakorlati élet emberhez méltó igazsága érdekében is. Nem szolgálhatja jobban a gyakorlatot, mint amikor csak az igazságot szolgálja, mert éppen azt kell világosan megbizonyítania, hogy az igazságot nemcsak alaposan kell tanulmányozni és megismerni, de tudni kell erős lélekkel *elhordozni is*, akár kedvező az a pillanatnyi érdeknek, élvnek és haszonnak, akár nem. *Az igazság gyakorlata* messzire néz, távoli, de maradandó értékekre, az élet igazi és örök csúcsaira, melyeknek elérése az egyéntől *felelősséget, önmegtagadást és önfeláldozást* kíván.

Ezért tud az egyetem megfelelni annak a kötelességének is, hogy *életpályára* neveljen, hogy képessé tegyen lelkipásztori, bírói, ügyvédi, orvosi, tanári hivatás helyes betöltésére is. Nem befejezetten késszé, változhatatlanul kiképzetté, nem mesteremberré, hanem *szellemileg arravalóvá*. Az egyetem a mindenik életpálya mögött álló legvégső igazságot és az ebből kihajtó problematikát kutatja, tárja föl a pálya jelöltjei előtt, hogy

aztán maguk tudjanak mindig a gyökérből megújuló gyakorlati munkát végezni az életben.

Ha így látjuk a tudományegyetem öncélú igazságszolgálatát és gyakorlati hatásait, nem találhatunk ellentétet igazság és élet, tudományos és szakképzés között. Még párhuzamosságot sem, mert e viszony a fának és gyümölcsének legtermészetesebb, legéletteljesebb genetikus összefüggése.

Kétségtelen azonban, hogy az itt vázolt fel fogásból bizonyos *feltételek* következnek, melyek teljesítése nélkül az egyetem egyik vagy másik szélsőség áldozatául eshetik.

Így elsősorban a tudomány művelőire és tanítóira, a *professzorokra* vonatkozó feltételek fontosak. Tudományegyetem csak a különböző tudományszakok művelőinek azon a közös meggyőződésén alapulhat, hogy *a tudomány*, éppúgy, mint *a világegyetem* és az ember maga : *egy*. Az egyetem lényegével ellenkezik tehát a professzoroknak egymás tudományszakjától való elzárkózása, az egységes igazság nagyszerű tükrének cserepekre való összetörése. Ellenkezőleg : az egyetemnek ősi hagyománya szerint arra kell törekednie, hogy a szakismereteket egységre hozza s az emberi szellem tisztelete alapján visszavigye a végső közös gyökérre, az ismeretelmélet és értéktan alapjára. Az egység keresése, az összefüggések állandó kimutatása, a határkérdések folytonos figyelembentartása a tudományos lelkiismeret legfontosabb kötelessége. Ez alapon remélhető, hogy a professzorok maguk is univerzitást alkossanak, a leg-

ideálisabb, mert tisztán az igazságra épülő életközösséget. Ez nem zárja ki, sőt biztos alapot szolgáltat a szakszerűségnek. Mert az egyetem nemcsak egység, hanem organikus egység: a szakok, részletek, specialitások kimeríthetetlen, folyton gazdagodó világa. A professzorok univerzitásának az adja meg a különös méltóságát, hogy kebelében az igazság minden megnyilatkozása megértő és tisztelő otthont talál, a tudományos munkában nincs kicsi és nagy, mindennek végtelen jelentősége van. De mind a nagy egységre, mind a részletekre irányuló önzetlen törekvést az koronázza meg, hogy a kutatást *nevelői* szándék és lelkelet vezeti: az egyetemi professzor a legmagasabb értelemben vett pedagógus, *élete titkát* adja át az ifjúságnak, azt, ami neki a legdrágább: a *küzdelemben* megtalált igazság aranyvénáját, melyet önzetlenül átenged tovább kifejtetni az önállóvá növekedő utódoknak. Így nevel szellemiségre és jellemerőre, így tanít *emberré* lenni.

Az egyetem ősi értelme szerint azonban a magiszterek önmagukban nem képezhetnek univerzitást, az, amint láttuk, lényege szerint éppen az a szövetkezés volt, mely a magiszterek és skolárok között létesült. Az egyetemnek a professzórátust kiegészítő másik félgömbjét *a hallgatók* univerzitása adja. A legkitűnőbb professzorok működése esetén sincs egyetem a nekik megfelelő hallgatóság nélkül. Jó professzornak lenni nagy dolog, de jó hallgatónak lenni sem kicsiség. Bár az egyetem ősi formája a mai viszonyok között

már elképzelhetetlen, mégis az, ami benne a lényeg volt, most is felettébb szükséges. Az, hogy a skolórokat, a hallgatókat nem kényszer és megélhetési érdek, hanem tisztán a tudomány iránti lángolás gyűjtötte egybe a világ minden tájékáról. Egyetemet hallgatni ma nem kényszer, sőt ma már megszorított lehetőség, de az ifjúság nagy részét a gyakorlati életpálya érdeke hozza az egyetemre. Ha ez így is van, semmi sem akadályozza a hallgatókat abban, hogy igazi hallgatók legyenek. De a legfőbb kíváncsiom éppen az volna, hogy ne csak hallgatók legyenek, a szónak diszkreditált értelmében. A magyar nyelvben ez az elnevezés öröklődött meg az egyetemi polgár elnevezésére, pedig a máshol szokásos studens szó sokkal megfelelőbb. Az egyetemnek nem hallgatókra van szüksége, akik fáradó figyelemmel bóbiskolnak az előadásokon, bízva a kiadott kompendiumok vizsgákra való betanulhatóságában, hanem *együtt-dolgozókra*, az előadások egyéni rögzítőire és az érintett kérdések továbbtanulmányozóira. Az igazság iránt szenvedélyesen érdeklődő ifjúságra van szükség, amelyik el is bírja az igazság angyalának tekintetét s elég elszánt arra, hogy a magálában merjen belépni a titkok világába, a legkisebb tényben is kutatva és meglátva az Igazság isteni lábnyomát. Természetes, hogy az ifjúság pályára is készül, de erre az egyetemen azzal az öntudatos és kitartó akarattal kell készülni, hogy az egységes igazságot egy kiválasztott területen egy feladat körén belül minél teljesebben sajátítsuk el és

gazdag tőkét gyűjtsünk magunknak élethivatásunk majdani betöltéséhez, hogy sohase kelljen üres sablonokból élnünk, únt robotolásban.

Ma már tisztán látjuk, hogy az egyetemnek a professzorokon és hallgatókon kívül még egy nélkülözhetetlen tényezője van: *a közönség*. Nélküle üvegházi idegen virág marad az egyetem, mely nem kap és nem ad semmit a környezetétől és a környezetének. Mindenekelőtt a közönségnek joga is, kötelessége is az egyetem elé követelményeket állítani. De a fontos az, hogy csakis azt várja és kívánja meg az egyetemtől, amire való: az igazság önzetlen szolgálatát, az érdekmentes tudományos munkát és a munka eredményeinek közkinccsé tételét. Amelyik közönség tudja és vallja azt, hogy az igazság tudományos szolgálata nem felesleges és távoli fényűzés, hanem a gyakorlati élet egyetlen megbízható alapja, az büszke lesz arra, hogy kebelében tudományegyetem működik, meg is becsüli, támogatja is legmagasabb emberi missziójában s viszont saját életét meggazdagítja a tudomány áldásaival.

De eggyel legyünk tisztában. Amint csak az az egyetem méltó a közönség szeretetére és támogatására, amelyik egész munkájával kész segítséget nyújtani az élet nagy kérdéseinek megoldáshoz, úgy csakis az a közönség méltó az egyetemre, amelyik a nemzet és az emberiség jobb jövőjét *az igazságtól* várja, annak szabadító erejében hisz s nem a szenvedélyek, délibábok és álmodozások ígéreteire épít.

Mert éppen ma van egy olyan *létparancs*, mely professzorokat, hallgatókat és közönséget csakugyan *élő univerzitássá* egyesíthet s ez a halálra ítélt magyar nemzet nagy pörének megfellebbezése a jövődőhöz, a *magyar igazság* szent ügye. Ha igazság ez az igazság, akkor az csakis az egyetlen igazság része lehet és akkor a *tudományra* kell bízunk a tisztázását, melyhez a nemzetnek *alkalmazkodnia* kell. A magyarságnak számtalan nagy szüksége között mégis egy valamire van igazi szüksége: arra a *magyar mértékre*, melyhez multjának, jelenének és jövődjének igazát mérhesse. Ennek a mértékeszménynek egységes felragyogását valóban csak attól remélhetjük, ha, amint azt előbb már kifejeztük, az önértékű igazságot mindenik szaktudomány és így maga a tudományegyetem összefüggésbe hozza, minden területén a kutatásnak, a magyar nemzet életsorsával. Ez, ismételjük, nem korlátozza egyetlen tudomány függetlenségét sem, hanem új utakat nyit meg és nagyszerű lehetőségeket tár fel az igazság tanítói, tanulói és tisztelői előtt. Ma nem lehet magasabb tudományos ambíció előttünk, mint az igaz magyar önismeret az igazság tükrében, melyből a megújító életakarat születhetik. Teológus, jogász, orvos, bölcsész, szellemtudós és természettudós egyaránt a magyar lélek, természet, szellem, fizikum, föld sajátosságaihoz kell forduljon, hogy tisztázza a magyarság testi és lelki alkatát, természetének és szellemiségének feltételeit, az ősi magyar reflexiót, mellyel nemzetünk a lét és az értékek

felé fordul, hogy végre egyszer *tiszta tudományos igazsággal* dőljön el a kérdés: van-e hite, joga, képessége, öröksége ennek a nemzetnek *a maga földjén és a maga ege alatt a saját életéhez és jövődjéhez ?*

Egyetem, élet és igazság ebben az összefüggésben azonosulnak egymással, ez a szent cél alkot univerzitást professzorokból, hallgatókból és közönségből. Közöttük ellentétet csak az láthat, aki fél az igazságtól. Mi bízunk benne. A legenda szól egy hősről, aki, miután semmiféle fegyverrel nem tudott erőt venni ellenfelén, elhányt a szerszámokat és meztelenül győzött, mert igaza volt. Az igazságnak egyedül csak önmagára van szüksége ahhoz, hogy győzzön. A nemzeti műveltség szervezetében tehát a tudomány egyetem *a nemzet igazságát* kell, hogy képviselje.

5. Nemzeti műveltségünk erkölcsi és művészi értéke

A magyar nemzeti műveltség erkölcsi értékének megállapításánál és eszmény gyanánt leendő kitűzésénél ismét az a főkötelességünk, hogy egységes értékeléssel állítsuk fel *a magyar jellem* mértékét. Ez alá a szempont alá kell beállítanunk a magyar természet minden irányú tudományos megismerését éppenúgy, mint a magyar szellem erkölcsi jellegét tükröző személyiségek, művek, jogalkotások, etikai intézmények vizsgálatát.

Az erkölcsi műveltség sajátos magyar mértéke az lesz, hogy mennyiben érvényesül az élet *belső-sége, lelki becslése* a magyar ember és a magyar társadalom életében ? Ezt a mértéket nagy tanul-

ságokkal alkalmazhatjuk multunkra éppenúgy, mint jelenünkre, társadalmi életünk rétegeződéseire, magán- és közéletünk jelenségeire.

A magyar *természet józansága, külsőségek* iránti eredeti vonzalma, *a fizikai javak* túlértékelésére való hajlama, általában *racionális* életszemlélete nem túlságosan kedvezett és kedvez a lelki-ségnek, a mélyebb és finomabb benső életfelfogásnak. Viszont a magyar *szellem* olyan nagy etikai értékekben gazdag, mint *az igazságosság* iránt való tiszta vonzódás és *a nagyilkségre* való nemes készség.

Ilyen természetű és szellemű nemzet lévén, erkölcsi műveltsége meglehetősen *hullámzó*, a végletek között hányódó és távol van az egységes, kiegyensúlyozott, termékeny harmóniától.

Van, mindenesetre, egy igen értékes etikai tradíciója: a „becsület” nagyraértékelése, mely egész történelmét jellemzi, de viszont annak tartalmi vonása ingadozó, néha a „zsiványbecsület”-et is befogadja.

Etikai műveltségünk legnagyobb fogyatékos-sága abban van, hogy népünknek *nincsenek önma-gával szemben magas lelki igényei* és éppen ezért sohasem volt hajlandó *lelki vezetés* alá állani, igazi lelki vezéreit egységesen követni. Hogy az, ami lelki, neki mindig „csak” lelki volt.

Ezzel szemben mindig „*úri nép*”-nek érezte magát, aminek a külső életigények nagysága volt a mérője.

Nemzeti közerkölcsiségünk jellege ezért nem

annyira *bensőséges* és *lelki*, mint inkább *jogi természetű*. Ebben nagyon fejlett, kifinomodott, precíz és nagy kiterjedésű. De az erkölcsiség e jogi, tehát szabályokkal meghatározható és ellenőrizhető mivolta megtorpan és elkedvetlenedik a mélyebb lelki követelmények előtt. A *becsület*, *köztisztesség*, *derék embermivolt* fogalmai, tipikusan magyar fogalmak, a „*juss*“ körül alakulnak.

Hiba volna ennek, a maga nemében nemzetfenntartó erejű közerkölcsiségnek lekicsinylése. Csak sajnálhatjuk, hogy háborúelőtti határozottságából máris veszített. Az akkori egységes magyar nemzetnek gondolkodásában az *állam* életteljes *erkölcsi nagyság* volt, a köztisztesség abszolút tekintélyű őre. Olyan bizalmat élvezett és akkora tekintélyt reprezentált, ami csak erkölcsi közmeggyőződésből származhatott. Mindent hamarabb elhitt volna a magyar ember, mint azt, hogy ez a hatalmas valóság nem örökkévaló.

Ez a jogi természetű közerkölcsiség azonban egy nemzet erkölcsi műveltségének csak a *kerete* lehet. Inkább *civilizáció*, mint *kultúra*.

A *legkülönb magyarok* nemes tradíciója mélyebb, értékesebb erkölcsi programot tűzött nemzete elé: a *nagy*, sőt a *legmagasabb lelki igények* követelését, párhuzamosan a *külső életigények* tudatos *lefokozásával*, leegyszerűsítésével. Az egyszerű *külső életű*, de *nagyjellemű magyar ember* nem idegen a mi lelkünktől. Arany Jánosban, Deák Ferencben éppen ez az erkölcsi műveltség ragadja meg a magyar embert.

Az erkölcsileg művelt magyar nemzet eszménye ennek az *életmegfordításnak* nagy követelményében van.

A *művészeti kultúra* szempontjából megállapíthatjuk, hogy kultúrkincsünk *igen értékes*, bár *nevelői* hatása mindmáig nem eléggé átható. Sem *szépirodalmunk*, sem *képzőművészetünk*, sem *színházaink* nem játszanak valóban formáló szerepet nemzetünk egészének életében.

Művészetünk magas nívója és a *közízlés* között nagy szakadék van. A nemzeti műveltség hiányosságát, az öntudatosságban való gyengéséget bizonyítja az, hogy a művészet nem felemelni törekszik magához az embereket, hanem leszáll hozzájuk és alkalmazkodik a tömegízléshez.

Különösen sajnálatraméltó a *nép* elfordulása saját ősi művészeti hagyományaitól és a selejtes, ízléstelen vásári holmik után való kapkodása. A művészeti kultúrában való egységes magyar értékelés érdekében nagy és tervszerű munkára van szükségünk, hogy az alapvető és tartós értékek emelkedjenek a felületes és divatos ízlésrontás fölé.

IV. Nemzeti műveltségünk szervezése

1. Szervezés és politikum

A nemzet, mint állam, *politikai* közösség és ez a minősége erőteljesen érvényesül a nemzeti műveltség *megszervezésében*. A szervezés jogát és hatalmát, mivel a nemzet legfőbb életcéljáról és érdekéről van szó, *az állam* van hivatva és kötelezve gyakorolni.

Hogy az állam milyen módon és eszközökkel végzi ezt a munkát, azt természetesen a nemzeti műveltség szellemi és személyes jellege határozza meg. Mert eredményes ez a tevékenység — mint minden tevékenység — csak akkor lehet, ha *tárgyának természetéhez* alkalmazkodik.

A politikum lényege a nemzeti közösség *önfenntartásának* érdeke, a „közhaszon“, ahogy régebben találón nevezték.

A minél hatalmasabb létezés azonban magában véve nem öncél, csak a nélkülözhetetlen alap és eszközhálózat abból a célból, hogy benne és általa *a nemzeti szellem*, mint önértékű valóság, minden irányban szabadon kiélhesse magát.

A helyes politika ezért a maga nagyságát, dicsőségét, maradandó jelentőségét mindig abban fogja keresni, hogy *hűséges szolgája* legyen a nemzeti szellemnek, mint *nemzeti műveltségnek*.

Sajátossága abban áll, hogy a politika ezt a szolgáltatást *hatalommal* végzi el, mint letéteményese az összes jogoknak és kötelességeknek. Ezzel a hatalommal helyesen élni, azaz a rábízott értékvalóság, a nemzeti szellem természetéhez alkalmazkodni: ez jelenti a valódi *kultúrpolitikát*, a nemzet öntudatos, célszerű *nevelését*.

Ha ez a jelleg bizonyos, akkor a politikának, mint az állam lényeges megnyilatkozásának, *teljes hatalma van a nemzeti műveltség szervezésére*, irányítására, ellenőrzésére, védelmére és fejlesztésére. Ez csak akkor volna kényszer, ha visszaélné hatalmával, vagyis a nemzeti szellem lényegével ellenkező irányban akarna haladni. Az előbbieken vázolt értékelési egység megteremtése esetén azonban ez a lehetőség ki van zárva és ebben az esetben a művelt emberek szabad engedelmeskedése az állam politikai hatalmát *természetessé*, a Szentírás szavával, „*a szabadság tökéletes törvényévé*“ teszi. (Jakab lev. 1. r. 25. v.)

A nemzeti műveltség állami megszervezésének így nem valami önkényes elgondolás vagy erőszakolt és mesterséges program az alapja, hanem az a mélyen átérzett és őszintén tisztelt igazság, hogy *a nemzet* — a politikai állam keretei között élő — *lelki közösség*, ebből következőleg *kultúrközösség* és ennek legmélyebb értelme szerint, a nemzeti szellem egységében: *testvéri szeretetközösség*.

Ez a bensőséges közösség azonban a maga értékes tartalmát csakis *a szervezettség* által fejtheti ki.

A szervezet ugyanazt jelenti a szellem erőire nézve, mint a gépek és vezetékek rendszere az elektromosságra nézve: nélkülük nem válhatna fénné, hővé, hajtóerővé az elektromos energia. Így a szellem erői sem lehetnének nemzeti műveltséggé a kultúra szervezete nélkül. A nemzeti műveltség *a szellemi értékek szervezett organizmusa.*

Hogy ennek lényegét tisztán láthassuk, meg kell állapítanunk a nemzeti társadalom műveltségi megszervezésének alapelvét. Ez az alapelv az, hogy a közösség életében *mindenkinek* valóságos, tevékeny tényezővé kell lennie, és pedig *a maga helyén*, besorozva az értékek egységes organizmusába.

Az alaptörvényt *a szervezés szabályainak* helyes alkalmazása által lehet megvalósítani a nemzeti társadalom életében. Ezek a legáltalánosabb szabályok a következők:

1. Fel kell állítani és elő kell írni a nemzeti műveltség *egységes* és egyetemesen *kötelező* általános kereteit és irányelveit.

Ezek alapján a nemzeti társadalom minden alakulatában *fegyelmezett rendet és összeműködést* kell biztosítani.

A nemzeti művelődés minden mozzanatában és munkájában *egységes irányításnak és ellenőrzésnek* kell érvényesülnie.

Biztosítani kell azt, hogy a nemzeti műveltség minden tényezője és alakulata a kultúra nagy *közügyeit* és *közérdekeit* munkálja és tartsa állandóan szem előtt.

2. Szabadon kell hagyni és biztosítani kell azt, hogy az általános irányelvek vezetése mellett az általános kereteket *maguk az egyes tényezők*, alakulatok és személyiségek töltsék ki minél gazdagabb tartalommal.

A fegyelmezett rend és összeműködés követelményét az alkotórészek *önkormányzata* által kell teljesíteni, hogy a *sajátos* adottságok és tehetségek minél szabadabban bontakozhassanak ki.

Az egységes irányítás és ellenőrzés csak akkor értékes, ha az *öntevékenységek* minél szélesebb és változatosabb utakat talál általa az értékek megvalósítására.

A nagy közügyek és érdekek szolgálatába az által kell lendítő erőt vinni, hogy ezeket a *lokális* szükségletek és lehetőségek minél intenzívebb munkálásán keresztül tesszük öntudatosá és életteljessé.

3. A szervezés minden pontján öntudatosan figyelemmel kell kísérni és számításba kell venni a *sajátos nemzeti természet nehézségeit*, akadályozó, lehúzó erőit, ezek között éppen a szervezettség iránti közönyösséget, a szervezett önfenntartásra és értékéltre való fogékonytalanságot, a szalma-lángú gyors megindulási készség hirtelen kifáradását. Ezeken kívül világosan kell ismerni és állandóan számontartani a sajátos történelmi, politikai, szociális, felekezeti szempontokat is.

Ezek azok az általános szabályok, melyeknek érvényesítése által a nemzeti műveltség tényleg az értékek élő, egységes, szervezett organizmusa

lehet, melyben mindenki a maga helyén, tehát adottságainak és tehetségeinek legmegfelelőbb módon vehet tevékeny részt.

2. *A nemzeti műveltség fóruma*

A szervezett nemzeti műveltség tényezői között legfontosabb az egyetemes és egységes értékelést képviselő, érvényesítő *fórum*. Ennek kezébe van letéve a nemzetnevelés hatalma, a kultúrpolitika intézése.

Ennek a fórumnak felállítása a nemzeti államban magának az *államkormányzatnak* legfontosabb tisztsége. Mindazáltal sokkal többet jelent, mint amit akát egyes személyek, akár egy hivatal képviselhet. A nemzeti műveltség *összes felelős tényezőinek szellemi és munkaközösségét* kell értenünk alatta, az államkormányzat vezetése alatt. A nemzeti műveltség fóruma tulajdonképpen egy egészében soha nem intézményesíthető *szellemi valóság*: magának a nemzetnek *élő lelkiismerete*, melyben felelősségteljes öntudata él a nemzeti szellemnek. Ezt az élő lelkiismeretet kell most már a lehetőségig intézményesíteni, hogy a nemzeti műveltségnek a való élet viszonylataiban őre és vezére lehessen.

Ez az intézményesítés maga sem önkényes. Szilárd történelmi alapok, egységes hagyomány, az öröklött kultúrkincs sajátosságai, másfelől pedig a haladó élet követelményei, az aktuális létparancsok, a nemzet korszerű feladatai határozzák meg.

A mi nemzeti kultúránkban az értékelés fórumát változó körülmények között más és más tényezők képviselték. Az a követelés, hogy a műveltség döntő fóruma maga a nemzeti állam, illetve az azt képviselő kormányzat legyen, volta-képpen csak a legutóbbi száz esztendő, sőt igazában csak a legutóbbi két évtized alatt lépett előtérbe *Klebensberg Kunó* és *Hóman Bálint* kultúrpolitikájában.

Hogy ez a más, nagy nemzetek életében természetes és régen érvényesülő fórum nálunk csak ilyen későre alakulhatott ki, az nemzetünk folytonos élet-halálharcából érthető meg. Századokon át hiányzott a nemzeti műveltség egységének, ennek az egyedüli fórumnak lehetőségét biztosító alapfeltétel: *a teljes önrendelkezés hatalma*. Ilyen körülmények között a nemzeti műveltség irányítása, védelme legtöbbször nagy magyar *személyiségek* önként vállalt terhe volt.

Mivel pedig a nemzet igen sokszor nem volt abban a helyzetben, hogy államilag, saját állami hatalmának erejével fejezze ki szellemi akaratát, a nemzeti műveltség fenntartása a politikai tényezőkről *az egyházakra* hárult át, amint azt ma is látjuk a kisebbségi sorban élő magyarság körében.

Nemzeti *irodalmunknak* is az ad egészen különleges történelmi jelentőséget, hogy a politikai hatalommal bíró művelődési fórum hiányában a magyar lelkekben építhette ki az egységes nemzeti szellem és értékelés láthatatlan, nem intézményes,

de főleg egyes korokban mégis határozottan érvényesülő fórumát.

Ez a történelmi sajátosság egyúttal történelmi örökség is, mely lényegesen megszabja a nemzeti műveltség fórumának kialakítási formáit. A nemzeti műveltség jellege, lényeges vonásai, célkitűzései, legfőbb irányvonalai feltétlenül megkövetelik az egységességet, az alapértékekben való teljes egyetértést. E nélkül erőtelenül hull szét a magyar szellem élete. Ezt az egységet éppen ezért senki más nem szervezheti, szabályozhatja, érvényesítheti és védelmezheti meg, mint maga a nemzeti állam, hivatásos és felelős tényezői által. Mindezekre nézve egyedül csak ő lehet a döntő fórum.

Viszont, a nemzeti műveltség sajátos történelmi adottságainál fogva ez az egység csakis *a szellemi autonómiák összessége* lehet, melyek mindenike a maga jellegzetességével járul hozzá a nagy egész egyértelmű, egylelkű kialakulásához.

Ebből a szempontból nézve, a nemzeti műveltségnek több irányadó fóruma is van, a nélkül azonban, hogy ez a tény atomizálná a magyar szellemiség azonosságát.

Természetesen nem könnyű feladat az autonóm sajátosságoknak beszervezése az egységes nemzeti műveltség testébe. *A kényszer és az uniformis* nagy kísértése éppen úgy veszélyeztet, mint *a különcélúság, elkülönődés, bezárkózás* kisebb, de légiónyi ördöge.

Mindezek felett azonban az Idő áll, ostorral

a kezében. Szakadék, talán sírgödör felé hajszol. Ennek rádöbbent tudatában kell a hatalom kényszerének testvéri segítséggé, a különcélúság önvédelmének pedig áldozatos szolgálattá nemesednie, hogy a mai magyarság egységbe forrott teste híd lehessen a jövőndőbe, a sors mélysége felett, boldogabb nemzedékek számára.

3. *A nemzeti műveltség intézményei*

A szervezettség — a fórum irányítása alatt — *intézményességet* is jelent.

Az intézmények a szervezet idegközpontjai. Általánosságban intézménynek nevezzük a kitűzött célok elérésére szolgáló állandósított, szabályozott módokat, melyeknek konkrétizált, sajátos alakulatai az intézetek.

A nemzeti műveltség feltétlenül rá van szorulva az intézményes módok létesítésére és igénybevételére. Azonban sohasem szabad megengedni azt, hogy az intézményesség és az intézmények *öncélúvá* váljanak, minthogy szellemi értékek megvalósításának *eszközei*. Az intézmény segít, szolgál, de lelket teremteni nem tud, sőt ellenkezőleg, a lélek, amikor élni akar, amikor erős, teremti meg magának ezeket, mint saját létmódjait.

Ennélfogva a nemzeti műveltség szervezett életében az intézmények mérvét és mivoltát egyedül a tényleges szellemi szükséglet határozza meg. Ennek tervszerű számontartása, öntudatos kultúrpolitikai mérlegelése dönti el a tudományos (benne foglalva a civilizatorikus), a művészi és az erkölcsi

közüintézmények létesítésének, fenntartásának, munkájának külső és belső feltételeit, lehetőségeit, határait.

Minden kultúrintézmény között legfontosabb, mert valamennyinek alapját és modelljét képezi — *az iskola*.

Az iskola sajátossága amint azt kifejtettük, abban áll, hogy nemcsak a tudományos, hanem a művészeti és erkölcsi műveltségnek is, szóval a nemzeti kultúra egészének a gyermek- és ifjúkorra összpontosított, szervezett, kötelezően megállapított modelljét, az élet szempontjából öntudatosan rendezett főpróbáját szolgáltatja. Nem az a voltaképpen célja, hogy kész, befejezett műveltséget adjon, hanem hogy alkalmassá neveljen a műveltségre. Azonban, mintegy vázlatában, mégis átplántálja a felnövő generációba magát a műveltséget is, az értékek tartalmi megvalósulását, melyet aztán az önálló életkorban továbbgazdagít az egyén. Így az iskolarendszer — minthogy a legteljesebb mértékben biztosítja a nemzeti műveltség egyöntetű munkálását — *a tulajdonképeni kultúrintézménynek* nevezhető. Tükrözője és ihletője is a nemzeti szellemnek.

Valamennyi kultúrintézmény között tehát elsősorban az iskolarendszer az, amelyiknek szervezése, szabályozása, irányítása és ellenőrzése a nemzeti állam, a kultúrpolitikát intéző kormányzat joga és kötelessége.

Nálunk ezt a feladatát csak igen későre vehette kezébe. De megállapíthatjuk, hogy azok a

századok, melyek alatt főleg az *egyházak* tartották fenn és végezték az iskolai munkát, a nemzeti szellem szempontjából nemhogy sötét, hanem ellenkezőleg, ragyogó századok voltak.⁴²⁾ Az *egységes irányítás és célkitűzés* keretében ma is csak gazdagodására szolgálhat iskolai nevelésünknek a lelkesületi *sajátosságok* és a különböző *értékes pedagógiai tradíciók* érvényesülése, feltéve, hogy mint eddig, ezután is, sőt fokozott mértékben szolgálja a nemzeti szellem egységének megvalósulását.

Ennek az egységes megvalósulásnak lehet az *iskolán kívül is* akadálya, magában a *nemzeti társadalomban*. Legfőbb baj az, ha az iskola és a társadalom, akármelyik, vagy mind a két fél hibájából elszigetelődik egymástól, esetleg szembe fordul egymással. Az iskola céltalanná válik, ha nem a valóságos, élő társadalom problémáival foglalkozik és a társadalom megromlik, ha nem az iskola tiszta eszményei után igazodik. Ez a kölcsönösség általában érvényes a kultúrintézmények mindenikének a társadalommal való élő kapcsolatára nézve és viszont.

A gyakorlati életben főképpen azt a veszedelemet látjuk, hogy az iskolai műveltség a felnőtt társadalom szervezetlen életében gyümölcstelenül hervad el. Mindennél fontosabb annak felismerése, hogy nemcsak az iskola az a terület, ahol a nemzetnevelés folyik, hanem a műveltség szempontjából az egész nemzeti élet, a társadalom minden rétege és alakulata iskola, vagyis a nemzet műveltségére nevelése, a műveltség egységes megvaló-

sítása az intézményeken túl *a szervezett társadalom* alakulatainak is kötelessége, feladata. Semmiféle társadalmi szervezetnek, szövetségnek, egyesületnek nincs létjoga, amelyik bele nem tagolható és nem akar beletagolódní a nemzeti szellem hatalmas életének tudományos, művészeti, erkölcsi megvalósulásába.

4. *A művelt nemzeti társadalom*

Az egyéni akciók, szeszélyek, divatok, érdekek, érvényesülések és dicsőségek mostani káoszában, melyben maga az önérték teljesen elhomályosul, lealázódik vagy megsemmisül, csak ezzel a teljes, elszánt tudatossággal, ezzel a nemzetnevelői lélekkel és odaadással lehet rendet teremteni, valósággal *új társadalmi életet* alkotni, mely végre komoly szervezetévé válik a nemzeti műveltségnek s értéktelen utánzatok, üres külsőségek, lelketlen önzés helyett életerős nemzeti existenciát produkál.

A magyar nemzeti társadalom azért nem nevezhető a szó igazi értelmében művelt társadalomnak, mert *a liberális individualismus* túlhajtásának összes elfajulásai és mérgei szaggatják atomokra.

Egy művelt társadalomban a személyiség összes értékei megtalálják érvényesülési területet és az öntudatos szolgálat lelkülete előtt soha sincs akadály, de ahol a nemzeti szellemnek való szolgálat készsége, sőt szenvedélye hiányzik, ott minden csak máz és álarc, mely alatt a vak és törpe

önérdek individualismusa furfangoskodik. Ezt a démont ki kell irtani a magyar világból és ezért van szükség arra, hogy a társadalom *valamennyi* szervezete, *sajátos* erőkkkel és feladatokkal, de *ugyanazzal a lelkülettel és odaadással* tagoltassék be a nemzeti műveltség értékorganizmusába. A *demokráciának* csak ez az egyetlen értelmezése jogosult!

Kétségtelen azonban, hogy ezt a demokráciát, mely a *szolgálat* és *áldozat* demokráciája, csak akkor remélhetjük, ha a nemzeti társadalomnak valóban kialakul az a *vezető rétege*, amelyik ezt az önmegtagadó beletagolódást a nemzet értékvalóságába először teljes engedelmességgel *önmagán* viszi végbe, hogy azután a legmélyebb, legszélesebb tömegeket is a maga vonzásával erre nevelje és indítsa.

A nemzet *dereka, közepe* kell hogy *tömörödjék* erre a feladatra, az igazi „középosztály“, amelyről annyit írtak, beszéltek, panaszoltak és dicsekedtek eddig is, de amelynek még a *fogalmát* sem tisztázták, nemhogy a *valóságát* érzékeltették volna.

A *művelt nemzeti társadalom* problémája ezért azonos a *középosztály* problémájával, de az *igazi középosztályéval*.

Hogy *mi* ez az igazi középosztály, arra egy *irodalmi* problémafelvetés kapcsán próbálok megfelelni.

Szerb Antal⁴³) „Középosztály és irodalom“ cím alatt foglalkozik azokkal a bírálatokkal, melyek Irodalomtörténetével szemben elhangzottak.

Ennek a pompás írásnak van egy általános

jelentőségű mondanivalója, amely első sorban az irodalomra vonatkozik ugyan, de döntő igazságot rejt magában *a nemzeti élet egészére* is.

Szerb *a népi elemnek* túlbecsüléséről beszél az irodalomban. Szerinte a XIX. század irodalom-szemlélete túlzó módon hangsúlyozta a magyar irodalom népi gyökereit és népi mozzanatainak értékeit.

Kétségtelen, hogy irodalmunk legállandóbb mondanivalója a magyar paraszt sorsa s az ezzel való mélységes együttérzés váltotta ki érzelmi szempontból legmeggrázóbb irodalmi alkotásainkat, de nem szabad elfelejteni, hogy ezekben a nép, mint tárgy szerepel, ami nem jelenti azt, hogy a nép teremtette, alkotta őket. A népnek mérhetetlenül sokat köszönhet a magyar irodalom: ösztönzést, témát, nyelvet, ritmust, szózenét, — de az irodalmat magát mégsem a nép hozta létre.

Az irodalom, mondja Szerb, *a középosztály teremtése*. Minden tényezője középosztálybeli, amennyiben ezalatt *életformát* gondolunk. Középosztálybeli az író, a közönség óriási többsége, a sajtó, a kiadó, a kritikus, a műfaj, mint regény, színmű, esszé vagy hírlapi cikk. *Történelmileg* is bizonyos, hogy az irodalom együtt fejlődött ki a középosztállyal és annak kifejezője. Az irodalom a középosztály hivatásához és kötelességéhez tartozik. A nép úgy viszonylik a középosztályhoz, mint az *öntudatlan* lelki rétegek a *tudatosokhoz*. Az irodalom ezért sem lehet népi alkotás. Mindíg a

középosztálynak, *az ember kollektív tudatosságának* a lélekzetvétele.

Ez a gondolatsor alapján véve semmit sem vesz el abból, amit irodalmunkban a népnek köszönhetünk. Sőt helyesen emeli ki és határozza meg a népi forrás értékét és jelentőségét. Világosan kiérezhető, bár ki nem mondott gondolata az, hogy a legnépibb eredetű és jellegű író is *már nem „nép”* többé, hanem *„középosztálybeli”*. A *tudatosság*, az alkotóművészet, vagy amint ő mondja: *„a forma isteni fölénye az élet fölött”*, éppen az a határvonal, amely elválasztja a népet az írótól.

Ez a szó: *„középosztály”*, nyilván csak szükségszerű rossz kifejezés itt, jobb híjján való megjelölése annak a szellemi rétegnek, amely az irodalom tulajdonképpeni alkotó tényezője. Maga Szerb is érzi ezt, amikor megállapítja, hogy a magyar középosztály nem azonos a *„polgári”* osztállyal, a történelmi *„középnemesség”* pedig szintén nem fedi az itt jelzett réteget, végre, hogy *társadalmi* osztály alatt nem akart csak valami *gazdaságilag* meghatározott csoportot érteni.

Sem történelmi, sem szociális, sem mindennapi értelemben véve nem alkalmas tehát a középosztály fogalma arra, hogy a népivel úgy állítsuk szembe, mint irodalomteremtő réteget. Mégis így kellett elneveznie, hogy éppen a népitől megkülönböztethesse.

Szerb Antalnak ez az irodalomra vonatkozó megállapítása alkalmas arra, *hogy a középosztály mivoltáról és jelentőségéről, egész nemzeti*

életünkre kiszélesítve a kérdést, próbáljunk meg elmélkedni.

A magyar közgondolkodásban a *középosztály fogalma* tényleg zavaros. Meghatározhatatlan árnyalatokban terjeng a nép és a nagyurak legfelsőbb társadalmi rétege között. A magyar „*úriember*”-fogalom, amely körülbelül leginkább talál rá, maga is akkora skáláját fogja át a változatoknak, annyira elveszítette történelmi karakterjegyeit és olyan nagymértékben kitágította határait, hogy úgyszólván lehetetlen lényegében megragadni.

Azt viszont mindenki érzi, hogy ez a réteg, amelyet Szerb Antal a középosztály névével jelez, *függetlenül* a történelmi és szociális kategóriáktól, átszövődve az egész nemzettesten, mint *szellemi meghatározottság* létezik és hogy tulajdonképpen ez a szellemi kategória, réteg, vagy osztály az, amelyre egyedül talál és alkalmazható jogosan az a szép mondás, amit *a történelmi szociális* középosztályra alkalmaztak, hogy t. i. *ő a történelmi magyar nemzet, a nemzeti önfenntartás gerince.*

Csak hogy ez a középosztályfogalom már nem *adott*, társadalmi valóság, hanem *nemzetpedagógiai eszmény.*

Mint ilyen, fölötte lebeg a történelmileg kialakult társadalmi osztályoknak, időileg nem is érinti őket, bár célzata szerint egészen új társadalmi tagozódást tűz maga elé. Szerb Antal bizonyára nem szándékozott egyebet mondani, mint amit tényleg mondott is, a népi elem helyéről, jelentőségéről az irodalomban és ezzel szemben az

alkotó irodalmi akció nemnépies (középosztálybeli) jellegéről. De akaratlanul is arra mutatott rá, hogy az irodalom, amely az *ösztönösség* kivirágzása *a tudatosságban*, a *nemzetnevelés* leghatalmasabb akciója.

Mert az a réteg (osztály, kategória), mely szerint az irodalmat teremti, az a „középosztály“, mely a plátói szofrozüné, *tudatosság* megtestesítője, nem jelenthet mást, mint azoknak *összesését*, akik *a tudatosságot hivatássá és kötelességgé teszik a nemzeti élet egészében*. Ezeket nevezhetjük, nem foglalkozás, hanem lelkiület szerint a nemzet nevelőinek.

A magyar középosztály, vagyis *az öntudatos magyar szellemiség képviselőinek összesége* az, amelyen a nemzet jövője fordul meg. Ezt az igazságot, a magyarság csaknem reménytelenné vált helyzetében, *az új nemzetnevelés alapkövévé* kell tennünk. Helyesebben, föl kell ismernünk, hogyha volt és amennyiben volt a múltban nemzetnevelés, az mindig ezen az igazságon alapult. Ez *Széchenyi* nagy örökségének lényege is. Ebben a munkában, természetesen a maga szabadsága és természete szerint, döntő szerepe van a nemzeti irodalomnak. De ebbe a munkába tagolódik bele a tudatos szellemi tevékenység minden másirányú ténykedése is.

A nevelés ügye döntő fordulóponthoz érkezett az egész világon. A magyar nemzetre nézve is ez vált a létezés sarkává, melyen a jövő ajtója nyílik. A nevelés azonban, nem győzzük ismételni, nemcsak iskolakérdés. Az egész társadalomra és

annak minden rétegére, alakulatára, ágára kiható tervszerű, programmszerű újjáépítő tevékenység. Magának a nemzeti multnak is öntudatos átértékelése. A multban szétszórt kezdeményezéseknek, kísérleteknek, elszigetelt, tragikus próbáknak fellelevenítése és beledolgozása egy egységes nagy nemzetpolitikába, gazdasági és kulturális, szociális és lelki téren mindenütt.

A *nemzetnevelés* szempontjából tulajdonképpen csak két társadalmi réteg létezik : az *ösztönösségé* és az *intelligenciáé*. A népé és a nép vezető-, nevelőrétegéé. A nemzet egységében pedig ez a kettő is *egy*. Az utóbbi az előbbinek kivirágzása, homályosan hullámzó örök tartalmának öntudatos, célszerű és aktív érvényesítője. A nemzeti intelligencia a népi ösztön *szeme*, mely azt látóvá teszi. De *azt* kell látóvá tennie, öntudatossá, aktívvá, nemesen emberivé nevelnie és nem valami *mást*, ami tőle idegen. A népiség nem cél, hanem forrás, anyag, tárgy, amit föl kell emelni *az intelligencia* ragyogásába. Aki fölemeli : *az a nevelő*. Nem kell, nem is szabad elszakadnia a néptől, minél mélyebben kell elmerülnie őskútjában, minél teljesebben kell közösségben lennie vele, — de többé már nem lehet *népinek* maradnia, hanem át kell minősítenie azt, ami a népé, az ösztönösségé volt, a *nemzeti élet öntudatos közösségébe*.

Ami pedig ehhez hiányzik, az éppen a nemzetnevelőknek ez a *szervezett* rétege, az *igazi középosztály*, a tudatosság hivatásosainak és elkötelezettjeinek serege. Nem *tömege*, hanem *serege*.

Magyarországon, amint azt Szekfű Gyula olyan alaposan kimutatta a Három Nemzedék legújabb kiadásának „Trianon óta“ c. fejezetében, éppen a nemzeti önfenntartásnak ez a gerince, *a magyar intelligencia* roppant meg, olvadt szét, vált üressé és külsőségessé, szegényedett el etikai-
lag és szellemileg. A kisebbségi sorsba jutott magyarság életében más okokból és formák között, de ugyanez a jelenség rémít: rohamosan vész a tudatos, intelligens magyar réteg és talán csak rövid idő kérdése, hogy végképen eltűnjék.

Sokan azzal vigasztalják magukat, hogy *a nép maga* elpusztíthatatlan, az ősréteg megmarad és újra teremti a maga jövődjét.

A mai világban, a *tudatos nacionalizmusok* erőszakos korszakában, végzetes tévedés ebben bizakodni. A népiség hatalmas erőforrás a maga ösztönösségének gazdagságában. De az ösztönösség vak és tervtelen. Éppen ezért a drága népért terheli a felelősség a látókat, a tudatosokat.

A magyarság létkérdésének tartom, hogy új nemzetnevelése által létre tudja-e hozni *azt a „középosztályt“*, mely Szerb Antal szavai szerint a szofrozüné osztálya lesz, a *nemzetnevelők serege*, mely a tudatosságot hivatásának és kötelességének ismerte fel és vallja a nemzeti élet egész területén.

5. *A magyar kisebbségi műveltség kérdése*

Vissza kell térnem oda, hogy a magyar nemzet, mint szellemi egység, ma politikailag, gazdaságilag, földrajzilag darabokra van szaggatva. Ennél fogva a nemzeti műveltség szervezése *a kisebbségi magyarság szempontjából* rendkívül nehéz feladat.

Némelyek elég könnyen megoldhatónak tartják, azzal a gondolattal, hogy ez a feladat csak a magyarországi magyar nemzetdarabra korlátozható. Természetesen elsősorban a nemzeti állam kötelékében lehet és kell megoldani, ez kétségtelen.

De éppen a magyar nemzeti szellem eltéphetetlen egységéről táplált és kifejezett meggyőződésünk tiltakozik az ellen, hogy leszakított magyarságunkat a nemzeti műveltség egyetlen éltető közösségéből kizárjuk vagy kizárni engedjük.

Még akkor is tiltakoznunk és harcolnunk kell ez ellen, ha az egyes kisebbségi nemzetdarabok megkísérlik *önálló nemzeti műveltséget* teremteni és fenntartani és ez *sikerül* is nekik, legalább látszólag, átmenetileg. Mert a kisebbségi nemzeti műveltség *csak az őt körülvevő idegen kultúrával szemben* lehet önálló és öncélú, az egységes magyar nemzeti kultúrával szemben azonban sohasem, hanem csupán annak *sajátos* körülmények között fejlődő és élő, de *szerves és azonos lényegű* alkotórésze.

Nem nyugodhatunk abba bele soha, hogy az

összetört nagy tükör üvegcserepei más napot sugározzanak vissza s hogy a nemzet Géniusának arcát akármelyik is, torzképben tükrözze. Minden nehézség dacára, *innen és túl*, azon kell fáradozzunk, hogy szellemi egységünk épen maradjon s ha új vonások tűnnek fel benne, az ne idegenséget és elszakadást, hanem gazdagodást jelentsen mindenik rész számára.

Hogy a mintát a magyarországi magyar műveltségnek kell adnia, azt már mondtam.

Elismerem, hogy a *nacionalizmus* mai formája *kisebbségellenes*. De hangoztatom, hogy a nemzeti szellem *modern* gondolata nem *szükségképpen* az. Éppen ennek az új nacionalizmusnak *hevesességét* kell valahogy lefékezni, hogy a kisebbség *emberi* életet élhessen.

Bár a nemzeti műveltség egységének, szervezettségének kétségtelenül a nemzeti állam, a politikum hatalma a legfontosabb alkotó tényezője, nem következik belőle, hogy a kisebbségi kultúrának elnyomója, megsemmisítője legyen. *Az igazi nemzeti műveltség sohasem lehet embertelen és emberellenes.*

Sajnos, a kisebbségi magyar műveltség: *csiga, ház nélkül*. Az a védőpáncélja hiányzik, amit az állam ad rá a saját kultúrájára. Éppen az állammal szemben védtelen. Ez teszi *ma* a kisebbségi „kategóriát” *jelen* formájában, *magasabb emberi szempontból* Európa számára *erkölcsi lehetetlenséggé*, melyért el nem hordozhatja a történelmi felelősséget.

Ezért lehetőségei szűkebbek, szegényesebbek, mint az állami szuverénitást élvezőé. De azért nincs minden lehetőség nélkül, legalább is *időileg*, amíg a mindenképpen elkövetkezendő, valamelyes formában megvalósítandó sorsfordulata el nem érkezik.

Mennyiségben való fogyatkozásait *minőséggel* pótolhatja. Idő és térbeli korlátozottságát pedig azzal ellensúlyozhatja, hogy *sűrített* műveltséget alkot, az alapértékekre redukált, de intenzív kultúréletet él.

Sajátmagát *társadalmilag* megszervezheti arra, hogy nemzeti örökségét lényeges alkotórészeiben megőrizze, fenntartsa, sőt sajátos viszonyaihoz képest még gyarapítsa is.

Mindenesetre van egy olyan lehetősége, melyet éppen elkerülhetetlen szenvedései adnak meg neki, s mely által a talán távoli, de mindenképpen közeledő jövőnek szolgál: *az örök humánusmot* tisztábban érezheti át és magasabbra tarthatja a világ lelkiismerete felé, mint a saját nemzeti államában élő magyarság. Ennek a magyarságnak számára is így lesz élő figyelmeztetéssé, hogy nemzeti kultúráját sohase engedje a magyar szellem önértékű tartalmát elhomályosító elfogultsággá, pusztán természeti, vagy érdeknacionalizmusná szűkülni, annál kevésbé vak, gyűlölködő sovinizmusná alacsonyodni.

6. A nagy felelősség

— Nem szabad kételkedni Szovjetország őszinteségében — mondta a francia külügyminiszter a Népszövetség politikai főbizottságában, mikor a Szovjetnek a Nemzetek Szövetségébe való felvételéről döntöttek. A kockázatokat és veszélyeket elismeri ugyan, de a Szovjet fölvétele a Nemzetek Szövetségébe politikai szükségszerűség, melyért Franciaország a nagyhatalmakkal együtt viseli a felelősséget a közvélemény és a történelem előtt.

Úgy látszik, ez a politikai szükségszerűség vitathatatlan, mert harmincnyolc nemzet képviselője szavazott mellette, csak hét tartózkodott a szavazástól és mindössze három adott le ellenszavazatot. Három kicsi ország : Hollandia, Svájc és Portugália képviselői voltak azok, akiknek ajkán megszólalt a keresztyén emberiség lelkiismerete. A nagyhatalmak politikai bölcsességét nem tették beható kritika tárgyává, bizonyára nem is vonták kétségbe a francia külügyminiszter által hangoztatott szükségszerűség fennforgását. De éppen az adja meg álláspontjuk értékét, hogy valami más szükségszerűségre mutattak rá, melyet *Motta*, a svájci delegátus úgy fejezett ki, hogy a kicsi nemzetek nem kelhetnek versenyre a nagyokkal más téren, mint a nagy erkölcsi elvek diadalra-juttatása érdekében.

Nem akarjuk gúnynak tekinteni, hogy a bizottság tagjai Motta beszédét nagy tapsal fogadták. Föl kell tételeznünk, hogy ez a taps

őszinte elismerése volt az *erkölcs* fennségének a *politikai szükségszerűség* felett, melynek kényszere alatt ismét meghajolt a magasabbra hivatott emberiség, de csak legbelsőbb meggyőződésének ellenére. És ezzel a messzemenő jóhiszeműséggel ki is kapcsolhatjuk e helyen a kérdés politikai oldalának további feszegetését. A vetés már is kezd kikelni és az aratás megéri. Ha szelet vetettek Európa felelősei, vihart fognak aratni, amint már látjuk is. — *A kocka el van vetve* — mondotta akkor a svájci delegátus.

De most következik a keresztyén nemzeteknek, a *miénknek* is, kibeszélhetetlen szellemi és erkölcsi *felelőssége és kötelessége a jövőendőért*.

A politika fórumán az erkölcsi igazság csak eszményi értékű tapsot kapott. De az a tény, hogy a nemzetek képviselői politikailag így döntöttek, távolról sem jelenti azt, hogy a *szellemi és erkölcsi igazság egy hajszálnyit is veszített volna* a maga szintén vitathatatlan hatalmából és a maga rendje szerint való *kérlelhetetlen* érvényesüléséből.

Lehetséges, hogy a politikai kényszerűség, amikor bizonyos érdekek szolgálatában az orosz kommunizmus nemzetközi elismerésére vezetett, tág kaput nyitott a vele együttjáró szellemi és erkölcsi megrázkódtatásoknak is, de ez a tény csak fokozott mértékben hívja ki a keresztyén egyházak és nemzetek ellenállási kötelezettségét, hogy teljes összefogásukkal és minden erejükkel mutassák meg az ázsiai új Dzsingisz-khánnak, hogy a *politika nem minden* és a politikai adottságok kitárt kapuja

mögött ott van a *keresztyén* európai szellem áttörhetetlen sziklafala, mely az egyéniség, a család és a magántulajdon kategóriáiban a krisztusi lélek pozitív értékeit szegezi szembe az önmagát gigan-tikus és ünnepélyes formák között állattá deklaráló, Istent és lelket tagadó Gépemberrel, ezzel a mély-ségből való Fenevaddal.

Van egy szempont, amelyből tekintve a tisztázódás örömével lehet elébe nézni a bolsevista kommunizmus politikailag megnyílt új lehetőségeinek. A keresztyén *nemzeti szellemre* nézve azok az idők, amikor élet-halálharcra van szoríttatva, kegyelmi idők, az öntudatos *magaösszeszedés*, az elszánt *hitvallás* és a teljes aktivitásba lendülő *szeretettevékenység* nagy alkalmai. A genfi döntést úgy kell tekintenünk, mint egy ilyen korszak kezdetét.

De a kegyelmi idők egyúttal *ítéletidők* is, amelyek megméri és megpróbálja az erőket és jaj annak, aki híjával találta.

Végzetes lenne, ha most föl nem ismernők, hogy az, akivel Európa kockázatos barátkozásba kezdett, nemcsak tökéletesen *idegen*, hanem merőben és engesztelhetetlenül *ellenséges* szellem is, mely egyforma erővel tagadja és gyűlöli mindazt, amin *évezredes kultúránk* fölépült, hogy itt végre is szemtől-szembe kerülünk azzal az Antikrisztussal, akinek maga a *lélek*, maga Krisztus, maga a Szeretet elviselhetetlen. Megbocsáthatatlan bűn volna tőlünk, ha azzal álmítanók magunkat, hogy ez az ellenség alkalmazkodni, módosulni, alkudozni

és változni fog. Ezt a *liberális és racionalista öncsalást* semmiképpen sem szabad eltűrnünk magunk között, mert ez veszünk volna. A bolsevista kommunizmus nemzetközi politikája külső formáiban lehet majd megtévesztő, de szellemének gyökérzetében és lényegében soha nem lehet mássá, mint ami : a keresztyén lelkiesség és a rajta felépülő humánus gyilkos tagadása és felesküdt pusztítója, tehát a *nemzeti műveltség* gyilkosa is.

Egyetlen ember és nemzet sem kételkedhetik ebben, ha egyszer ismeri, vallja és azonosnak tartja önmagával az evangéliumi szellemet. És ha így van, akkor nagy aggodalmakkal is kell tekintenünk a jövő megnyílt perspektívájába. A keresztyén egyházakat felekezeti ellentétek állítják szembe egymással és osztják meg lélekben közös erejüket. A keresztyén nemzeti kultúrákat idegen mérgek fertőzik. A keresztyén nemzetek vak sovinizmussal feszülnek egymás ellen. A keresztyén társadalmak belső erkölcsi értéke devalválódott és a külszín álarcos mutogatása alatt sok lappang a halálos ellenség rejtőző vonásaiból. Az evangélium éltető igazságait nem egyszer előítéletek helyettesítik, egyéni, szociális és erkölcsi téren egyaránt. Van elég bajunk és magunk is csinálunk magunknak és egymásnak újakat és újakat hozzá.

Ma még távolról sem vagyunk felkészülve a Vesztőszellemmel való nagy küzdelemre. Ez az igazság.

A genfi döntés pedig, túl a politikai problé-

mákon, föltétlenül aktuálissá tette ezt a küzdelmet számunkra.

Még akik azt gondolják is Európában, hogy ebből a döntésből jó fog származni, csak abban a meggondolásban hihetik ezt, hogy a szövetkezés egyúttal harcot jelent : a keresztyén világ öntudatos, összefogó, elszánt harcát a maga legszentebb szellemi örökségéért. Mi csak ennek a harcnak föllángolásában s a belőle fakadó lelki és erkölcsi megújulásban tudjuk elképzelni ennek a szövetkezésnek messze jövőre kiható hasznát. Ellenkező esetben az európai keresztyén kultúra halálos ítéletét látjuk benne, melyet önmaga írt alá.

Mindebből nagy kötelességek fakadnak *saját nemzeti műveltségünk megszervezése számára*. Gyermekeink, ifjúságunk, népünk egyöntetű keresztyén *nemzetnevelési* munkával való megmentésének, újjáteremtésének föladatai. Testében, lelkében egészséges nemzedéket kell szembeállítanunk az idők viharjával. Multunk igazi nagy értékeit élővé kell tennünk benne. A magyar keresztyén jellem, a magyar családi tradíció, az európai kultúrértékek sajátunkká tett legjava, a keresztyén szellemiség nemes és tiszta öröksége azok az alapok, amelyekre nemzetnevelésünk egységes épületét felemelhetjük.

Sok tényező működhetik közre ebben és ezek a tényezők magukban véve sajátos értékek hordozói, de tévedés azt hinni, hogy az *egyöntetű munka e sajátosságok* feladásában gyökerezik. Ellenkezőleg : a szentül tisztelt egyéni, hitbeli,

külön értékek elismerése mellett kell a nagy közös igazságokat, szeretettel összefogva, magasra emelnünk és lényünk legjavát adva a közös nemzet-építő munkába, bizonyosságot tennünk a mellett, hogy a lélekoltó ellenség különböző fegyvernemekben, de egy fronton és egyet akaró nagy hadseregben talál mindnyájunkat, akik a lelki nemzet, az Isten népének hitvallói és ebben az egységben győzedelmes katonái vagyunk.

V. Nemzeti műveltségünk örökhagyói

A nemzeti műveltség sohasem kész, befejezett adottság. Mihelyt azzá válna, megszűnne élő és éltető valóság lenni, múzeummá lenne, melyben a nemzeti szellem kiszáradt múmiáját mutogatnák. Úgy kell látnunk, tisztelnünk és munkálnunk nemzeti műveltségünket, mint örök feladatot, amelynek két irányító útmutatója: egyfelől a nemzeti *multban* és a *néplelek* gyökérzetében rejlő értéktartalom, másfelől a *kor aktuális létparancsai*.

Nemzeti műveltségünk *történelmi öröksége* és *népi őstalaja* alkotják azt a megbízható, szilárd fundamentumot és kötőanyagot, melyet minél teljesebb öntudatossággal kell megismernünk és felhasználnunk kultúránk kiépítésében, mert enélkül pusztá elméletesdi, üres légváremelés volna minden kultúrpolitikai program.

Ebben a keretben természetesen lehetetlen volna műveltségünk történelmi örökségének egész gazdag tárházát bemutatni s azokat a műveket sorakoztatni fel és jellemezni, melyekben nemzeti szellemünk testet öltött. Valami más feladat az, amely itt előttünk áll. A tárgyasulások helyett azokra az életformáló gondolatokra kell rámutatnunk, melyekben a nemzeti műveltség *teremtő szelleme* nyilvánult meg és pedig a nagy *nemzetnevelő*

személyiségek lelkén keresztül. Csak ebben a legmélyebb, személyi őskohójában, úgyszólván keletkezés közben világosodhatik meg előttünk igazán az, hogy nemzeti műveltségünknek milyen gazdag és értékes *tradíciója* van. Ha nem is vállalkozhatunk arra, hogy szűk kereteink között nagy nemzetnevelőink teljes sorozatát bemutassuk, néhány tündöklő példa is elég lesz arra, hogy meggyőzzön minket arról az egyedüli szükséges igazságról, melynek elfelejtése, vagy fel nem ismerése okozza műveltségünk töredékességét, önállótlanágát és bizonytalanságát. Tradíciónkban éppen az a fel-emelő bizonyáságtétel ragyog előttünk, hogy nem szorultunk rá *idegen* elméletek átvételére, még kevésbé múló divatok másolására a saját szellemi életünk kiművelésében, hanem a *magunkét* kell alaposan megismernünk, újra átélnünk és érvényesítenünk.

Multunk szellemtörténeti vizsgálata már eddigi eredményeiben is világosan mutatja, hogy nemzetünk történetének átértékelése a nem ismert, vagy feledésbe ment gondolatkinés csodálatos tárházát nyitja meg számunkra. A magyar nemzeti kultúrpolitika kimeríthetetlen és életerős tradícióra építhet, ha ezt az örökséget öntudatosan használja fel.

Ismétlem, hogy nemzeti műveltségünk nagy örökhagyói közül csak néhányat, a legpéldázatosabbakat emelhetem ki az alábbiakban, mintegy útmutatóul a további munka számára.

1. Az önnevelő

Különös végzetszerűség nyilatkozik meg abban, hogy nemzeti szellemünk formálói között éppen azokra borult a közönyös feledés köde, akik sajátos körülményeik között soha el nem múló tanítással szolgáltak nemzetünknek. Ezek közül is kiváltképpen méltatlan és szomorú mellőzés jutott oszrályrészéül *Bethlen* Gábor fejedelemnek. Nem, mintha keveset emlegetnék a nevét. Sokkal inkább az a baj, hogy egy semmitmondó gyűjtőfogalomban szerepel azokkal együtt, akik a Habsburg-hatalom elleni nemzeti szabadságküzelmeket vívták. Ha van valami, ami megkülönbözteti és kiemeli őt ezek közül, az viszont nem szolgálja sajátos értékének elismerését, hanem éppen ellenkezőleg, rendkívül felületes és oktalan elítéltetését.

Általában minden iskolai tankönyv megemlíti, hogy a nevelés és műveltség iránt fogékony volt s erre vonatkozó ténykedéseinek koronáját a gyulafehérvári akadémia alapításában szokták látni, mely a nagyenyedi Bethlen-kollégium formájában ma is fennáll, túlélve egyéb alkotásait.

A valóság az, hogy az akadémia csak az egyik, Bethlen elképzelésében mindenesetre igen merész vállalkozás volt, mely kultúrpolitikájában döntő szerepre volt hivatva. Azonban maga ez a kultúrpolitika, mint ahogy nemzetnevelői öröksége is, sokkal több ennél az intézménynél s egyáltalában minden tárgyasulásnál. Az, ami elmúl-

hatatlan érték: *alkotóerejű gondolatainak* élő és ma is aktuális szellemi valósága, mely a nagy nevelőszemélyiséget magát revelálja számunkra.

Ez az örökség igazi mivoltában, sajnos, még ma sincs feltárva s magam is csak körvonalaiban érinthettem róla írt könyvemben.⁴⁴⁾

Mi az a páratlan, a maga körülményei között egészen csodálatos tett, amely Bethlen Gábornak igazi jelentőségét megadja? Nem egyéb, mint az, hogy Bethlen Gábor azért tudott országot alkotni Erdélyből és abban az országban nemzeti műveltséget alapítani, mert a *saját életét* egészen páratlanul *önnevelői* módon élte végig. Nem mások, hanem maga nevelte önmagát emberré, az ország gazdájává és atyjává. Nem az elméletnek, hanem valóban az élet iskolájának volt minden időkre szólóan egyik legkitűnőbb tanulója s azután a szó valódi értelmében leghivatásosabb professzora.

Egyike azoknak a ritka történelmi személyiségeknek, akik saját életüket egész nemzetük számára példázattá tudják tenni. Rendkívüli életerejéből fakadó nagyratörés jellemzi, de ez a nagyratörés semmiféle külső segítséget nem vehetett igénybe, a maga belső erejére volt utalva egyedül. Mint a magyar népmesék hőse, szegénységből, árvaságból, tudatlanságból küzdötte fel magát a fejedelmi élet csúcsára.

Ezt a bámulatos teljesítményt mindazok a körülmények, melyek korának adottságaiból és szelleméből következtek, kétségtelenül még csak rendkívülibbé teszik. Történelmünk egyik leg-

nagyobb dicsősege, hogy Bethlen Gábor a saját korában és körülményei között hihetetlennek tetsző életcsúcsra érkezve,⁴⁵⁾ nem féktelen élettétkozló és eszeveszett zsarnok lett, hanem lelki, szellemi ember, aki fejedelmi élete nagy szolgálatainak igazi célját a nemzeti műveltség megalapításában találta fel. Ez a tény meggyőzően bizonyítja, hogy benne nemcsak a született életerő igazolta önmagát, hanem, hogy ennek a nagy energiának hajtórugója egészen kisgyermek korától kezdve a szellemi életre való olthatatlan vágyakozás volt. Éppen ebből a magasrendű ösztönből következett, hogy igazán nagy öznevelő és kivételes nemzetnevelő lehetett. Mert ha hatalmas természeti és fizikai életerejét, ami különösen abban a korban természetes lett volna, vagyonszerzésre, vagy katonai dicsőségre koncentrált volna s nem ezeket is szolgálatba állító nagy elszánással egy magasabb cél: *a szellemi ember megvalósítására*, akkor sohasem érte volna el, hogy azzá legyen, aki valósággal volt, és pedig úgy külső, mint belső értelemben. Az, hogy nagyratört, nem emeli ki más nagyképességű személyiségek közül, de hogy a legnagyobbra, a szellemi életcsúcsra tört, ez az ő életének magyarázó kulcsa és egyben megkülönböztető értékjegye.

Mindezzel még nem mondtuk meg azt, ami Bethlen Gábor életében éppen *nemzetnevelői* szempontból a legértékesebb. Ezt nem az ő külső történetében kell keresni. Ez egy belső történet, mely abban az öntudatos lelkimunkában bontakozott

ki, amelyben Bethlen Gábor saját maga életében szembeszállt a magyar *természet* hibáival, leküzdötte azokat és kialakította önjellemében a magyar *szellem* ritka értékeit: a türelmes kitartást, a leverhetetlen vállalkozókedvet, a józan önmérsékletet, az okos megelégedést, a soha meg nem alkuvó, a legnagyobbat elérni akaró elszántságot, egyszóval mindazt, amit *bölcsességnek* nevezhetünk. Nemcsak apai és anyai származásánál fogva volt tiszta magyar, hanem annál az öntudatosságnál fogva is, mely *ezekben* látta meg a magyar jellem igazi értékeit. Mondhatjuk, hogy ő a saját magyar természete ellen harcolva szolgálta és példázta az annyi-szor kétségbevont és csüggedten elhullatott magyar szellem *életrevalóságát*.

Valahol itt kell keresnünk és megtalálnunk igazi okát a Bethlen ellen minden oldalról támadó s máig se nyugható ellenszenvnek. Mert, ami annyira tűrhetetlen volt benne ellenségei számára, az a homo novus-nak *szellemi fölénye*. A vagyon és a fegyver hatalmát, melyet makacs és következetes, sokszor titokzatos politikája által szerzett meg magának,⁴⁶⁾ végre is el kellett ismerniök azoknak, akikkel azt elismertette, de az iskolázottság és világlátás nyilvánvaló hiánya dacára diadal-maskodó rendkívüli szellemi előkelőséget és fölényt minden módon le kellett tagadni s be kellett mocskolni a kicsinyes önzés és ravasz furfangosság rágalmaival.⁴⁷⁾ Kétségtelen, hogy Bethlen Gábor fölénye kortársai felett nem az iskolás tudásban állott, mert sohasem pótolhatta a rendszeres

nevelés, iskoláztatás és világlátás súlyos hiányait, melyek miatt sok kortársa felülmulta őt a tudásban.

Fölénye szellemiségének *minőségében* gyökeredett és nyilvánult meg. Miben különbözik a tudatos önnevelő az átlagembertől? Abban, hogy élete tapasztalatait nem engedte reflexió és feldolgozás nélkül haszontalanul elperegni, hanem azonnal a legmélyebb vonatkozásba fűzte a céllal, amelyért élt. Másoknak lehettek változatosabb és értékesebb tapasztalatai, amelyeket azonban elhullattak. Ő a tapasztalatból életbölcsest formált. Szűkebb környezetben többet látott meg az emberileg jelentős dolgokból, mint mások, akik többet tanultak nála és szélesebb távlatokat pillanthattak meg. Nagybátyja nem akarta őt taníttatni,⁴⁸⁾ de ő maga az életet iskolává tette a saját maga számára azzal, hogy tényleg mindig tanult belőle. Mindezek folytán egy döntő tekintetben föléje emelkedett az elmélet embereinek: *csodálatosan ismerte az emberi lelket*, aminek fényes bizonyosságai kedvtelve írt leveleinek százai is.

Az önnevelés rendkívüli sikerének ösztönzése volt az alapja a *nemzeti műveltségért* tett szolgálatának. Azt az életbölcsest, melyet saját tapasztalásából szűrt le, minden módon igyekezett nemzeti közkinccsé tenni. Ha ennek a törekvésnek legmélyebb gyökerét keressük, azt csakis a tudásért és a szépért lángoló személyes szomjúságában találhatjuk meg.

Természetesen akadnak, hogyne akadnának bírálók, akik Bethlen iskolaalapításaiban, könyv-

társzervezésében, tudós környezetteremtésében, építkezéseiben és művészetpártolásában fejedelmi cicomát, külsőséges divatszolgálatot látnak. Ezekkel nincs miért vitába szállni. Az intuición abszolút hiányát nem lehet érvekkel meggyógyítani.

Amiket eddig vázoltam, azok meggyőződésem szerint egyedül alkalmasak arra, hogy megértessék Bethlen Gábor kultúrális örökségének igazi jelentőségét.

Ez az örökség jellegzetesen az *önnevelő és autodidakta* személyiség műve. Ha Bethlen Gábor egy nagytudású, különös szakképzettségű, európai műveltségű és elméletileg gondolkozó tudós-szellem lett volna, sohasem folytathatta volna azt a kultúrpolitikát, amelyet tényleg folytatott. Az elméleti ember nem képes ilyenre. Akkor pedig erre, a Bethlen által koncipiáltra volt szükség és csakis ez lehetett időtálló, számunkra is értékes örökséggé. Mert Bethlen kultúrpolitikájához éppen az a valami volt szükséges, ami az ő személyiségének Istentől adott, eredeti sajátossága, nem pedig másoktól eltanult, kölcsönvett idegen recept volt. A született életerőnek az a spontán *önbizalma*, ősegyszerűségű, de saját életében közvetlenül igazolt *meggyőződése*, hogy ami lehetségesnek bizonyult az ő egyéni életében: a szegénységből, árvaságból, tudatlanságból hatalmas fejedelemmé nőni, az lehetséges és pedig ugyanazon elvek és módok alapján, a szegény, árva és tudatlan *magyar nemzetre nézve is*, belőle is lehetséges gazdag, erős és művelt nemzetet nevelni.

A közönséges ész és a fontolgtató, óvatos tudás ellene mondanak az ilyen őснаíív meggyőződésnek. Ennek jogosultságát csak maga a lángelme igazolhatja. Bethlent egy ilyen naív meggyőződés tette nemzetnevelővé.

Gondolatmenete valami ilyenforma lehetett : ha én megtudtam küzdeni egyéni ellenfeleimmel, a nemzet is megtudhat a magáéival ; ha önmagamban tudtam egyensúlyt teremteni a rossz és jó között, akkor a politikában, az országos gazdaságban, a nemzeti kultúrában is lehetséges ez ; ha a magam háztartásában megtudtam gyarapodni, ugyanolyan gazdálkodással az ország háztartását is rendbehozhatom. Bethlen a lángelme természetességével és biztonságával követte az önnnevelő és autodidakta ember végtelenül egyszerű gondolkozását. Ez bizony más ember esetében akár nevetséges is lehetne, de nála a kivételes életerő garantálta a sikert, a siker pedig igazolta az elgondolást. Ez a magyar-székely fiatalember „gondolt egyet” és feltette rá az életét : *önmagát*, saját tapasztalatainak leszűrt egyéni tanulságait *országgá*, országos, sőt európai politikává és nemzeti műveltséggé *szélesztette ki*.

A magyar önerőnek ez a merész vállalkozása adja meg nemzeti műveltségünk tőle nyert örökségének különleges értékét. A mi életkörülményeink, lehetőségeink talán messze alatta maradnak a nagy európai nemzetekének. Tapasztalataink köre zárt és szegényes, de iskolává kell tenni, amelyből valóban tanuljunk. A kicsiből nagyot

alkotni azonban csak akkor lehet, ha megvan a teljes elszántságunk arra, hogy a szellemileg legértékesebbet akarjuk megvalósítani s vállaljuk a természet lehúzó erőinek a szellemiség értékeivel való leküzdését.

Maga az a nemzetnevelési munka, melyet Bethlen a fentebb körvonalazott elgondolás alapján végzett, szintén rendkívül érdekes és tanulságos. Mondhatjuk, hogy minden elméleti okoskodás és tételezés nélkül felismerte és érvényesítette a nemzeti műveltség két forrásának : az *adottságnak* és a *tehetségnek* jelentőségét.

Előtte a nemzeti társadalom életét az *adottságok* szabták meg döntően : a származás és a vagyon kiváltságai. Ő az, aki a nélkül, hogy ezt lekicsinyelte, vagy mellőzte volna, új tényezőt : a *tehetséget* iktatta be a nemzet életébe. Ez pedig nem kevesebbet jelentett, mint azt, hogy megnyílt az út, leomlottak a korlátok a nemzet vezetőrétegének természetes megújulása előtt, bekapcsolódott a nemzetformáló tényezők közé az igazi erőforrás : a *nép* kimeríthetetlen őstalaja is. Ennek köszönhető, hogy „Magyarországot és sok külföldi államot is megelőzve, Erdély a művelt emberek : papok, tanítók, tisztviselők, államférfiak egyre növekvő csapatát termelte ki a népből, köztük országos kiválóságokat is. A fejedelem akarata lett indítójává annak a legújabb időig tartó erdélyi intelligenciatermelésnek, mely nemcsak Erdélyt, de Magyarországot is az intelligens munkaerők seregével látta el. Ennek a nagy gon-

dolatnak az akadémia alapítása mellett a legszebb megnyilatkozása az, hogy Bethlen az egyház szolgálait, a nép vezetőit utódaikkal együtt nemességre emelte. Eladdig ki volt mondva, hogy püspök nem lehet jobbágyfi, Bethlen minden lelkipásztort kiemelt a jobbágysorból s ezzel a születés nemességét a lélek és szellem nemességével gazdagította meg, ami természetesen egyszerre más képet adott a nemesi osztálynak és nemzetfenntartó szerepének“.49)

Az akadémia az ő elgondolásában a *tehetségek* iskolájául rendeltetett, tekintet nélkül minden *adottságra*. A külföldi tanárok behozatalával a főiskolai nivó és európai jelleg biztosítása volt a célja. Nem idegen kultúrát akart ezáltal plántálni, hanem magyar tudósok nevelését készítette elő, akik magyar szellemben asszimilálják és fejlesszék tovább, európai nivón a nemzeti kultúrát.⁵⁰⁾

A bölcs gazda azonban semmit sem becsült le, amiből közhaszon származik. Nagyra becsülte a *tehetséget*, fejedelmi módon gondoskodott annak kiművelőjéről, az akadémiáról és annak hallgatóiról is.

De teljes mértékben méltányolta a *születés* és *vagyon adottságainak* értékét is. Nem engedte ezt az értéket sem elhullani, saját zsírjába fulladni, rosszra fordítani.

A köztudatból kiesett, hogy Bethlen Gábornak két nagy iskolája volt. Az egyik az *akadémia*, a *tehetség* iskolája. A másik azonban az *adottságoké*; az ő *fejedelmi háza*, udvara és környezete. Ezt az

utóbbi tette valóban az *élet* iskolájává és ennek az iskolának csakugyan maga volt az igazgatója és fő-professzora. *Kemény* János fejedelem, mint fejedelmi apród, ennek az iskolának volt serdülő korában „diákja” s önéletrajzában leírja, hogy a fejedelem miképpen nevelte őt és hozzá hasonló társait. Az akadémiával ellentétben itt éppen arra fordított nagy gondot Bethlen, hogy a történelmi családok *főúri* sarjai kapjanak *gyakorlati* nevelést az adottságaiknál fogva rájuk váró politikai, diplomáciai, hadi és magasabb társadalmi életre. Ezért hozta a tősgyökeres, régi nemes családok fiait udvarába, ott tisztos fizetéssel ellátva, udvari szolgálatban tartotta őket, gyakorlatilag bevezette a nemzeti élet ismereteibe s később annak munkaterein alkalmazta is. Udvarának lassanként olyan jó híre lett, hogy *Szalárdi* szerint sok külföldi előkelő gyermeket is küldtek oda nevelőbe, köztük lengyel hercegeket, moldovai és havasalföldi vajda-fiakat.

A mellett, hogy Bethlen éppen ebben az „iskolában” adhatta át életének gazdag kincseit, az utána jövő nemzedéknek, tehát nevelői szenvedélye itt működhetett aktívabb módon, még egy messzetelektől gondolat is öltött benne testet. Úgy gondolta, hogy mikor a szellemi élet birodalmát az akadémiában megnyitotta a tehetségek s így a nép fiai előtt is, viszont nem szabad elhanyagolnia a legmagasabb társadalmi osztály, főként akkor természetes és kötelező missziójának elősegítését sem. Mert éppen ezáltal tehetette ezt a

réteget is a nemzet hasznos tényezőjévé, ha a származás és vagyonadta kiváltságos helyzetéhez széleskörű, az egész közéletre fontos kötelességek teljesítését szabta.

De talán még ennél a gondolatnál is értékebb, nemzetnevelői szempontból, az *a mód*, ahogy az autodidakta fejedelem az adottságok fiait nevelte.

Itt mintegy *párhuzamos*, de *ellenképét* alkotta meg az akadémiának. Míg az akadémia törvényei azt a tőle származó hagyományt őrizték meg, hogy a „res publica“-ban minden az *önérzet* és *önállóság* kifejlesztését célozza, addig az udvari „iskolában“ a fejedelem mindent elkövetett, hogy a főúri csemetéket *alázatos* önmegtagadásra és szolgálatra tanítsa. Ezek először *cselédei* voltak, hogy később a nemzet szolgálói lehessenek. Az elgondolás valóban rendkívül bölcs volt, mert abban a reménységben fogant, hogy az akadémiából kikerült „urak“ és az udvarból kikerült „szolgák“ könnyen lesznek majd barátok, munkatársak az életben, mint tehetségeik és adottságaik szerint kiművelt emberek. És hogy ez így is volt, azt az erdélyi közszellem demokráciája még ma is bizonyítja.

Így örökölte nemzeti műveltségünk Bethlen Gábortól a szellemi önerőre való törekvés, az értékes magyar jellem, az élet iskolájának nevelői felhasználása, az adottságok és tehetségek helyes egyensúlybáhozása nagy gondolatait és tényeit. Mindezek, az ő ragyogó személyiségének rendkívüli

hatásával együtt, ma is legértékesebb alapjait képezik és kell, hogy képezzék a magyar kultúrpolitikának.

2. Az ébresztő

Nemzeti műveltségünk másik nagy örökhagyója *Zrínyi Miklós*, a költő. Ezt az örökséget éppen úgy hordozza az élete, mint a jelleme és a tanításai.

Élete a magyar sorsnak ragyogó és tragikus képe. Ha egy mondatban kellene összefoglalnom, azt mondanám : mindent elért és semmit se tudott megérni. Negyvennégyéves rövid élete egyfelől valóságos csodája a sikereknek : nyolcéves korában már zászlós úr, tizennyolcéves korában híres katona a török elleni portyázó harcokban, huszonhatéves, mikor generálissá nevezik ki s egy év múlva már horvát bán lesz. Ősi és atyai örökségében ötven erős vár felett korlátlan úr. Mégis, hogy ezen az örökségen túl saját erejéről tegyen bizonyosságot, negyvenégyéves korában felépíti Új-Zrínyi-várát, még pedig úgy, hogy a tulajdon két kezével hordja hozzá a köveket. Harci dicsősége az egész Európát beragyogja : pápai hadvezér, Franciaország grófja, aranygyapjas vitéz. Az 1664-ik évi híres téli hadjárata, a személyes vitézség és a hadvezéri zsenialitás e remekműve, az egész keresztyén világot a lelkesedő csodálat lángjába borítja. Új Hunyadi János, az Isten új Szent György-lovagja megjelenését ünneplik benne.

De ez a tündöklő vitézi élet másfelől mégis

tragikus : nagy céljait tekintve sikertelen. Mert azokat a sikereket, melyeket egészen egyéni vállalkozásai mutatnak fel, Montecuccoli taktikája megsemmisíti ; életének szimbolumát, Új-Zrínyi-várát szemeláttára pusztítja el a török a nélkül, hogy parancs ellenére, csak egy kardcsapást tehetne érette. Győzelmei közepéből értelmetlenül és cinikusan visszarendelik, mire ő kardját kettétöri. Sem elgondolásait, sem gyakorlati harci eredményeit nem aknázzák ki, sőt minden szükség nélkül megalázó békét kötnek a törökkel. Zrínyi ragyogó pályafutásának vége van. Ennek már csak külső megbizonyosodása az, hogy fiatalon, meg nem valósult nagy terveinek aranykapujában hirtelen meghal. Halálát is legendás köd veszi körül : egy vadkan ölte-e meg, vagy egy bérenc orgyilkos puskája ? Nem tudni. Ime, a magyar sorsot mutató hullócsillag pályája.

De egy csillag örökké ragyog a magyar égen : Zrínyi Miklós vitézi *magyar jelleme*. Ennek a csillagnak egységes fénye négy sugárszál színeiből szövődik : *hit, nemzetszeretet, műveltség, hősiesség*.

Zrínyi elsősorban mélységes, misztikus, profétikus, *hívó* lélek, még a nagy középkor értelmében igazi keresztyén.⁵¹⁾ Egész lényével a csodatevő Úristen kegyelméhez kapcsolódott, Krisztusban. A maga egyéni életét is, nemzete sorsát is mély alázatossággal és gyermeki bizodalommal helyezte Isten kezébe. De ebben a hitben az a legszebb, legvitézibb, hogy előtte önmagának és nemzetének értékét, dicsőségét nem önmaga ereje adja meg,

mert egyikük sem a saját magáé, hanem Istené. Eposzában, a Szigeti veszedelemben, ősenek, Szigetvárnak és a magyarságnak ügye együtt Krisztus ügye, világdráma, melyben Krisztus és a Sátán, az igazság és a gonoszság harcolnak. Hívő szemléletében a szigetvári hősök engesztelő áldozattá magasodnak a nemzet bűneiért s bár Isten ostora alatt elesnek, a szeretet áldozatában megdicsőülnek.

Csakis ebből a hitből érthető meg Zrínyi *nemzetszeretete*, ez a keresztyén hívő magyarság. Az ő hazafisága szent szolgálat, melyet „költői pennájával és rettenetes bajvivó szablyájával” végez el s amely szolgálatért „vígan buríttatik hazája hamujával”. Ezt a szolgálatot istentiszteletnek tartotta és mint ilyent végezte a magyarságért, de úgy, mint a Krisztus népéért a pogányság ellen. Mélységesen lelki és lelkiismeretbeli hazaszeretet volt ez. „A magyar hősök dicsőséggel földbetemetett csontjai és megdicsőült lelkeinek umbrái” nem hagyják nyugodni, hogy kiáltsa, sőt üvöltse: ne bántsát a magyart!

Zrínyi a *hit* magyarja. Hitt egy *csodában*, hogy Isten meg tudja és meg is fogja szabadítani a magyar nemzetet a borzasztó török igától, ettől a „rettenetes, méreggel és dühösséggel teli sárkánytól, mely kapóul ölében viseli a magyar koronát”.

Mi, mai magyarok, talán el tudjuk gondolni, mekkora hit volt ez. Valóban csak az Isten csodájában bízó ember hihette ezt. Más magyarok és

pedig jó magyarok, a nemzet nagy többsége lehetetlennek tartotta, hogy Magyarország valaha még feltámadhasson, hiszen a török irtózatos rém volt, olyan hosszú idő óta feküdt a hazán, annyira széttépte azt s csaknem a lélekzetet is kiszorította már belőle. A feltámadás gondolatára tehát a jó magyarok csak reménytelenül sóhajtottak. És a megalkuvók, sajnos, nem is bánták, hozzátörődtek már, mint megváltozhatatlanhoz. De Zrínyi a megváltó, szabadító Krisztusba vetett hitéből rendületlenül hirdette, hogy a nagy lecke súlya alatt megtérő nemzet fel fog szabadulni.

Ránk nézve is rendkívül fontos, hogy Zrínyi nemcsak *tétlenül* hitt ebben, hanem dolgozott és viaskodott is érte. Nemcsak *ideálisan* reménykedett, hanem bámulatos *realitással* kereste a lehetőségeit. Nemcsak azt tudta, hogy az *igazság* vele van, hanem azt is felismerte, hogy a *valóság* mellett szól : csodálatosan reális lángelméje meglátta a török sárkány *belső* romlottságát, gyengülését az irtózatos fizikai erő megett. Ezért vallotta azt a hősie hitet, hogy a magyarságnak *önerejéből* kell leszámolnia a törökkel.

Így alakította ki a szabadító Istenbe vetett hite és forró nemzetszeretete az ő nagy örökhagyói kincsét : az igazi magyar vitéz nagyszerű jellemét.

Aki igazán hisz és igazán szeret, az két dologban mutathatja meg ezt : *tanulásban* és *tettekben*. Zrínyi mind a kettőben nagy volt és ezzel ad nekünk örökreható tanítást arra, hogy miképpen kell szeretnünk és szolgálnunk nemzetünket. Nem

nagy, üres, szép szavakkal, nem hősködéssel, hanem az elszánt, kemény tanulás és az önfeláldozó tett hősiességével.

Ha olvassuk Zrínyi műveit, csodálat és tisztelet fog el rendkívüli *műveltsége* láttán. Mély és alapos ismerője volt úgy a klasszikus latin irodalomnak, mint kora főleg olasz költői, politikai és katonai irodalmának. Tökéletesen ismerte és használta a magyar történelmi műveket. Ezeken kívül éles szemmel tanulmányozta Európa népeinek jellemét, helyzetét, politikai és katonai súlyát. Legérdekesebb azonban az, hogy ő ezt a nagy és mély tudományt egy gyakorlati célra : a magyar nemzet jövődjébe vetett hitének *igazolására* fordította. Előtte azért bizonyos, hogy Isten a magyar nemzetet a saját önereje által akarja felszabadítani, mert a történelem, az irodalom, a politikai és katonai tudomány minden adata és igazsága bizonyítja, hogy *más* nem segíthet rajta s hogy amikor önmagát szilárd akarattal fejtette ki, mindig is szabad és hatalmas volt, mint az Árpádok, vagy Hunyadi Mátyás idejében.

Így születtek meg Zrínyi nagy nemzetnevelői *tanításai*, melyek ma is aktuálisak számunkra. Igaz, hogy az ő prózai munkái : Az török afium ellen való orvosság,⁵²⁾ a Vitéz Hadnagy, a Mátyás király életéről való elmélkedése, a Tábori kis tracta katonai iratok, melyeknek legfőbb célja volt a törököt önerőn való kiűzésre buzdítani a nemzetet, azonban éppen ebben a *hadvezéri* elgondolásban tűnnek ki Zrínyi nagyértékű *nemzet-*

nevelői meglátásai, melyek műveltségünk megtermékenyítésére ma különösen is alkalmasak.

Első tanítása ez: tisztában kell lennünk bűneinkkel. Amelyik ember és nemzet takargatja, vagy éppen hízlalja a maga bűneit, saját maga mondja ki halálos ítéletét. A bűnt először meg kell ismerni, másodszor meg kell bánni és harmadszor le kell számolni vele. Zrínyi nagyon kemény és keserű szavakkal tárja fel és ostromozza a magyar bűnöket. „Én — mondja — nem hízelkedhetem, édes nemzetem tenéked, hogy hazugságommal dicsérjelek.“ A magyar természet bűneit: a fegyelmezetlenséget, a tunyaságot, egymás gyűlölését, a nemesi titulussal való pattogást, a tanulatlanságot, szűkkeblűséget, a szalmalángot, és a tehetetlenséget kíméletlenül csapdossa. Kiváltképpen élesen támadja a főúri ifjúságot, melynek tagjai „haszon-talanul ülnek otthon, vagy ha derekasan látni, hallani akarnak, amint ők mondják, egy magyar úr udvarába állanak s szerződnek. Ott mit tanulnak? Innya, mit többet? Pompáskodni, mentét arannyal megprémezni, kantárt pillangókkal felcífrázni, varrott lódinggal pipeskedni, paripát futtatni: egyszóval esküdni, hazudni és semmi jót nem követni“. Ha prókátorságot tanulnak, „nem az igazság szeretetéből, hanem mások nyomorítására“. „Az ital legnagyobb mesterség, legnagyobb katonaságnak tartják, ha minél aljasabb, rosszabb, kóborló katonákkal társaloghatnak. Ha a húszesztendőt eléri, feleség kell nekik, ha tizen volnának is egy familiában, senki sem tanul tudo-

mányokat, nem lesz zarándokká, hogy láthasson, tudhasson valamit hazájának szolgálni. Ezek kívánják aztán a generálisságot.“

Azonban ennek a kemény kritikának csak az a célja, hogy rávezessen a magyar *értékre*. Megismervén magunkat, javítsuk is meg. Mert, amint mondja: „ennek dacára mely nemzetet akarok oltalmunkra? Azt mondom: a magyart. Ez a legalkalmasabb“.

Ebből kifolyólag *második* tanítása az, hogyha végzetes volna bűneink mentegetése, éppen olyan végzetes lenne az is, ha *lekicsinyelnők* magunkat. Szerinte a magyar nemzet legnagyobb bűne az, hogy *nem bízik magában*. Nem hiszi, hogy rendbe tudja hozni magát. Megmentését *idegenektől* várja s maga csak tehetetlenül s tétlenül siránkozik.

Zrínyi igazán csodálatos elmélyedéssel tekint körül Európán és felveti a kérdést: kitől várhatnánk szabadításunkat? Távolról sem célja más nemzetek lebecsülése, de alapos ismeret során odajut, hogy egyik sem lehet fundamentuma a mi szabadságunknak. Históriánk azt bizonyítja, hogy a nagy veszedelmek okozói mindig idegenek voltak, vagy nem érezték át nyavalyánkat, vagy nem erőltette őket kénytelenség. Segítségük „április szeléhez volt hasonló, nagy dicsekedéssel jöttek s magunkat magunknak hagytak“. Ebből oda akar konkludálni, hogy „*principiáliter*“ ne támaszkodjunk rájuk. Adhatnak segítséget, de a dolgot nem végezhetik el helyettünk. Az idegentől *tanulni* kell, mert „*tanulni nem szégyen, de szégyen nem tanulni*“.

Bár „mi magunk népét, az mint mostan vagyunk, jól leábrázolta“, mégis legyünk meggyőződve, hogy „ellenségünk sincs külön kompozícióból felépítve, mint mi“, tehát „egy szívvel-lélekkel, Isten segítségül hívásával, körmösen nyúlunk a magunk dolgához és fáradozzunk, vigyázzunk, tusakodjunk a magunk életéért“. Nem vakmerőségre hív senkit, hanem okos mértékletességre és szívének állhatatos megkeményítésére. „A fáradhatatlan szorgalmatosság, az unalom nélkül való vigyázás, a kész gyorsaság és a gyors készség termik meg annak a drága fának gyümölcsét, amelyet dicsőségnek mondanak“ és a megtartatást. „Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók s ha kevesen is, de nem oly kevesen, hogy a török ebbel meg ne bánassuk, hogy ilyen semminek tartott minket.“

Harmadszor megmutatja Zrínyi az önerőből való szabadulás és élet feltételeit. Ezek között az első és mindenekfelett való a *fegyelmezettség*. A fegyelem Zrínyi legfőbb gondja és legerőteljesebben hangoztatott kívánsága. „Mi a szabadságot oly tágan értjük, hogy akármelyik hajdúcska se hagyja magát szívesen fegyelmezni ; a jó rendet rabságnak, a regulát szolgaságnak tartja s legszebb titulus neki a szabad legény.“ Pedig aki a fegyelmet a szabadsággal ellenkezőnek tartja, az bolond, vagy rossz és rest. A jó fegyelem a szabadság egyetlen megtartója és védelmezője. Fontos gondolata, hogy az ilyen fegyelmet csak *országos erővel*, közakarattal lehet megvalósítani s ezért

országos milícia szervezését sürgeti és annak szabályait ismerteti.

Ez vezeti rá *negyedik* tanítására : a *közáldozatra*, vagyis a közteherviselés követelésére, melyet minden ellenkezés dacára lehetségesnek és megvalósíthatónak tart, ha a magyarság lemondana tékozló, fényűző életéről. Arra az örökös kifogásra, hogy nincs pénz, keserű gúnnyal kiált fel : „találna a török eleget, ha az országot meghódítaná“.

Mint *utolsó* nagy tanítást, méltányolnunk kell azt, hogy Zrínyi figyelme és szeretete irányul rá elsőnek a *magyar népre*, a pór-ra. Nemcsak a nemesség s a hivatásos katonaság adja a nemzet erejét, hanem elő kell állítani a pórnépet is. „Jobb ez az eltunyult nemesnél s a részeges katonánál, aki csak faluról-falura kvártélyoz, kóborol, lop és a szegényeket nyomorgatja. Rühös juh az ilyen, a többit is elrühösíti.“ Nagyszerű meglátása, figyelmeztetése, hogy a jót meg kell és meg is lehet ismerni a pórnépben is : esze, ábrázata, termete, vidámsága megmutatja. Nem az értéke akadály abban, hogy a nemzet erőtenyezőjévé váljék, hanem a tanulatlansága. A népet tehát tanítani kell, hogy beválják.

Zrínyi műveltsége, tudománya, lángelméje a katonai problémák mélyén így csillogtatta meg minden idők számára a nemzetnevelés nagy alapigazságait : az önerő hitét, az igaz önismeretet, a fegyelem nagy jelentőségét, a közáldozat szükségességét, a nép megbecsülését, a tanulás kötelességét.

Akkor a nemzet legnagyobb létkérdése a katonai önerő megszervezése volt, de ez a probléma Zrínyi lelkében kétségtelenül tudatos nemzetnevelői látássá magasodott. Gondolatai mind olyan lényegesek, hogy a nemzeti műveltség kiépítésében, mint tradíciónk legértékesebb elemei, nélkülözhetetlenek.

Ez a folyton tanuló és tanító nagy magyar azonban a *tettekben* is nagy volt: igazi, legkülönb magyar vitéz. Sőt, mert a tettek hőse volt, azért tudott a nemzet tanítója is lenni. Nemcsak írta a hőskölteményt és a hadvezéri rezolúciókat, hanem ő maga is eposzhős volt. Úgyszólván még járni sem tudott, mikor apja a ló hátára dobva, magával vitte törökfogó portyáiba. Laczkó Géza pompás beleérzéssel ábrázolja a kölyök Miklóskát, amint kitáguló szemeibe issza a csata még nem értett borzalmait. Így lett kemény, rettenthetetlen, sőt kérlelhetetlen katonává, aki életét a legteljesebb értelemben minden pillanatban kész volt odavetni s számtalanszor vitézül oda is dobta a halál örvényébe. Ha olvassuk csodálatos vitézi vállalkozásait, látjuk várépítését, hadvezetését, bizonyossá válik előttünk, hogy Zrínyi gyermekkorától haláláig úgyszólván az extázis egyetlen lángjában lobogott, magát Isten folyton villámló és csapkodó kardjának ismerte s ég és föld nagy, végzetes küzdelmében boldogan adta oda egész lényét az angyalok harcába.

Mint rendkívüli ember, sok homályt és ellentétet egyesít magában, zord és mégis lágyvonású

oroszlánfeje egyszerre dőbrent el és vonz magához, ihletett és reális szellemisége elvarázsol és elriaszt. Valóban ő a magyarság örök *ébresztője*. Olyan emberi dolog, hogy örvendünk, de félünk is az ébredéstől.

Korához, gyötrelmeihez, bús haragjához, lángoló reményeihez annyira találó mostani állapotunkban nincs senki a históriánkban, aki nála termékenyítőbben és parancsolóbban írná lángoló betűkkel komor egünkre életünk nagy törvényét: hit nélkül nincs nemzetszeretet, műveltség és fegyelem nélkül nincs hősiesség.

3. *A sorshordozó*

A világháború után erőteljesebben kezdett köztudattá válni *Széchenyi* István nemzetnevelői öröksége. Erre nézve különösen sokat tett *Szekfü* Gyula,⁵⁸) aki a szellemtörténész tudományos módszerével előkészítőjévé lett *Széchenyi* igaz megismerésének és megértésének. Ő állította be először *Széchenyi* alakját a liberális hagyományba s ezzel megvilágította a hamis *Széchenyi*-kultusz okait. A liberálizmus elvont elveken nyugvó rendszer volt, a „Szabadság-Egyenlőség-Testvériség” alapján állott, mellyel szemben *Széchenyi* nem mint „elvi” ember, hanem mint teljesen gyakorlati szellem áll. Nála a politika személyes ügy és pedig teljesen az ő lelki konstitúciójának vetülete, tehát egész életművének megértése ennek a lelki konstitúciónak ismeretétől függ. *Szekfü* mondja ki először, hogy *Széchenyit* csakis az ő saját-

tos magyarságából lehet megérteni. Ő nem a „legnagyobb“, hanem amint Kemény Zsigmond is mondja: a „leghívebb“ magyar volt. Ebben a magyarságban egyúttal egyetemesen emberi gondolat öltött testet: az ember egész erkölcsi lényének kiművelése. Ezt az életcélzt Széchenyi sajátos konzervativizmusával a germán-keresztyén koncepció, vagyis lényegében a szentistváni magyar keresztyén gondolat nem liberális, hanem romantikus stílusú rendszerében fejezte ki. Mivel egész életműve a nemzet erkölcsi felemelését munkálta, azért Szekfü őt tartja az egyetlen keresztyén magyar államférfinak.

Széchenyi személyiségének magvához s ezáltal hatásának titkához *Ravasz* László vitt közelebb,⁵⁴⁾ aki Széchenyi *prófétai* lényét világította meg. Próféta ebben az értelemben az az ember, aki azt, amiről meggyőződött, parancsként adja tovább a tömegnek. Mindenkinél hamarább meglátja a fejlődés új következményeit. Benne szenvedéllyé válik az új életigazság. Maga sorshordozóvá lesz, más emberré, mint kortársai, éppen azáltal, hogy tökéletesen annak a gondolatnak hatalma alatt áll, melyet küldetéskeppen hordoz. Ebben az értelemben a próféta az igazi *gyakorlati* ember.

Imre Sándor tanulmányaiból viszont megláthatjuk,⁵⁵⁾ hogy Széchenyi a maga konzervatív keresztyén magyar koncepcióját prófétai személyiségén keresztül már a modern idők világhorizontjába emelte fel s gondolatvilágában a magyar

öncélúság egyúttal a legkifejezettebb *európaiság* is. Ez jut kifejezésre abban a gondolatában, hogy „csak a kiteljesedett *nemzeti* gondolkodás ismeri fel tisztán a nemzetnek az *emberiséghez* való viszonyát.”

Széchenyi nemzetnevelői gondolata abban sajátos, hogy egy teljesen *belső*, vagyis *lelki* problémát állít fel, melynek így a megoldása is csak lelki úton kereshető. Egy gátat kell szétrombolnia, amely útját állja az életcél érvényesülésének. Ez a gát a négy nemzeti bűn: a felelőtlenség, szalmazsák, lustaság és irigység. Mivel a baj nem a külső világban van, hanem a nemzeti lélekben, tehát nem a viszonyokat kell megváltoztatni, hanem a magyarság lelki-világát. Ha sikerül megteremteni „a lelki független embert”, akkor az egyéneken keresztül az egész nemzetet meg lehet lelki értelemben nemesíteni és ezzel elérjük a legmagasabb célt, hogy a nemzetet „a kiművelt emberfők” egységes sokasága fogja alkotni.

Világosan megjelöli az ehhez vezető utat is. Mitől kell függetlennek lenni? — kérdezi. A szenvedélyektől. Minden nemzeti életnek és haladásnak a szenvedélyes, érzelmi politika az ellensége, amelyet teljesen ki kell kapcsolni s kizárólag az ész szempontjai szerint irányítani a nemzet életét.

Ebből a lelki alapból következik Széchenyi konzervatív gyakorlati politikája, mely egészében *öntudatos nemzetnevelői program* s három pro-

bléma-körre vonatkozik : a magánjogi, a közjogi, a nemzetiségi kérdésre.

A nélkül, hogy ezen a helyen belemélyedhettünk ezeknek részletes vizsgálatába, csak arra a *négy alapértékre* mutatunk rá, melyekben Széchenyi a nemzeti műveltség tartóoszlopait látta. Ezek : nemzetiség, polgári erény, igazság és szabadság.

Nemzetiség alatt a nemzeti öntudatot, érzést és gondolkozást értette. Nem az idegen nemzetiségek magyarosítását, nem a magunk fajtájának oktalan túlbecsülését, hanem a magyarok lelki-értelmű megmagyarosítását, ahogy ma mondanók : az öntudatos magyarságot. Az a nemzeti eszmény, melyet ő látott maga előtt lebegni : *az emberi műveltségge magaszosult magyarság*. Ez két ellentét felett áll. Nem elfogult nacionalizmus, amely minden elmaradottság és ezzel együtt életképtelenség végzetes oka. De nem is világpolgárság, mely „áltermészet s igen sok vagy téves tudománynak éretlen és savanyú gyümölcse.” Ő maga megrázó szavakkal fejezte ki azt a nemzetkritikával párosult nemzetszeretetet, melyben az igaz nemzetiséget látta s melyben az a jellemző, hogy a leglángolóbb szenvedély a legmagasabb erkölcsi ítélet mértéke alá áll : „nálamnál őszintébb és hűbb magyar egy sincs, erre esküszöm. Azért mégse tudom felejtani — és ezt minden csepp véremben érzem, — hogy önálló, halhatatlan lelkű, szabad lény vagyok, ki előtt halandó lényem porban áll s ezért hallgatni kell bennem

a magyarnak, ha annak vágyai az igazságos emberrel jutnak ellentétbe.”

Ebben a nemzeti öntudatban helyezkedik el a három másik érték: a *polgári erény*, mely a kötelesség átérzésében és teljesítésében áll, az *igazság*, mely nem valami logikum, hanem etikai érték, igazságérzet, őszinteség, egyenesség, nyilvánosság, szemben a hazugsággal, álnoksággal, homállyal, cimborasággal s az egyetlen célra vezető kalauz az életben, végre a *szabadság*, mely erkölcsi bátorságot, lelki függetlenséget, elégedettséget jelent, szemben a gyávasággal, elégedetlenséggel, állhatatlansággal és hatalomvágygal.

Ebből a felfogásból látszik, hogy Széchenyi előtt az *egyén*, a *jellem* volt az értékek egyedüli hordozója s a kiművelt jellemeket tekintette biztosítójául az egész nemzeti közösség erőteljes érvényesülésének, feltéve, ha ezek a jellemek a nemzet helyzetéhez és szelleméhez hűségesen alkalmazkodnak. Azért tartotta a legfontosabb feladatnak az *ítélő-erő* kiművelését, mely választani és dönteni tud a szenvedélyek érzelmi követeléseiről és az észszerűleg erkölcsi parancsai között.

Mindazáltal ezek a gondolatok nem maradtak nála távoli elmélkedések, hanem a gyakorlati politika legfontosabb tényezőiül tekintette azokat. Ezért hangoztatja az egész nemzetre kiterjedő nyilvános állami nevelés szükségességét, melyet elvi viták helyett a *törvényhozás* előrelátó, józan munkájával kell megteremteni és biztosítani. ¶

Széchenyit úgy kell tekintenünk, mint akiben a *nemzeti géniusz* jutott a maga önerejének tudatára.⁵⁶⁾ Ezért *sorshordozó*, mert saját egyéni lelkiületének szerkezetében, életének egyéni alakulásában, szereplőiben, eseményeiben, fordulataiban, válságaiban nemzetének sorsára ismert rá s mikor önmagát ostromozza, ítéli, neveli, ugyanakkor mindezt nemzetével cselekszi meg. Tragikus ember, először belsőleg, mert benne ütközik össze bűn és érték, önmagával birkózva birkózik nemzetével, de tragikus másodszor külsőleg is, mert életének értelme csak emberi létének összetörésén át lehet jövődöbe világító tanítássá.

A sorshordozó szükségképpen *korán* jön, mert hiszen ő benne gyúlt világossággá az az igazság, ami nemzete előtt még titok. Kétségtelenül *egyed* akar nemzetével: az önerőből való életet, de a végzetes különbség az köztük, hogy a nemzet ezt még a politikai függetlenségben látja s a gyermek szenvedélyességével külső következményekben igényli, ő pedig már tudja, hogy ez végzetes tévedés és hogy az önmagából való élet szellemi és erkölcsi valóság, a lelki független ember, akit csak önmegtagadással és önfeláldozással lehet az idő méhéből életre hívni. Ezért időileg, látszólag el kell buknia, de csak azért, hogy örökké *aktuálissá* válhassék, mint nemzetének prófétája, aki nem álomfejtő és jövődömondó, az emberek kívánságai szerint, nem hízelgője nemzetének, hanem az örökkévaló értékélet óramutatója.

Széchenyinek sajátos *ellenpárja* a másik sorshordozó: *Tisza* István. Van bennük kétségtelenül egy mély egység és hasonlóság. Ez tulajdonképpen a *gyakorlati* koncepciójukban nyilvánul meg. Amint *Ravasz* László reámutatott,⁵⁷⁾ *Tisza* tulajdonképpen Széchenyi örökségét oltalmazta a maga politikai művében és pedig ugyanazzal a nemzeti szenvedélyességgel szemben, csak hogy óriási méretekben megváltozott ellenséges világ-szituációban.

Mindazáltal legjellemzőbbek azok az *ellentétek*, melyek a két nagy sorshordozót úgy állítják egymással szembe, a magyar világ két pólusára, hogy tökéletesen megfelelnek egymásnak, de egyúttal ellenképek is, mint az északi és déli sark. Széchenyi a kivételes személyi *lángelme*, annak minden egzaltáltságával és végletével, ezért is láttak benne igen sokan, tévesen, beteg embert; *Tisza* az *átlagember*, de abban a szintén *zseniális* értelemben, hogy egyesítette és kifejezte magában a magyar nemzet állandó, egyensúlytalkotó életerőit. Mint ilyen, csupa egészség, nyugalom, arányosság, kiegyensúlyozottság. Széchenyi legmélyebb lelki gyökérszála a *romantikus vallásosság*, mely által a magyar katolicizmus jellegzetes kifejezője; *Tiszának* is a *vallásosság* adja meg a *döntő karaktervonását*,⁵⁸⁾ de a *predesztináltság* értelmében, mely által ő a magyar kálvinizmus jellegzetes képviselője. Széchenyi lázas tevékenykedése mind csak illusztrációja felpatakzó, kirobbanó, sokszor szertelen gondolatainak; *Tiszának* úgyszólván nin-

csenek eredeti gondolatai s ha valaki az ő „eszmevilágát“ akarná úgy összeállítani, hogy abból valami lángeszű eredetiséget mutasson ki, hiába-
 való munkába kezdene, mert Tisza nem a gondolataival, hanem a magatartásával és jellemével fejezte ki a magyar sors titkát. Széchenyi egyéni tragikuma, bármilyen különösen is hangozzék, az általa képviselt igazság *ideiglenes* elbukásának csupán illusztrációja volt, tanításának sorsa nem függ végzetesen az ő emberi sorsától; Tisza egyéni tragikuma azonban *az egész régi Magyarországnak* halálával egyjelentésű s azt hirdeti, hogy semmi sem maradhat többé úgy és olyannak, ahogy és amilyen volt. Végre azonban mind a ketten annak az egyetlen *tengelynek* ellentétes sarkpontjai, amelyen a magyar Glóbusznak egyedül lehet forognia, ha szerteszét nem akar pattanni a világűrben. Ez a tengely az *erkölcsi érték*, melyben a magyar jellem sajátossága az egyetemesen emberi és kötelező erkölcsi parancsot kell hogy tükrözze és megvalósítsa. Ebben az igazságban egyesül a két magyar sorshordozó nemzetnevelői öröksége.

4. A kultúrpolitikus

A nevelés ügye, mint *politikum*, illetve a politika, mint *nevelői feladat*, nálunk először Wesselényi Miklós 1843-ban megjelent „Szózat a magyar és szláv nemzetiségek ügyében“ című munkájában jutott tudatos kapcsolatba.⁵⁹⁾ A Szózat tulajdonképpen politikai munkatervezet a nemze-

melyben a jogtalan magyarok polgári jogaikért, a jogtalan nemzetiségek pedig ezenfelül még nemzeti jogaikért is küzdenek.

A fenyegető probléma megoldási kísérletében Wesselényi egészen korának gyermeke, mert teljes optimizmussal tekint a fejlődő és terjedő műveltség diadala elé. Ezért hangoztatja, hogy a politikát a többé meg nem állítható felvilágosultsághoz kell szabni. Felfogása szerint ez magából az emberi természetből következik, mert az értelem fejlődése vezet el először a jog megérzésére és azután követelésére. A nemzetiségek már eljutottak arra az értelmi fokra, ahol vak eszközzé tenni őket többé nem lehet (pedig még sok évtized múlva is úgy gondolkoztak róluk döntő magyar tényezők, hogy egészen alatta maradnak ennek a nívónak). Wesselényi már akkor meglátta, hogy csakis egy teendőnk maradt: a felébredt jogigényt értelmi és erkölcsi művelődés és a jogokban való méltányos részeltetés által a jog tiszteletévé emelni. Természetesen, elsősorban a jog birtokosainak kell erre az értelmi és erkölcsi műveltségre eljutniok, hogy kiirthassák magukból az elnyomás és erőszak ösztöneit. „A menny szülötte: az ész” örködik az emberiség felett s nem engedi meg, hogy a jogfosztás fennmaradjon, mondja Wesselényi a liberális racionalizmus akkor még naiv és fennkölt optimizmusával.

A nemzeti érzést szintén a műveltség eredményének tartja, tehát nem eredeti ösztönösségében, hanem öntudatos eszményiségében nézi.

Ez éppen úgy ellensége a szűkkörűségnek, mint a világpolgárságnak, — vallja Széchenyi-vel. Mivel azonban a nemzeti érzés nálunk megoszlott, azért a nemzetiségeket más, észszerű úton, a közös *érdekek* által lehet csak magunkhoz kapcsolni.

Ennek legjobb illusztrációja a *nyelvkérdés*. A közélet nyelve csak egy lehet, a magyar s azt mindazoknak bírniok kell, akik részt akarnak benne venni és így jogokat birtokolni; viszont a családi körben és a magánéletben szabadon kell hagyni a nemzetiségi nyelvek használatát. Ilyen egyensúlyt csak az érzelmek mindkét oldalon való megfékezésével, egy értelmi kiegyezés eredményeként lehet létrehozni.

A nemzet egységes feladata a közműveltség kifejlesztése, nemcsak az iskola, hanem a közélet minden intézménye által. Főként a népnevelést kell mindenekfelett álló, buzgóságot és áldozatot követelő feladatként művelni. Wesselényi az iskolát elsősorban politikailag értékeli, feladatául azoknak a feltételeknek megadását tartja, melyek az egyéneket a polgári jogokban való részesedésre alkalmassá teszik és így az iskola a nemzeti egység előkészítőjévé válik.

Egész munkáján az az alapgondolat vonul át, hogy a jogkiterjesztés szükségszerű és helyes, azonban ennek egyedüli alapja és mértéke a műveltség, mely a nemzeti közösség életében való öntudatos részvételben nyilvánul meg. Nem a jogok bírása tesz művelté, hanem a műveltség

vezérel a jogok tiszteletére és használatuk helyes emberi módjára.

Ezeket a kétségtelenül értékes és korszerű gondolatokat valóságos kultúrpolitikai programmba Eötvös József foglalta, akit az első, hivatás-szerűen is működő magyar kultúrpolitikusunknak kell tekintenünk.⁶⁰⁾

Eötvös történelmi alapon hitt az emberiség fizikai, szellemi és erkölcsi előhaladásában. Igen mélyen és helyesen látja meg, hogy a haladottság mértéke egyedül annak megállapításában található fel, hogy mekkora az ember *hatalma* az anyagi világ felett, mennyire *általános* a műveltség bizonyos normális foka az emberek között és hogy mennyire ismerik el és tisztelik egy társadalomban *az emberi méltóságot*. Kétségtelen, hogy ennek a mértéknek felállításával Eötvös minden nemzeti műveltség legáltalánosabb és maradandó keretét határozta meg, melyen nem változtat az, hogy mi esetleg egészen más kultúrfilozófiai szemléletet vallunk s amely éppen ezért ma is teljesen irányadó.

Ezen az általános alapon kívül megállapította a *közművelődés törvényeit* is. Ezek a következők: minden haladás a különböző egyéniségek érintkezésétől függ, tehát egy nemzet is csak akkor fejlődhetik, ha nem szigetelődik el, hanem érintkezik más nemzetekkel és a kölcsönhatást államilag, tervszerűleg munkálja. A haladás irányát mindig uralkodó eszmék határozzák meg, melyeket tisztán kell felismerni és megérteni. A haladás üteme

a szükségtől függ, a polgáriasodás mértékével emelkedik és így a *köznevelés* feladata éppen a szükségletek mind nagyobb kiterjedésű megéreztetése.

Ezeken a törvényeken épül fel a *művelődési politika*. Vezérelve az egyes kiművelése által a műveltség egyenlőségéhez és az intelligencia minél nagyobb mennyiségéhez jutni el. Amint látjuk, Eötvös ebben a tételében összekapcsolja a maga liberalizmusát a Széchenyi konzervatív gondolatával.

A köznevelés az *állam* kötelessége, melyből kifolyólag jogokat gyakorol és pedig mindenkit kényszeríthet a nevelődésre, annak céljaira adót vethet ki és munkáját felügyelheti. Ebből következik három nagy kultúrpolitikai követelmény: az *általános tankötelezettség*, az *oktatás ingyenessége*, az *autonomiák felügyelete*.

A köznevelés azonban sohasem lehet *eszköz*e az államhatalomnak, hanem feladata. Nem is kizárólag az ő feladata, tehát a *tanszabadság* a köznevelés alapkövetelménye, mely azt az egész ország minden arra hivatott tényezőjének jogává és dolgává teszi.

A köznevelés nemcsak az intéző tényezők rátermettségétől és jóakaratótól függ, hanem nagymértékben a nevelés iránti *közérdeklődéstől* is, ami azt a követelményt állítja a nevelés munkája elé, hogy kapcsolódjék a lakosság életébe és feleljen meg a tényleges életviszonyoknak. Mindazonáltal nem szabad a köznevelés munkáját darabokra törni, egyes körzetek, vagy rétegek érdeke szerint,

hanem a legalsó foktól kezdve a legfelsőbbig *fokozatosan és egységesen* kell kiépíteni, mert csak így lehet valóban a nemzeti közművelődés legfontosabb tényezőjévé. Ezek a vázlatosan ismertetett gondolatok ráutalnak arra a nagyszabású kultúrpolitikára, mely Eötvös elgondolásában és részben megvalósításában is élt s amely a nemzetnevelés első rendszeres és öntudatos próbájához vezetett a magyar nemzet kiegyezés utáni megújulásában.

Természetesen, mai szemmel nézve Eötvös koncepcióját, a benne megnyilatkozó liberális optimizmust többé nem oszthatjuk s kultúrpolitikájának tételeit inkább csak keretei gyanánt tekinthetjük egy mai, elmélyült értelmű nemzetnevelésnek. De az kétségtelen, hogy ezek az elvek a maguk korában alkalmasaknak bizonyultak a nemzeti művelődés megszervezése számára s mint ilyenek, ma is helytállóak és hasznosak.

5. A kisebbségi

Az előbbieknél sokkal kevésbé ismeretes „Erdély Széchenyijének”: *Mikó Imrének* munkája és jelentősége nemzeti műveltségünk kialakításában.⁶¹⁾

Pedig, különösen mostani válságunkban, valóban megérdemelné, hogy ismerjük és felhasználjuk erre vonatkozó örökségét.

Van benne bizonyos hasonlóság Zrinyi ébresztői és Széchenyi sorshordozói mivoltához.

Pályája érdekesen a magasban kezdődik és a mélységbe hajlik alá. Már harminokét éves korá-

ban, 1837-ben főkormányzószéki tanácsos, tagja Erdély legfőbb kormányzó hatóságának. A forradalom előtt kincstárnok és valóságos belső titkos tanácsos lett. A nagy események kapujában, mint az erdélyi kormányzat képviselője, megy a császárhoz Olmützbe, bizonyára azért, hogy az előrelátott veszedelmeket bölcs megegyezéssel igyekezzék meggátolni. De a hatalom internálja s kénytelen a szabadságharc tulajdonképpen legdrámaibb szakát nemzetétől távol tölteni. Csak 1849 gyászos októberében kerül haza. Egy összeomlott világot talál, mely az ő pályáját is teljesen kettévágja, más irányba téríti. A tragédiát egyénivé is teszi számára az, hogy felesége már egy félévvel azelőtt meghalt, az ő távolléte alatt. Érthető, hogy egy ideig fásult tétlenségbe süllyedt. Kemény Gábor szerint : „Mikó esztorgályozott és fényképészettel foglalkozott, mint ahogy a bukott hadvezér rózsákat ápol, a bukott államférfi madarászik, az országot vesztett fejedelem sakkjátékkal foglalkozik.”

A lethargia azonban csak takarója a lélekben ekkor megindult új hivatástudat kibontakozásának. A saját tűzhelyének újra való felépítése az egész erdélyi élet lelki és szellemi újjáépítésének víziójává szélesedett ki benne, mint igazi Bethlen Gábor-tanítványban.

Mikó Imrét, bár a szó mai értelmében csak előlegesen, mégis teljes joggal nevezhetjük nemzetnevelőink sorában a „*kisebbséginek*“. Mert ő prófétikus látással, mintegy előre meglátta és

mintaszerűen végigélte a mai kisebbségi magyar életformát. Bizonyos, hogy ez Erdélyben mindig benne lappangó lehetőség volt, hiszen még fejedelmi virágzásának korában is idegen hatalomtól függő ország, mely ezt a csüggesztő tényt mintegy elborítja a kultúra virágjaival és gyümölcseivel.

Mikónak különös jelentősége az, hogy az abszolutizmus idejében Erdélyben a *sérelmi* politika helyett *kultúrpolitikát* inaugurált és vezetett. Érdekes, hogyha magatartását összehasonlítjuk a kisebbségi sorsba került erdélyi magyarság vezetőinek első évekbeli magatartásával, azt tapasztaljuk, hogy Mikó sokkal tudatosabban érvényesítette az erdélyi örökséget, mint ezek. Tudvalevő dolog, hogy Erdély első magatartása a jelenlegi sorsfordulatban ugyanaz a passzív rezisztencia volt, mely Magyarországot jellemezte 1849 után. Pedig Mikó élt közvetlenül 1849 után s nem a mai erdélyi vezetők. És mégis határozottan elvetve a passzivitást, minden erejével a nemzet belső erkölcsi felerősödésére, aktív kulturális életének megszervezésére vetette magát. Sikerének titka abban van, hogy az erdélyi lélek ösztönösen reagált a vele rokon vezér hívására. Mikó ennél fogva megtestesítője annak a legfőbb erdélyi hagyománynak, hogy az önálló politikai élet lehetetlensége út a nemzeti lét magasabb szférába való emelésére, a szellemi önállóságra.

Tényleg Széchenyire emlékeztet az a lázas és sokfelé elágazó tevékenykedés, amelyet Mikó ezért a célért folytatott. De ha a lángész tündök-

lése hiányzik is ebből a munkából, viszont azzal szemben a fegyelmezett és bölcs elme genetikus rendszeressége emelkedik ki.

Mikó gondolata az, hogy a jövődőt a múltból kell felépíteni. Ezért indult meg egy múzeum, illetve az azt fenntartó és a körül dolgozó egyesület létrehozása ügyében. Ez a múzeum a múlt emlékeinek összegyűjtése, őrzése és feldolgozása által egyenesen a nemzeti öntudat ébrentartását és védelmét célozta. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy Mikó az Erdélyi Múzeum egyszerű gondolatába olyan szuggeráló és propagáló erőket tudott önteni, hogy a kiegyezésig ez lett a legnagyobb magyar ügygyé, mely valósággal magához varázsolta a legjobbak minden szellemi érdeklődését s központjává lett minden más nemzeti munkának is, így elsősorban az iskolák újjászervezésének, azután a művészetek támogatásának s végre a gazdasági egyesülésnek is.

Sajnos, nincs terünk arra, hogy életének gazdag tartalmát, rendkívüli munkateljesítményét részleteiben megrajzoljuk. Csak mint jellemző vonást említjük meg, hogy saját kezével másolta le más írók elfeledett, ismeretlen értékes műveit, saját költségén adta ki azokat, történeti forrásgyűjteményt indított meg, fejedelmi adományokkal támogatta az ősi iskolákat, melyek közül a sepsiszentgyörgyinek úgyszólván második alapítója. Életének főműve a megvalósult Erdélyi Múzeum és annak egyesülete, melyért rendkívüli anyagi áldozatokat hozott és csodálatos munkát végzett.

[[Nemzetnevelői gondolatait irodalmilag is kifejtette. Így „Irányeszmék” című munkájában éppen azt az igazságot fejezi ki, mely ma annyira fontos : a *belső* társadalmi és szellemi élet *magasabbrendűségét* a puszta politikum felett. Ha a háborúhoz pénz, pénz és pénz kell, — mondja — akkor a kicsiny nemzet (mondhatjuk : a nemzeti kisebbség) fennmaradásához egyetértés, ismét egyetértés és megint csak egyetértés szükséges. A kis nemzet sohase felejtse, hogy őt kisebb bűnadag is a legnagyobb veszélybe döntheti. Már pedig bennünk vannak hibák, melyek a személyeskedésnek és a személyi ellentéteknek a közügyekbe való bevitelében jelentkeznek s a nemzeti fegyelmezettség súlyos hiányát mutatják. Tudnunk kell azért, hogy minket csak a társadalmi egybeolvadás menthet meg, gondolataink és érzéseink s ezekből folyólag akaratumk és önelhatározásunk belső egyesülése. „Egyesülés azért szívben és lélekben, célban és akaratban, érdeken és munkásságban : ez az, amire nekünk szükségünk van.”

A *nemzeti műveltség*, mely a társadalmi egység tartalmi értéke, Mikó szerint *nyelvi, irodalmi és művészeti* fejlettségünktől függ.

Érdeklődése mindenekfelett az *ifjúság* nevelésére irányul, hogy „a terebélyes aggfákat nekisudarodott fiatal szálak” válthassák fel a nemzet életében. Különösen magasra értékelte „nőink hivatását” a nemzeti műveltség védelmében s előírta kötelességeiket a magyar viselet divattátevésében, a családi ház gondviselésében, a házias-

ságban, vérhűségben, erkölcsi tisztaságban s a nemzeti nyelv és irodalom ápolásában.

Végre kiemeli és hangsúlyozza, hogy amik a gyökerek az élő fára nézve, azok a *történeti alapok* a nemzetre nézve, ezeket tehát mindenek felett híven kell megőrizni. Ilyenek először maga a hazai föld, azután az öröklött közintézmények, a nemzeti szokások és erkölcsök, a történeti hagyományok, az ünnepek, a nyelv, a zene, a tánc, az öltözet. Ha ezekhez a híven őrzött alapokhoz nemzetünk történetének ismerete is hozzájárul, ki fog alakulni az a nemzeti öntudat, amely jövődönk egyedüli feltétele.

*

Ezek a példák csupán rámutatások kívántak lenni nemzeti műveltségünk történeti örökségének gazdagságára és értékére. Természetesen, csak néhány vonást emeltek ki annak egészéből. Sajnos, különben is az örökség egy nagy része még teljes sötétségben, ismeretlenül lappang a századok pora alatt.

Azonban hiszem, ennyiből is látható, hogy szellemi örökhagyóink személyisége, művei, gondolatvilága tényleg nélkülözhetetlenek ahhoz a nagy munkához, mely nemzeti műveltségünket végre igazi típusában törekszik kifejteni.

VI. Nemzeti műveltségünk őstalaja

1. A népi életforma bomlásának kérdése

A történelmi örökség mellett a *népi őstalaj* a másik olyan iránymutató, melyet sohase lehet mellőzni a kultúrpolitikában, ha életteljes és valóságos nemzeti műveltséget akarunk kiépíteni.

Nem lehet panaszkodni a felől, hogy ma a nép és a falu ne állana az érdeklődés központjában. Hangos a levegő a falukutatás, falumunka jelzavaitól. El kell ismernünk, hogy történtek és történnek bátor, komoly, önzetlen kezdeményezések ezen a téren⁶², sajnos, igen sok éretlen és felületes próbálkozással tarkítva.

Egy pillanatig sem feledkezünk meg arról, hogy vannak már igen értékes eredményeink is ezen a téren, melyeknek egy jó része régen megelőzte a ma divatossá vált falumunka módszereit és publikációit. Ilyenek az évtizedek óta folyó néprajzi, a még régebbi kezdetekre visszanyúló népköltési és a modern népzenei kutatások és gyűjtések.

Meg kell jegyeznünk, hogy „Gyöngyösbokrétánk“, néppropagandánk, színpadi nép-megjelenítésünk, a nép felé terelt idegenforgalmunk egyik vagy másik szempontból hasznos kísérleteit

éppen a nemzeti műveltség tekintetében nem mindig mondhatjuk valóban értékeseknek.

A *szociális és politikai* problémák között is ott találjuk a népet az egyke, a föld-kérdés, a telepítés vitatásában és megoldási előkészületeiben.

Talán éppen az a baj, hogy annyiféle szempont, törekvés, jelszó és divat kavarg a nép problémája körül, anélkül, hogy a nemzeti műveltség egységében, vagyis a legmélyebb gyökerében ragadnók meg a kérdést.

A magyar nemzeti szellem értékrendszerében a nép, mint *őstala*j bírja és adhatja azt a sajátos értéket, amely onnan származik, hogy népünk a műveltség önértékeit a gondolkodás, szemlélés, akarás *jellegzetesen magyar módján* ismeri fel és fejezi ki. A néplélek szerkezete és természete messzemenőleg, sok tekintetben döntőleg befolyásolja a nemzeti kultúrpolitika célkitűzéseit, módjait, mert az ő eredeti képességeitől és korlátaiktól függ, hogy mit és hogyan lát meg, sajátít el, igényel és tud megvalósítani a szellem egyetemes értékeiből. Ezért hangsúlyozták a nagy nemzetnevelők, hogy a műveltség szervezését és munkálását a tényleges szükséghez és az adott helyzethez kell alkalmazni. A nemzetnevelés természetesen arra fog törekedni, hogy a magyar néplélek korlátaikat kitérítse, hiányait kipótolja, csökevényes képességeit kifejlessze, jó tehetségeit megnemesítse. De éppen azért, hogy mindezt megtehesse, kell

alaposan megismernie ezt a művelődési őstalajt, a néplélek és a népelet világát minden irányban és minden lehetséges szempontból.

Magunkat áltatnók, ha nem látnók világosan, hogy ez a feladat mennyire *sürgős*. Ma világszerte felismerhető az a tendencia, hogy a népiség, — mint társadalmi réteg, kategória, osztály — felbomlóban van. Sokan már úgy látják, hogy a nép rohamosan fel fog szívódni, el fog enyészni, a társadalom alacsonyabb, vagy magasabb rétegeiben. Ezzel azonban szükségképpen együtt járna az, hogy ősi lelkiisége és sajátos kultúrártékei is hamarosan meg fognak semmisülni.

Kétségtelen, hogy a szemünk láttára történő óriási átalakulások ezt a tendenciát már régebbi idő óta tényleges folyamattá tették s a népi életforma felbomlása mindenütt, nálunk is, szakadatlanul megy, sőt rohan előre a maga beláthatatlan útján.

A *Budapesti Hírlap* 1934 nyarán nagyon tanulságos és értékes ankétot folytatott le az őstehetségek kiképzése és a népi műveltség emelése felől. Ebben az ankétban figyelemreméltó példáját láttuk annak, hogy ha egy komoly ember komoly szót ejt a magyar nemzet valamelyik életbevágó dolgában, ha annak akár-melyik részét érinti is meg, a gondolat azonnal a mélyre száll és kiszélesedik a magyar létprobléma egészére. Így a *Németh László* által felvetett és megindított őstehetségi vita is beletorkollott a

magyar nemzetnevelés legsürgősebb alapkérdésének felvetésébe, melynek megoldásától nemcsak Magyarországon, hanem a kisebbségi sorsban élő magyar nemzetdarabok életében is maga a jövőendő függ. Jövőendőnk egyedüli alapja a nemzet lelki és szellemi *egysége* lévén, azt biztosítani másképpen nem lehet, csakis a népi tömegek egyöntetű művelése által, mindenütt, ahol magyarok élnek. Így a felvetett kérdés a magyar nép egészének nemzetnevelői szempont alá helyezésévé és a szerint való gondozásává szélesedett ki.

Az ankét valamennyi hozzászólójának gondolataiban a *népi sors* nyílt kérdése lappangott, vagy fejeződött ki, tehát éppen az a jelenség determinálta őket, amit a népi életforma felbomlásának nevezünk.

A felvetődött gondolatok közül különösen három alkalmas arra, hogy ennek a kérdésnek rendkívüli jelentőségére rámutasson. Egyik hozzászóló fogalmazását sem követve pontos szószertiséggel, hanem csak lényegüket körvonalazva, a Németh László gondolata az volna, hogy a paraszt-tehetségeknek legyen valamelyes külön iskolája, ahol a speciális tehetség kifejlődéséhez a feltétlenül szükséges *alapműveltséget* megkapnák, mely által sűrített idői és tartalmi módon behelyezkedhetnek az európai és magyar kultúra ihlető és éltető légkörébe s így elhárulnak előlük azok az akadályok, amelyek rendszerint tévútra terelik vagy megfojtják a nagyraihivatott őserőt. A másik gondolat, a Veres Péteré, oda

tendál, hogy a népi tehetségeknek az „úri” miliőbe való átültetése helyett, mely végre is csak magukramaradásukat és elsorvadásukat eredményezi, a paraszti tehetséget a maga „osztályában” kell hagyni, hogy az élményforrásnál maradjon és ott vegye át a szellemi kultúrát és így *felfelé* tudatosítsa a népi sorsot, *lefelé* pedig öntudatosítsa a fajt és az osztályt. Az egész nép politikai és gazdasági felszabadulása adná meg ehhez a kulturális légkört s az igazi nagyrétegű inspiráló és eltartó, fogyasztó közönséget. Végre a harmadik gondolat felvetője, Szerb Antal, azt tűzi célul, hogy a „paraszt” egész fogalmi köre s ezzel együtt az összes hagyományos előítéletkomplexum szűnjék meg, a népet fel kell emelni az intelligencia közösségébe és így vetni véget a nemzet-egységet lehetetlenítő anakronisztikus szakadéknak, mégha ezzel sok értékes népi hagyomány és kultúrkincs pusztulása járna is együtt.

A három gondolat voltaképpen csak két álláspontot jelent. Éspedig az egyik szerint a nép akár *selektálás* útján, akár *egészében* való *átültetését*, mondjuk felemelését az intelligens kultúr rétegbe, a másik szerint *tudatos meghagyását* a maga „osztályában”, az életlehetőségek olyan biztosításával, mely maga teremti meg a szükséges kulturális kiteljesedést. Mind a két álláspont alá van támasztva lélektani, szociális, világnézeti érvekkel.

Amint ebből is látható, vannak, akik a népi

életforma bomlását szükségszerűnek tartják s ezek között is többen egyenesen örvendetesnek és kívánatosnak, mint az evolúció kikerülhetetlen és végeredményében emelkedést jelentő fázisát. Emegett az a felfogás lappang, hogy a népet néppé az alacsonyrendű életkörülmények, a földhöz láncoló foglalkozás és az ezekkel együttjáró műveletlenség kényszere teszi. Ha tehát ezeket magasabbrendű életforma, szellemibb munka és tágabbkörű intelligencia váltja fel, azt csak *haladásnak* lehet tekinteni és mindenképpen *elő kell mozdítani*.

Ezzel szemben állna az a felfogás, hogy a népiséget meg kell ugyan tartani, de ennek egyedüli módja csak az *osztály-öntudatosítás* lehetne.

Tagadhatatlan és kétségtelen, *hogy maga a nép* is kívánja és munkálja a saját életformájának felbomlását. Eldobja magától ősi viseletétől kezdve egészen hagyományos erkölcsi habitusáig mindazt, amit örökölt. Foglalkozását is gyors készséggel cseréli fel „városi” munkával. Az élete díszait, örömeit, szórakozásait adó értékeket nem keresi többé ősi falusi hagyományaiban, hanem új városi divatokat vesz fel és követ. Egyelőre, sajnos, olcsó, ízléstelen, magyartalan és üres cifraságokat, lelkileg sekély és etikailag hitvány olvasmányokat, dalokat, látványosságokat és játékokat hajszol.

Nagy kérdés, hogy erre az önkéntes és készséges felbomlásra a népet valóban csak *nyomasztó anyagi helyzete* ösztönzi-e, vagy mélyebb,

lelki okok is közreműködnek benne? Mindenekfelett nagy kérdés maga az, hogy a népi életforma csak egy *kényszerű szociális kategória-e*, amely a történelmi fejlődés útján *szükségszerűleg és helyesen* megszűnik, vagy ennél mégis több, mert az *emberi létezés és lelki egzisztencia* egy *örök formája*, mely függetlenül a gazdasági és foglalkozási kényszerektől, még külső átalakulása után is őstalaja és alaprétege marad a nemzeti műveltségnek? Ezeknek a kérdéseknek eldöntésétől fog függni az, hogy a népi műveltség milyen tényezője lesz a nemzeti kultúrának?

2. A népiség értéke a nemzeti műveltségben

Addig is, amíg ezeket a kérdéseket, — bizonyára inkább az élet, mint az elmélet, — eldöntenék, valószínűleg még sokáig, két nagy feladat áll előttünk a népi kérdésben.

Az egyik a népi kultúrkincs és általában a népi értékek *átmentése és beolvasztása* a nemzeti műveltség egységébe, amelynek eddig is nagy ihletője és gazdagítója volt és lehet ezután is, sőt egyenesen az a reményünk, hogy ebben az egységben újszerű, öntudatos kivirágzásra juthat.

A másik a nép *tényleges részeltetése*, áthatása a nemzeti műveltség értékeivel, mondhatjuk egy olyan *lelki gondozása*, mely a fenyegető lelki és szellemi veszedelmekkel szemben felvértezheti s ezáltal valóságos alkotó tényezőjévé teheti a népet a művelt nemzet életének.

Mind a két feladat szempontjából rá kell

mutatnom egy olyan alapvető fontosságú igazságra, melynek nem-ismerése, vagy mellőzése az oka szerintem a néppel és a faluval való foglalkozás meddőségének, a nemzeti műveltség egészére való kitékintésben.

Legalább ma még az a helyzet, hogy a magasabb műveltséget a nép felé közvetítő kultúr-tényezők: az *iskola* és a *sajtó*, egész ismeretanyagukkal és világképükkel, továbbá a *városi társadalom*, mely ezt a világot képviseli számára, egy jórésztben észrevétlen és ki nem fejezett, de valósággal nagyon is létező *küzdelmet* vívnak a néplélek *ősi tartalmával*. Ha elegyedik és összefonódik is lassankét ez a két művelődési eszméreteg, mégsem szabad egyszerűen azt gondolnunk, hogy *azonosak* egymással és *fedik* egymást.

Éppen ez a *tévhit* az oka annak a hamis képnek és azoknak az elhamarkodott következtetéseknek, melyeket a falukutatók és népvezérek igen gyorsan és nagy biztonsággal megállapítanak, ráépítvén programmok és intézmények légvárait.

Egészen egyszerűen fejezve ki magunkat, az, amivel itt számolni kell nem más, mint az a tény, hogy a nép, ősi tudatalatti öröksége folytán *ugyanazon* szavak és fogalmak alatt *más valamit* ért, mint mi. Minden műveltségi adattal szemben, amely hozzá az iskolán, a sajtón, a városon keresztül érkezik, létezik egy sajátos, *ősnál népi reflexió*, mely ezeket az adatokat a maga módján értelmezi.

Nagy tévedés volna ezt a tényt egyszerűen *tudatlanságnak* bélyegezni. A tudatlanságot végre is felvilágosítással, szemléltetéssel, magyarázattal tudássá lehet változtatni, feltéve, hogy ez az igyekezet nem találkozik valami olyan mélyebb és titokzatosabb ellenállással, mely a pusztá értelmiséget megelőzi és felülmúlja. A népnél azonban éppen ezzel a körülménnyel találkozunk. A modern ismeret, függetlenül az értelem nyíltságától, annál sokkal mélyebb, tudatalattibb szférában ütközik össze és viaskodik a néplélekben egy ősi ismeretkör, mondhatjuk, egy *naiv tudomány* örökségével. Ezt a naiv tudományt ma rövidesen *babonának* hívják. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a babonás jelenségek ma már csak töredékei, tulajdonképpen megüresedett formái egy valaha összefüggő egésznek, valóságos rendszert képezett naiv tudománynak, az animisztikus-magikus-mythikus világfelfogásnak. Természetesen ennek értelmi igazsága ma már megsemmisült, azonban ösztöni valósága, eredtető lelki gyökere még mindig él és érvényesül abban, hogy a néplélek a modern világismeret adataihoz hozzáadja a maga ősi adatait, ezáltal átértelmezi és átszínezi azokat az ősi reflexió sajátosságával.

Ehhez az eléggé nem méltányolt, de valóságosan érvényesülő alapmagatartáshoz természetesen modernebb keletű és jelentőségű vonások is hozzájárulnak, így például bizonyos *szociális* tapasztalatok, előítéletek, elzárkózások és reakciók. Mikor *Móra* Ferenc öreg szegedvidéki számadógazdája

karóból faragja a villámhárítót s arra a felvilágosításra, hogy a fa anyaga erre a célra nem alkalmas, azt feleli: „*szegény embernek fából is jó*“, ebben a feleletben nemcsak egyszerű tudatlanság, hanem kétségtelen szociális *dac* is nyilvánul meg.

A néplélek kutatóinak, különösen a nemzeti műveltség megszervezése és kifejlesztése szempontjából, sokkal mélyebbre kell tekinteniök, mint amit a hamis és helytelen *ismeretek* felszíne mutat. Emeggett ugyanis maga a megbecsülendő és kibontandó *érték* lappang. Ez az érték pedig *a magyar szellem sajátos reflektáló ereje és módja* a valóság adataival és egészével szemben. Amíg ezt nem ismerjük, addig félreértjük a szavakat, amelyekben megnyilvánul és érzéketlenül elhullatjuk a népi gondolkozás pompás fogalmait, kifejezéseit, a bennük megjelenő tapasztalatokat, az életbölcséséget, azt az alapvető értékelést, mely a magyar elmére jellemző és éppen ezáltal mutat irányt a nemzeti kultúra értelmi ágának egészséges fejlesztésére.

Az ősi gondolkozással lényegesen összefüggnek az ősi *életformák* is. Az igények, törekvések, vágyak, az élet értékéről vallott elsődleges, öröklött naiv meggyőződések, melyek a népi életfolytatást kormányozzák, etikáját meghatározzák, szokásainak titkát felfedik, magatartását, jellemét megmagyarázzák. Ezeknek az ismerete viszont a nemzeti műveltség *erkölcsi* ágának öntudatos fejlesztésére nélkülözhetetlen.

A népi *művészetet* is csak magának a néplélek-

nek gyökerében való ismerete magyarázza meg. Ennek a naiv művészetnek pusztulása éppen azért olyan fájdalmas, megmentése viszont éppen azért olyan sürgős, mert a legmegfoghatóbb dokumentumait szolgáltatja a néplélek őseredeti jellegének és értékeinek. Igazi magyar művészeti kultúrát szervezni, fejleszteni csak úgy lehet, ha végre világosan megértjük, hogy a népi művészet nem külső dekorációja, díszítő motívuma, hanem belső értelme, sajátos jellege a magyar nemzeti művészetnek, melyet éppen a népi örökség tehet a magyar lélek és szellem tükrözőjévé.

A népléleknek ez az őstalaja azonban nemcsak átértelmező, de *termékenyítő* tényezője is a modern szellemi kultúrának. Éppen ezt a termékenyítő-erejét kell tudatossá tenni és tervszerűen felhasználni a nemzeti műveltségben.

Mindezzel természetesen a legtávolabbról sem azt akarjuk mondani, hogy ez az őstalaj *egészében* csupa érték és *változatlanul* használandó fel. Értéke a magyar szellem. és jellem eredeti sajátosságának töretlen érvényesülésében rejlik. Ezt a sajátosságot kell belőle minél tisztábban beleépíteni a nemzeti kultúrába. Viszont azt, ami értéktelen, vagy éppen rossz benne, szintén csak akkor tudjuk mellőzni, kizárni, ha igazi valóságában megismertük. Ezért nem közeledhetünk hozzá avatatlanul, előítéletekkel, kész elméletekkel, hanem osakis azzal az őszinte elfogulatlansággal, hogy magát a néplelket próbáljuk megnyilatkozásra bírni, őseredeti naivitásában és azzal a világos

tudattal, hogy éppen abban rejlik az értéke, ami *nem azonos értelmű a mi közhasználatú fogalmainkkal.*

3. Népnevelői feladatok

A nép azt az értéket, amelyet képvisel, természetesen, mint *csiszolatlan* gyémántot hordozza. Ez a csiszolatlanság az oka annak a tévhitnek, hogy értéktelen kavics. Sajnos, az „úri“-ember típusának még ma is megvan az az átlagvéleménye a népről, hogy a „paraszt“ egyszerűen *képtelen* azokra az érzésekre, melyek a művelt emberben élnek, hogy hiányoznak azok a lelki és szellemi képességei, melyek a tanult embert jellemzik. Alig lehet szavakat találni ennek a felületes és lelketlen gondolkodásnak elítélésére. Hiszen a különbségek ember és ember között nem a *lényegben* vannak, hanem csupán a *kifejezésekben*.⁶⁸⁾

Mihelyt a *lélek értékeit* helyezzük az őket megillető legfelsőbb rangsorba, be kell látnunk, hogy ezek csak nagyon másodsorban függnék az iskolai *tanultságtól*. Magától értetődik, hogy a gyémánt csak csiszolva tudja tükrözni mindazt a sugártörést, amire képes. De viszont csak gyémánton lehet ezt a csiszolást elvégezni s ezért a feladat nem a nép megvetése és kizárása a kultúrából, hanem *felelősségteljes kiművelése*.

Ne feledjük el, hogy a nép — többek között — éppen abban tesz bizonyosságot a maga értékéről, hogy nagyon jól érzi és tudja ezt a méltatlan lebecsültetését. Számtalanszor megnyilatkozott

már az ő teljesen jogosult viszontmegvetése azzal az „úri“ réteggel szemben, amelyik őt csak gazdaságilag, vagy politikailag kihasználható *eszköznek* s nem emberi értéknek becsüli.

Mindabból az *előnyből* tehát, amelyet az iskolázottság és a magasabb műveltség ad a társadalom közép- és felsőosztályának, kizárólag csak *kötelességek* származnak a néppel szemben, amint abból a körülményből, hogy az apa többet tud a fiánál, nem afelett való kérkedés következik, hogy ő milyen okos s a kölyök milyen számár, hanem a szeretet odaadó törekvése a magához való felemelésére.

Meggyőződésem szerint most az utolsó ideje annak, hogy teljes tudatossággal, a nemzet egészére való kitekintéssel próbáljuk meg tisztázni a népnevelést éltető alapelveket és a belőlük következő feladatokat.

Nemzetpedagógiai szempontból a magyar társadalom, a maga mindenféle rétegződésében és annak dacára is egységet jelent és pedig a szellemi nemzetfogalom értelme szerint ez az egység csakis az *értékek szervezett organizmusa* lehet, mely kizárólag az *erkölcsi érték* mérővesszője szerint alakulhat ki. Így a magyar nemzetnevelésnek az a főteendője, hogy tisztázza és érvényesítse az adott életformák *önmagukban* való szerepét és kölcsönös *összefüggését* a nemzet egészén belül.

Előttem kétségtelen, hogy a nép fogalma ebből a szempontból *sajátos, állandó életformát* és ebben *önálló élettartalmat* jelent. A teendő tehát nem az,

hogy a népet akár egyeseiben, akár egészében kiemeljük a maga reális és egyedüli életformájából, hanem az, hogy teljes erőnkől és a gyakorlati módok minél jobb megteremtésével válasszuk el a nép fogalmát a műveletlenség, nyomorúság, öntudatlanság, kicsinyes földhöztapadás, alacsonyrendűség fogalmától. A népet a maga kategóriájában kell felemelni. Mert a felemelésnek az a gondolata, mely az ő „úriemberré”-tételében látja a megoldást, külsőleges és szerintem nem is értékes célkitűzés. Sokkal inkább az „úriember” magyar fogalmát kellene megszüntetni, mintsem a nép egészséges és reális jelentését.

Hasonlóképpen a gazdasági és politikai szempontokra vonatkozólag is az a felfogásom, hogy nem az életmód fizikai igényeinek és a politikai jogtudatnak felébresztésére van először szükség, hanem a magasabbrendű lelki, szellemi, kulturális és erkölcsi igények felköltésére, melyek természetessé és egészségessé tennék az előbbieket is.

Iskolai és iskolán kívüli népnevelés csak akkor ér valamit, ha maga az öntudatos és áldozatos nevelőakarát válik szenvedéllyé a magyar nemzet tanultjaiban, a néppel szemben. Ez történelmi missziónk, de ha meg nem értjük, nem vállaljuk, lebecsüljük és elvetjük magunktól, akkor történelmi ítéletünk.

Nem lehet kétséges, hogy a magyarság fennmaradása a *magyar nép* fennmaradását jelenti. Ennélfogva a tanultak rétege csak úgy nyerhet nemzeti jelentőséget, ha a népért, a nép között és a

nép szolgálatában él. Kultúránk egészének vissza kell hajolnia a néplélek mélyére, onnan kell öntudatra hoznunk, kiművelnünk és a világ előtt felmutatnunk mindazt, amiért a magyarságnak joga van élni. Nem a társadalmi rétegződés külsőségei szerint való felemelés, vagy alászállás, hanem a *nevelői életközösség* a feladat, melyben értékek cserélődnek ki és szétszakított tagok összeforrva, egymást nevelik az egységes nemzeti élet számára.

VII. Magyar végletek

1. Magyar áfium

Mielőtt befejeznők a nemzeti műveltség alapvonalainak ezt a vázlatát, néhány olyan jelenségre kell még rámutatnom, melyek bár minden időben érvényesültek a magyar szellemi életben, de napjainkban feltűnő formát öltöttek, és pedig, sajnos, az egységes és egészséges nemzeti műveltség kialakulásának akadályaként.

Az első ezek közül az, amit *irreáлизmusnak* neveznek. *Prohászka* Lajos a magyar szellem irreálitásnak lényegét az *önmagától* való menekülésben látja. A valóság előre meghatározott és megingathatatlan rendképpen tornyosul fel a magyar lélek előtt, mellyel szemben a változásnak minden tervszerű irányítását céltalannak és hiábavalónak érzi, mivel önmaga is ennek a valóságnak helybenmaradó részese. Viszont ezt az állapotot tűrhetetlen nyűgnek érzi s ezért védekezik ellene azzal az álmegeadással, hogy önmaga elől menekül, vagy a nemzeti múltba, „az ősök dicsőségében való sütkérezésbe“, vagy az egyéniség feladásának mámorába.⁶⁴⁾

A magam részéről ezt az irreálitást inkább a magyar közgondolkodás *természetellenességének* nevezem. Mert van egy olyan vonása ma a magyar

közgondolkodásnak, amely nem természetes, a szónak valóságellenes értelmében. Ennek végső oka a nemzeti értékelés kialakulatlansága, az a szomorú valóság, hogy az élet alapvető értékeire nézve nem értünk egyet. Csakis ebből magyarázható az a természetellenes magatartásunk, hogy hajlandók vagyunk az élet valóságos tényeinek, a létező és parancsoló szükségszerűségeknek kevesebb jelentőséget tulajdonítani, mint annak a *képzelt* világnak, amelybe magunkat beleéljük, úgyszólván belelovaljuk.

Kétségtelen, hogy sorsunk, világhelyzetünk felettébb mostoha állapotba kényszerített. Nem lehet csodálkozni, ha a nemzet közgondolkodásában az igazságtalanság érzése és meggyőződése vált uralkodóvá.

De ez elől a szorongató és nyomasztó érzés elől egy olyan *végletbe* menekülünk, amely nem reális.

Tétlenül várjuk azt a *csodát*, amely mintha a viharos idők járása semmit sem jelentett volna, *változatlanul* visszaállítja számunkra az elvesztett mult teljességét.

Ilyen csoda nincs, nem lehetséges, mert ha csoda történne is velünk, egészen *más valamit* ajándékozna vissza nekünk, mint amit elvesztettünk. De nem is szabad azt kívánnunk, hogy a jövőendő változatlanul a mult visszatérése legyen. Ha ezt kívánjuk, megcsaljuk magunkat, mert a valóság helyett álmokképen csüngünk, mely maga is már *változtatott* kép, azaz a multnak egyoldalúan

szép, jó, kívánatos vonásaiból alakult. Egyrészt hiányzik belőle a mult egészséges kritikája, másrészt az idő tanításának súlyos leckéje, a megváltozott világ ezernyi új mozzanatának feldolgozása, ennek következtében mind az az *értékgyarapodás*, melyet a tényleges jövőndőbe át kellene vinnünk.

Nagyon is érthető, természetes és kívánatos, hogy a magyar nemzet ne nyugodjék bele rettenetes veszteségeibe, de viszont még kívánatosabb az, hogy *a maga megváltozásával* készüljön a helyzet megváltoztatására; tisztába kell jönnünk azzal, hogy ha mi magunk a régiek maradtunk, akkor a mult *teljes lehetőségeinek* visszanyerése sem segítene rajtunk semmit, sőt átokká és végzetté válna számunkra.

A nemzeti irrealizmus ellen küzdeni a legmélyebb *nemzetszeretet* kötelez. Mikor egy nemzet az *álmokból* és az *álmoknak* akar élni, akkor nem egészséges, hanem lázbeteg. Az ilyen álmodozás nem gyógyszer, csak kábítószer, „áfium“, vagyis mérge. Azzal semmire sem megyünk, ha életképtelenségünket panaszoljuk és energiánkat a jobb jövőre tesszük félre. Ellenkezőleg: az adott lehetőségeket kell kihasználnunk életképességünk bebizonyítására és a rettentően leszűkített keretek között kell, magunkat megváltoztatva, felkészülni a megváltoztatandó jövőndőre. Az összehúzódnak kényszerét a rúgó összehúzódnakává kell tennünk, az erőgyűjtés, az önkonzentrálás módjává, melyből az életforma új lendülete születik, a teremő erő, mely ter-

mészetesen hat el odáig, ameddig az lényegéből következik.

Van a kényszerből való menekülésnek egy másik valóságellenes útja és véglete is, mely mai magyarságunkat jellemzi s ez a *hamis megelégedés* az adottságokkal, az öncsaló berendezkedés egy látszatokkal felékesített és képzeletben megnövelt keretben.

A társadalmi formaságok, címek és rangok utánoszhatják egy nagy mult és nagy impérium képét, de oktalanság volna azt hinni, hogy ezzel az utánzással a valóság lesz nagyobbá, hatalmasabbá és értékesebbé. Az, amit ezáltal elérünk, csak az emberi mivoltot teszi értéktelenebbé, hiúbbá, alacsonyabbá, „hóbort-egyetemmé“ (Narrenwelt), ahogy *Goethe* mondja.

Ez a látszat-realizmus, ez az ál-megelégedés és nagyságosdi valójában az irrealizmusnak az előbbinél is mérgezőbb formája, mert ez a *külsőségekért* cserébe a valóság legnagyobb *lehetőségeit* adja oda. Ez az igazi lemondás a magyar nemzet szellemi egységéről és ezáltal minden valaha lehető más egységéről is.

Még nemigen találkoztam emberrel, ebből a kategóriából, aki észrevette volna, hogy ez a magatartás milyen méltatlan rangkülönbséget állít fel a magyarországi és a kisebbségi magyarság között. Nem ártana egyszer alaposan a mélyére nézni a berendezkedett magyarok lelkében a kisebbségiiek iránt hangoztatott részvét valódi lényegének, s feltenni a kérdést, hogy vajon ez

a részvét csakugyan őszinte és termékeny-e akkor, amikor szinte kihívásnak hat mindannak fitogtatásával, amitől a kisebbségi magyarok reménytelenül meg vannak fosztva?

Minden félreértés kikerülése végett határozottan és világosan kívánom megállapítani, hogy az *önálló nemzeti létnek* megvannak és meg is *kell* hogy legyenek a szuverénitásból folyó külső megnyilvánulásai, tehát a legtávolabbról sem ezek ellen beszélek, vagy harcolok.

De valóban minden komoly és felelős magyar embernek harcolnia kellene az ellen a természet-ellenes lelkület ellen, amely *így* értelmezi, használja őket és bódítószert csinál belőlük.

Egészen másnak kell lennie a kis nemzet és a megcsonkított ország reális magatartásának a valósággal szemben. Amint az erkölcsi kultúra vizsgálatánál láttuk, ennek éppen a külső igények lefokozásában és a belsők megnövelésében kellene állania.

Végre is meg kell mondanunk, hogy a nemzeti irrealizmus e „józan“ formája logikai és etikai hiba, tehát a nemzeti műveltség legmélyebb értelme szerint a műveltségben való fogyatékoság, azaz *műveletlenség*.

2. Magyar józanság

„Mi józanok vagyunk“, halljuk mondogatni egy másik tábor tagjaitól. „Be kell rendezkednünk az adott keretek között.“

Ez az álláspont nyilván ellentéte a ter-

mészetellenességnek és az irrealizmusnak, de *nem kívánatos* ellentéte. Itt a magyar közgondolkodás másik beteg végletével: a *földhöztapadó realizmussal* állunk szemben.

Az a lapos *mindennapiság*, mely a máról-holnapra való fizikai tengődésnél s az apró érzéki szenzációknál nem ismer magasabb célt, valójában a nemzeti műveltség értéktartalmának, a magyar szellemiségnek megcsúfolása.

Ha a műveletlenség egyik megnyilvánulásának kellett bélyegeznünk az irrealizmust, akkor ez az önzés, tudatlanság és ízléstelenség *maga a műveletlenség*, éspedig annak legalacsonyabb és legútálatosabb formája.

Csak az alacsony és műveletlen ember láthatja a lelkit és a szellemit a valóságtól idegennek és azzal ellentétesnek. Nagyon silány kifogás, hogy erre a realizmusra az anyagi szegénység kényszerít, mely a szellemiséget kiöli az emberből. Ez a legnagyobb hazugság. A szellemiség nem luxus-cikk, nem a gazdagok kiváltsága. A történelem ellenkező bizonyyságot tesz: a szellemiség a szegények, a nélkülözők és levertek kincse.

Vége van annak a nemzetnek, amelyik lemondott a saját nagyságának igényléséről. Csak-hogy a nagyságnak nem csupán külső lehetőségei vannak, hanem belsők is. Mikor egy nemzet politikailag és anyagilag sorsának mélypontjára érkezik, akkor nyílik meg előtte a nagyság *másik* útja. Nemzetünk elérkezett ebbe a mélységbe s jaj volna neki, ha öntudatosan meg nem látná,

hogy mai helyzetében a nagyságnak belső és fölfelé vivő útja nyílt meg, mely számára az egyetlen: szellemiségének megtalálása és kifejtése a nemzeti műveltség értékeiben, melyek minden egyéb valóságnak megteremtői is lehetnek és lesznek számára.

A nemzeti lélek földhöztapadó, alacsony álrealizmusa ellen tehát a műveltség nevében és érdekében kell küzdenünk, mert ezzel nemcsak létjogunkért, hanem nagyságunkért viaskodunk, melynek önérzete nélkül egy nemzet nem érdemli meg, hogy éljen.

3. „*Eb ura fakó.*“ — „*Vitam et sanguinem*“

Végre meg kell említenünk a *magyarság* és az *európaiság* kapcsolatának *végletes* értelmezését is.

Nemzeti műveltségünk talán ebben a kérdésben a legingadozóbb és legbizonytalanabb.

Van egy *dacos* turáni magyarság, amelyik utálattal fordul el Európától, mely vesztünket okozta és koporsónkra ült, hogy soha fel ne támadhassunk belőle.

Ebből az következik, hogy magyarságunkat meg kell tisztítanunk minden európaiságtól. Vissza kell állítanunk ősi, „ázsiai“ tisztaságát és sajátosságát s megvetéssel lehánynunk magunkról a szívtelen és képmutató Nyugat „aljasságait“.

Itt szintén a *műveletlenség* fogalomzavara áll előttünk.

Európa nem a nagyántánt és nem a kis-

ántánt. Nem is a népszövetség. Európa nem politikum. Azzal szemben, amit Európa jelentett és jelent reánk nézve, az *elfogult önimádat* nem adhat egyebet, mint öngyilkos elzárkózást és pusztulást. Még a lehetőség elképzelése is, hogy európaiságunk levetkezésével leszünk igazán magyarokká, a legnagyobb műveletlenség.

De semmivel sem kisebb műveletlenség az a másik végletes magatartás sem, amely most már ellenkező nagy elragadtatásában vonagló *Európa-imádatba* esik. Ez a szomorú magyar majomkodás ismét szégyenfoltja nemzeti kultúránknak.

A megoldás csak egy lehet: a szó valódi értelmében *európainak* lenni, *magyar* ésszel és magyar szívvel.

VIII. Európai magyarság

Népmeséink kedves alakja a legkisebbik fiú. Akár az öreg királyé, akár a szegény emberé, de mindig ő oldja meg a titkot, benne világosodik ki a mese értelme. A magyar néplélek mély sejtelemmel önmagát szereti ebben a legkisebbik fiúban. Történelmi sorsunk és hivatásunk magasabb igazsága szunnyad a mese pólyájában. A történelmi kutatás eredményei meglepő világosságot vetettek erre az igazságra. Nemzetünk eredetének és kialakulásának képe egyes részleteiben még homályos lehet ugyan, de egészében teljesen egységes, egyértelmű.⁶⁵⁾ S ez a kép a legkisebb fiú csodálatos meséjét igazolja, magyarázatát adja annak a sejtelmes szeretetnek, mely iránta a magyar nép szívében él. Mert ez a legkisebb fiú maga a magyar nemzet.

A mese történeti igazsága abban van, hogy az uraltáji ősnép sok évezreden át elváltan élő urali és áltáji ága a nagy népcsalád legkisebbik fiában, a kicsi magyar nemzetben egyesült, ő lett a végleges eredője az óriásnép szétfutó ágainak, a századokon át Európába fúródó ék egyetlen olyan hegye, amelyet nem lehetett letörni. A török ág: hún, avar, bolgár, kún, tatár, ozmán előtte is, utána is rázúdult a Nyugatra s minden hulláma

nagyobb, harsogóbb volt nála. De egy se tudott itt megmaradni, csak a magyar. Sorszerű tény, hogy ez a legkisebbik fiú lett végérvényes kifejezőjévé Európában a Keletnek. Egyetlen tűzálló ötvözet, mely éppen azért, mert ötvözet, mindmáig kiállotta Európa olvasztótüzét. Annál nagyobb csoda ez, mert örökösen a hátában érezte saját keleti rokonságának tépő karmait.

Ennek az igaz mesének bűbáját nemcsak az idők és arányok roppant méretei adják meg, hanem főleg az, hogy a magyar nemzet kialakítója a saját családi iskolája volt. Az urali ősnépből leszármazó *előmagyar* a Kr. e. első században találkozik és forr össze az altáji ősnép *ogur* leszármazottjával s a Kr. u. kilencedik század végére, ezer esztendőn és hosszú láncolaton át formálódik magyarrá az európai élet második ezer esztendéjére, de ez a kiformálódás mindvégig egy kézen: a török testvérén megy át. Ez a kemény hún, bolgár, avar, türk, kazár testvérvérkez gyúrja, kalapálja, cirógatja karmos szeretettel magyarrá, tőle kap jelleget és kultúrát, történelmi személyiséget. Felmérhetetlen tradíciót jelent ezeknek a hatalmas birodalmaknak nevelőiskolája, melyet olyan uralkodói személyiségek vasmarka és lánglelke vezérelt, mint Motun tanhu, minden keleti török imperium ősmintájának megalkotója, majd Attila, Baján, Kurt. De éppen azért mese a mese, mert mindezek eltűnnek, semmivé lesznek, mintha egész óriásmivoltukban csak azért léteztek volna, hogy legkisebb szolgájuk és kisöccsük: a magyar kijár-

hassa alattuk a történelmi iskola osztályait s megőrizve és magábaolvasztva belőlük minden marandót, tömörített *önmagában* Európába plántálja örökéletük fáját.

Ezer éven át bujdosott, nőtt, alakult az öreg uralaltáji király legkisebbik fia, amíg elérkezett az élete titkát rejtő tündérpalota : Európa kapujába, ahol a második ezer év különös tragédiája várt rá. A föld, a színpad : a Kárpátok medencéje maga is rá várt időtlen idők óta. Mert történeti tudatunk határain belül senki se tudott itt gyökerest és marandót alkotni előtte. Sokszázados őserdő nőtt már a római civilizáció kövei és csontjai felett is, mikor a magyar lovacska leereszkedett a föld rengetegek közt lüktető vérereinek, a folyóknak keskeny völgycsíkjain a nagy keleti steppék utolsó állomására, az Alföldre. Talán csak a Tisza fenekén dobbant meg egy régen megállott szív a hármas koporsóban, hogy folytatása következik. . .

. . . De nem következett. Nemzetünk európai története nem folytatása a húnok és avarok történetének. Új kezdés, új mese. Talán tragédia. Mindenesetre egészen európai história, mely első percétől kezdve elszakadt és szembefordult Kelettel. Kelet felé nincs többé gyökér, hátvéd, visszaút, csak ellenség. Ettől kezdve besenyő, kún, tatár, török arccal találja őt magával szemben. Némelyiket magábaolvasztja, mások rátaposnak s másfél századig is rajtafeküsznek, hogy a lélekzetét kiszorítsák belőle. Nem olvad, nem fullad meg.

Végre mindenik lefolyik róla, mint a visszahúzódó árvíz s szinte nyomuk se marad.

Egyes, talán csak képzelt jelekből ábrándozunk néha arról: mi lett volna, ha nemzetünk a nagy tatár, vagy török hódító dárdahegyévé válik, a saját elszánásából és akaratából? Oktalan és céltalan ábránd. Ezzel saját létének alapját zúzta volna össze. Másra rendeltetett. Egészen ellenkezőre.

Úgy fészkelődött be Európa ölébe, hogy saját testével lett győztes védője Kelet ellen.

Később még több is lett: érvényesülési tere és kiterjesztője az európai szellemnek, aranykeresztet hordozó heroldja és győzelmes lovagja Észak, Kelet, Dél felé.

És végre a legtöbb lett: Európa iránti szerelmének tragikus áldozata a töröktől való megölettetése által, önálló létének elhullatásával a Habsburggal szemben, becsületes hűségének vértanujaként a világháborúban.

Itt állva az Európa közepén megásott sírgödör peremén, emésztjük magunkat a kínzó kérdéssel: Elvégeztetett? Ennyi volt? Ezért volt...? Vagy mindig is volt, most is van és ezután is lesz valami mélyebb értelme annak, hogy idekerültünk és itt vagyunk?

Miért kellett európaivá lennünk? Mi az európai magyarság életének titka? Mindmáig vannak vonatkozások, melyekben idegenek vagyunk Európától, megrendítő társtalanságban Kelet és Nyugat között. Hajdani kamaszkorunk

befészkelődő mozdulatai „Európa rémévé“ tettek s általános és fokozódó magatartása velünk szemben mindvégig ellenséges maradt. A megértés jelei csak ritka kivételek voltak. Európa sohasem értette meg, hogy a magyar történet nem folytatása a pusztító keleti invázióknak, hanem európai kezdés és törekvés. Innen éthető meg a magyarság nagyobb és öntudatlanabb részének keserves ökölcsapások tapasztalataiból származó örök idegenkedése mindentől, ami nyugat felől jön.

S mégis, a magyar nemzet mindig európainak tartotta magát. Kezdetől fogva Európa bővületének varázsa alatt áll. Még a gyűlölete is szerelmes gyűlölet. Szenvedélye az, hogy európai legyen. Ezt az európaiságot a legkülönb, a legmagyarabb magyarok teszik sajátjukká s lesznek profétikus hordozói Európával szemben is, nemzetük zömével szemben is annak a magyar európai öntudatnak, mely rajtuk át történelmünk döntő jellegét adja meg. A pusztaság lét szempontjából is egyetlen lehetősége volt ez számunkra az életnek. Mégis ennél sokkal titokzatosabb oka van az Európához forrasztó vágynak éppen a legkülönbek lelkében, akik a nemzet Géniuszának kifejezői.

Európa valami olyant jelentett és adott a magyarság keleti lelkéhez, ami abból hiányzott, de amire szellemi értelemben olyan szüksége volt, mint az éltető levegőre és a mindennapi kenyérre. Éppen ebben a hiányban kell keresnünk legmélyebb okát a magyarokét megelőző s később utánuk következő nagy keleti rokonhullámok meg-

törésének és szétporzásának. Csak a legmélyebb létszükséglet ösztönös erővel való sóvárgása értetheti meg azt, hogy a magyarság a Kelettől örökre elszakadva és megtagadva, saját testében folytonos lázakkal és gátlásokkal, a Nyugat részéről örökös bizalmatlansággal, mellőzéssel, visszalökéssel találkozva, egyedüliségében és önmarcangolásában is megmaradt, a maga egészében, legjavában Európa mellett. Mostoha fiú volt mindig, de mégis úgy szerette a szívtelen Európát, mintha édesanyja lenne. Ez a reménytelen szerelem a magyar nemzet szomorú, de nagyszerű pályájának kiszabója.

Történelmileg Géza fejedelmet szokták úgy tekinteni, mint aki elsőnek ismerte fel az európai, nyugati sorsközösségbe való beiktatódás kikerülhetetlen szükségszerűségét. Az Árpádok e nagyszerű sarjának ténykedései — mondják — rendkívüli politikai belátásról tesznek bizonyosságot, A párdúcra emlékeztető óvatos és gyors mozgólatai, melyekkel a széthúzó törzsek felett családjának biztosította az anyagi és katonai hatalmat, mindenesetre kiváló politikai képességekre mutatnak. A nemzet erejének egységesítésével megállította „az olcsó dicsőség” után rohamozó nép teljes szétomlását az esztelen nyugati kalandozásokban. Békülő arcot mutatott Európa felé. A keresztyéniséget is beleszőtte a tervei közé. De abban senki sem kételkedik, a hagyomány is világosan hirdeti, hogy Géza fejedelem természete, lelkülete szerint nem az új, hanem a régi rendbe tartozik, hogy min-

den ténye kizárólag családi vagy országos érdekekre tekintő józan, számító politikai tett volt és hogy gondolkozása, eljárási módjai egészen a keleti emberéi, melyekben az eszközöknek csak egyetlen mérője és igazolója van: a győzelem.

Ha el is fogadjuk az ezekben feltételezett, teljesen mai értelmű öntudatosságot s teljesen kikapcsoljuk a korhoz és emberhez nagyon is hozzátartozó ösztönösséget, kisebb és közeli célokra való primitívebb indokú törekvést, egyszerűen még akkor is, ha Géza fejedelmet egy mai világpolitikus mértéke szerinti államférfiúnak könyveljük el, az a nagy kérdés mered elénk, hogy a magyarság európaiságának értelme megoldható-e a pusztán politikai belátásból származó alkalmazkodásból?

Azok, akik erre igennel felelnek, nemcsak Géza fejedeleme, hanem még Szent István művében is kizárólag ezt a politikai zseniálitást látják és magasztalják. Ismerünk kitűnő szépirodalmi műveket is, melyekben István király szíve szerint a pogány magyarsághoz vonzódik, de a politikai szükségesség a keresztyénséghez kényszeríti. Tragikuma is az volna, hogy ami igazán szíveszerinti, azt mind oda kell dobnia azért, hogy népe az egyetlen lehetséges módon fennmaradjon. Ez a felfogás, dacára Szent István katolikus egyházi tiszteletének, sokkal általánosabb, mint gondolnók.

Egyáltalában nem akarom, a legtávolabbról sem, kicsinyelni, lebecsülni a politikai tények

értékét nemzetünk e sorsdöntő lépésében. Még kevésbé az életösztön tudatalatti munkájának jelentőségét. Ezek nélkül, ebben a természeti világban, bizonyára nem maradhatott volna életben nemzetünk. De meggyőződésem szerint mindezek pusztá fizikai, természeti értelmű lehetőséget és kereteket nyújtottak volna neki. Ha Géza és István műve, csak mint politikum, érvényesült volna, a maga ténylegesen adott formájában, nem is lett volna értékes és tartós, hiszen István halála után azonnal, évtizedekig tartó ellenségeskedéssé fordult azokkal, akikhez állítólag sorsunkat kötötték.

Kérdem: lehetséges volna-e, hogy István király személyisége mindmáig a magyar nemzet általános tiszteletének úgyszólván vallásos tárgya legyen, hogy századok folyton viharos egén változatlanul ő maradjon a Magyarok Csillaga, ha országalkotó műve nem lenne egyéb, mint egy időszerű, egyébként akármennyire zseniális, de pusztán politikai tény, mely természete szerint mulandó?

A magam részéről teljes erővel ellenemondok ennek a lehetőségnek és a kérdésre határozott nem-mel felelek. Meggyőződésem az, hogy úgy a magyar néplélek megérzése, mint a magyar szellemiség öntudata ennél sokkal mélyebb, mert a döntő igazságot tiszteli István király személyiségében és alkotásában. Ez az igazság éppen a magyar nemzet európaiságának titkát jelenti.

Az a kérdés, hogy a magyar nemzet miként

lett európai nemzetté, példázatosan megfejthető és tisztázható ezzel a másik kérdéssel: hogyan lett a pogány Bajkból Szent István? Itt ugyanis azzal a nagyon ritka és rendkívüli eseménnyel állunk szemben, mikor a nagy személyiség belső életének fordulásán egy egész nemzet sorsa dől el, mikor ez az azonosulás csodálatosan bekövetkezik s teljesülésében személyi ügygé válik a történelem. István király ebben a tekintetben nemcsak az első, hanem a magyar nemzet életében minden következőkre nézve elhatározó is.

Elismerem, hogy a megfejtés kísérlete csak kísérlet maradhat s talán jórészt intuíció és fantázia műve. De ezt az igazságot másképpen nem lehet megközelíteni s így is csak megközelíteni s nem végérvényesen megoldani lehet. A legmagasabb fórum, melynek helybenhagyását ilyen kísérletnél ki kell vívnunk, a lelkiismeret. Helybenhagyása bizonyára attól függ, hogy az intuíció és fantázia, mely a történettudomány nyitvahagyott ösvényein halad, a hagyomány föltétlenül megbízható belső igazságának fénye után igazodik s a tudomány eredményeinek határoló kövei közt igyekszik előre.

A történettudomány feltárta István király családjának, nevelőinek, környezetének, népének, korának tényleges vagy legvalószerűbb mivoltát, országépítő művének idegen mintáit, királyságának szerkezetét, emlékeit. Kimutatta döntő hatását a nemzet életének kiformálódására két évszázadnál hosszabb időre, sőt annak alapirányát

tekintve, mindmáig. A tudomány mindent megtett, amit tehetett. A legenda és a kegyelet még tovább ment. Dús virágzással fonta körül a valóság vázát, hogy magasabb és tartósabb igazságot mutasson fel a nemzetnek.

A tudomány minden eredménye azonban csak az ősnagyság csontvázát, vagy még inkább annak részeit rekonstruálja, külső képet formál, melynek éltető lelke homályban marad. A szent hagyomány pedig nem magyarázata a rejtélynek, hanem csak beszédes utalás arra, hogy van ilyen rejtély, melyből legenda származhatott. Magának, István király személyiségének megértéséhez mindezek nagyon becses útmutatásokat adnak. Művének tudományosan tisztázott képe és a ráfonódó kegyes hagyomány együtt és csakis együtt arra ösztönzik a fantáziát és intuíciót, hogy a maga teljes megfeszítésével helyezkedjék bele ebbe a keretbe és élje át az őket egykor teremtető tartalmat, a lelket magát.

Ez az átélés úgy mutatja István királyt, mint aki személyesen állíttatott az elé a kérdés elé, hogy miért él az egyén és a nemzet? Előtte, ebben az emberi értelemben, nincs személyiség, nincs lélek a magyar történelemben. István király az első lelki ember a magyarok között. Akik benne csak a lángeszű politikust látják, azok megfélekeznek a legfontosabbról: a karizmáról, melynek hordozója volt. Ez a karizma az, mely által az élet kérdésére úgy kellett megfelelnie önmaga számára, hogy a feleletből az egész nemzet sorsa

dőljön el. A legszemélyesebben fordította nemzete arcát önmagában a lét titka felé, a létezés értelme általa vált tartalmi kérdéssé a magyarságra nézve. A kor keresztyén eszményisége kedvezett annak hogy a felelet a maga ősi értelmében, minden másodlagos, politikai vagy egyéb vonatkozástól függetlenül hangozzék fel lelkében s ezáltal eldöntse politikai művének jellegét is. A belső karizma és az összes külső adottságok szövődékét gondviselésszerűnek kell neveznünk, őt magát ama kiválasztottnak, kit nemzete mindmáig szentnek, azaz Isten tulajdon eszközének tisztel.

A pogány Bajk életének legnagyobb jelentősége abban van, hogy — ki tudná ma már megmondani, miféle belső válságok következtében, — mélységesen átérezte őseitől öröklött keleti életének, lelkének halálos céltalanságát és ürességét s ebben felismerte egész nemzetének eredendő végzetét. A keresztyén Istvánnak pedig az az el nem múló dicsősége, hogy megtalálta élete célját és tartalmát és ebben egész nemzetének életcélja és tartalma megvilágosodott előtte. Szövétnekké gyúlt ki benne a vak ösztön, hogy elvegye keserű és magasztos osztályrészét: kijelölje a megváltoztathatatlan utat nemzetének.

Miért kellett európai nemzetté lennünk? Mit adott Európa a magyarságnak? Kelet népének életcélra, emberi lélettartalomra, lendítő élet-eszményre volt szüksége. Ez az, ami a rokon néprohamokból hiányzott. Nem volt az életük-

nek igazi értelme, mint ahogy nincs a zivatarnak. Kimerültek, magukat emésztették fel „lángzó haragjukban.” Az értelmet, a lelkeséget, a szellemiség értékeit Európa adta nekünk. Ez a letagadhatatlan igazság.

István király Európának ezt az ajándékát szükségszerűleg a kor keresztyén egyházának kezéből vette, sajátította el és adta nemzetének az élet kenyeréül. Amit ő így ismert fel és így élt át, azt újra és újra saját sorsukká tették és nemzetük hivatásául tűzték ki a legnagyobb magyarok. A történelem változó fordulóiban változó formákban és korszerűen kifejezve, de lényegében azonos értelemben hordozták európaiságunk zászlóját IV. Béla, Hunyadi Mátyás, Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós, Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Eötvös József, Kemény Zsigmond, Mikó Imre, Tisza István és annyi más, ebbe a sorsvonalba tartozó nagy magyar lélek Ady-ig. A lelkeségre, humánusra, kultúrára, emberhez méltó életre vágyó magyarság ennél fogva mindig európai volt és az is marad.

Más kérdés, hogy ezt az igazságot maga Európa mennyiben méltányolja? Az erre adott felelet nem befolyásolhatja és nem változtathatja meg a mi életünk igazságát. Nem érette, az ő kedvéért, hanem önmagunkért kell európai nemzetnek lennünk. Ez, éppen ebből kifolyólag, valami egészen mást jelent, mint Európa utánzójának, szolgájának, vagy éppen majmolójának lenni. Nincs szükségünk Európa bűneire, igazságtalan-

ságaira, szeszélyeire, képmutatására, felfúvalkodottságára. Saját magyar jellemünk és szellemiségünk kifejtésére van szükségünk az európai kultúra valódi és örök értékeinek érvényesítése által. A mi európai feladatunk : embernek lenni — magyarul. Ez többé nem *ő*, hanem *mi*. Az önértékek nem Európáé, hanem az egyetemes emberi szellemé. Nem a magáét adta nekünk, hanem a sajátjává tett abszolútumot. Ha ezt mi a sajátunkká tettük, európai, de magyar műveltséget teremtettünk, melyben a mi nemzeti szellemünk éli és valósítja meg az egyetemes szellemiséget.⁶⁶⁾ Éppen az a fontos, hogy ne ruha legyen rajtunk ez a műveltség, hanem életünk lényege és értelme. Így lehetünk különb európaiak, mint a politikai Európa.

Ki tudja, talán mi vagyunk azok, akik magyar nemzeti kultúránk által visszaadhatjuk az „európai” szó elveszőben lévő hitelét, európai erényeket valósítván meg Európa bűnei nélkül.

IRODALMI UTALÁSOK

- ¹⁾ *Fináczy* Ernő : Újabb törekvések a didaktika terén. Magyar Paedagógia. 1907.
- ²⁾ *Weszely* Ödön : A módszer kérdése. (A modern pedagógia útjain. 1909.) Erre nézve lásd még *Molnár* Oszkár : A tanítási módszer történeti fejlődése. Bp. 1926. és *Waldapfel* János : A formális fokozatok elméletének története. Magyar Paedagógia. 1892.
- ³⁾ *Meumann* E. : Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Paedagogik. 1913.
- ⁴⁾ *Spranger* E. : Az ifjúkor lélektana. Ford. Nagy M. és Péter Z. 1929.
- ⁵⁾ *Claparède* E. : Gyermekpszichologia és kísérleti pedagógia. Ford. Weszely Ödön. 1915.
- ⁶⁾ *Bardócz* Pál : Montessori nevelési rendszere és módszere. 1924.
- ⁷⁾ *Nagy* László : A gyermektanulmányozás mai állapota. Bp. 1907.
- ⁸⁾ *Ranschburg* Pál : A gyermeki elme fejlődése és működése. Bp. 1905.
- ⁹⁾ *Imre* Lajos : A gyermek vallása. Hódmezővásárhely. 1912. U. ö. : Az ifjúság válsága. Kolozsvár. 1930.
- ¹⁰⁾ *Weszely* Ödön : A pedagógia és pszichológia viszonya. (A modern pedagógia I. m.)
- ¹¹⁾ *Münsterberg* H. : Prinzipien der Psychologie. Berlin. 1900.
- ¹²⁾ *Linde* E. : Persönlichkeits-Paedagogik. Lpz. II. kiad. 1905.
- ¹³⁾ *Lehmann* R. : Erziehung und Erzieher. Lpz. 1901.
- ¹⁴⁾ *Schneller* István : Paedagógiai dolgozatok. I—III. Bp. 1900—1905.
- ¹⁵⁾ *Niebergall* F. : Person und Persönlichkeit. Lpz. 1911.
- ¹⁶⁾ *Szerző* : Bevezetés a személyiség paedagógikájába. Kolozsvár 1912. — A nagy személyiségek nevelői jelentősége. Kolozsvár. 1913. — Az intelligencia nevelése. Család és Iskola. Kvár. 1914.
- ¹⁷⁾ *Varga* Béla : Gondolatok a neveléstan értékelméleti megalapozásához. Szeged. 1922.

- 18) *Natorp* P.: Sozialpaedagogik. Stuttgart. III. kiad. 1909.
- 19) *Imre Sándor*: Nemzetnevelés. Magyar társ. tud. Egyesület könyvtára. 2. Bp. 1912. 51. l.
- 20) *Unold*: Aufgaben u. Ziele des Menschenleben. 1899.
- 21) *Natorp*: i. m.
- 22) *Kerschensteiner*: Der Begriff der Staatsbürgerl. Erziehung. 1910. — *Foerster* W.: Schule und Charakter. 1912. — *Rühlmann*: Politische Bildung. 1908. *Kármán Mór*: Pedagógiai dolgozatok. I—II. 1909.
- 23) *Imre Sándor*: Nemzetnevelés. i. m. 51—70. l.
- 24) *Herbart* tanát legjobban meg lehet közelíteni: *Umriss* paedagogischer Vorlesungen c. 1835-ben megjelent értelmező műve 1841-i kiadásából, amely az általános pedagógiai elveket is felöleli. Pedagógiai műveinek *Willmann-féle* kiadása Leipzigban 1873—75-ben, a *Sallwürk-féle* Langensalza-ban 1890-ben jelent meg.
- 25) *Rein* W.: Paedagogik in systematischer Darstellung. 1902.
- 26) A tud. pedagógiai problémák áttekintésére alkalmas pedagógiai enciklopédiák: *Rein* W.: Encyclopädisches Handbuch der Paedagogik. Langensalza. 1907. *Kemény Ferenc*: Magyar pedagógiai lexikon. Bp. Révai. 1924. Néhány értékes könyv a pedagógia rendszeres áttekintésére: *Th. Ziegler*: Allgemeine Pädagogik. Leipzig—Berlin. II. kiad. 1907. *P. Barth*: Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre. 1923. *Weszely Ödön*: Pedagógia. Tud. Zsebkönyvtár. 171—172. a—b. II. kiad. Bp. 1932. *Imre Sándor*: Neveléstan. Bevezetés az iskolai nevelés munkájába. Bp. 1928. *Mitrovics Gyula*: A neveléstudomány alapvonalai. Debrecen—Budapest. 1933.
- 27) *Klebsberg Kunó*: Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege. — *Lukinich Imre*: Emlékkönyv gr. Klebsberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére. 1925. — Gr. *Klebsberg Kunó* beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Bp. Athenaeum,
- 28) *Kornis Gyula*: Kultúra és nemzet. 1930. (Nemzeti megújulás.)
- 29) *Imre Sándor*: Nemzetnevelés i. m. Második rész. 101—151. lap.
- 30) *Szerző*: *Magunk revíziója* c. munkájának „A kőrdesz jövőndő“ c. fejezetében van ez a probléma felvázolva. (Kvár. 1931. Másodszor: Az élet kőrdeszt. Bp. 1935. Révai. I. kötet.)

- ³¹⁾ Érdekes felfogást tükröz ebben a kérdésben *Pauler Ákos* tanulmánya: A világnézet tanítása. Magyar Paedagógia. 1909.
- ³²⁾ *Mitrovics Gyula*: A neveléstudomány alapvonalai. i. m. 95. l.
- ³³⁾ *U. o.*: II. Az értelem nevelése 13. §. 83—96. l.
- ³⁴⁾ *Imre Lajos*: A Kijelentés és a pedagógia. Kolozsvár. 1931. 12—14. l.
- ³⁵⁾ *Szerző*: Magunk revíziója. i. m. i. h.
- ³⁶⁾ *Imre Lajos*: Az ifjúság válsága. i. m.
- ³⁷⁾ *Kornis Gyula*: Az államcélok elmélete és a kultúrpolitika. Bp. Akad. 1931.
- ³⁸⁾ *Wesely Ödön*: Pedagógia. i. m.
- ³⁹⁾ *Szekfü Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. Bp. 1934. Ötödik könyv.
- ⁴⁰⁾ *Schneller István*: Az egyetemi tanulmányozás feladata. Paed. Dolg. i. m. I. V. 124—174. l.
- ⁴¹⁾ *Bartók György*: A kiválasztás kérdése és az egyetem. Felsőoktatásügyi Egyesület Közleményei. 1934. 1. sz. Az egyetem problémájának világos tisztázása. — *Tankó Béla*: Az egyetemről. Rectori székfoglaló értekezés. Debrecen. 1936.
- ⁴²⁾ *Mitrovics Gyula*: A magyar református iskola négyszáz éves kulturális szolgálata. Debrecen. 1918. *Kornis Gyula*: A magyar művelődés eszményei. 1777—1848. I—II. Bp. 1927.
- ⁴³⁾ *Szerb Antal*: Középosztály és irodalom. Válasz. 1934.
- ⁴⁴⁾ *Szerző*: Egyedül. Bethlen Gábor lelki arca. Kolozsvár. 1929. (Másodszor: Az élet kérdezett. I. Bp. 1935.)
- ⁴⁵⁾ *Szekfü Gyula*: Bethlen Gábor. Bp. Magyar Szemle Társaság. 1929. „A tetőponton“ c. fejezetben mutatja ki ennek a felemelkedésnek sajátos nagyságát, rendkívüliségét.
- ⁴⁶⁾ *Angyal Dávid* mutatott rá erre érdekesen *Bethlen Gábor életrajza* c. pompás kis művében. (Magyar Könyvtár. 133.)
- ⁴⁷⁾ Ezekkel a rágalmakkal száll szembe, erőteljes és okadatolt módon *Rugonfalvi Kiss István*: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem c. könyvében. (Bethlen könyvtár 1—2.) Bp. 1923. L. még: *Makkai Ernő*: Bethlen Gábor országalkotó politikája. (Kvár. 1914. II. Bp. 1929.) c. művét.
- ⁴⁸⁾ *Veress Endre*: Bethlen Gábor fejedelem ifjúsága. Erdélyi Múzeum. 1914.
- ⁴⁹⁾ *Szerző*: Egyedül c. művének III. fejezetéből.

- ⁵⁰⁾ *Váró Ferenc* : Bethlen Gábor Kollégiuma. I. Nagyenyed. 1903.
- ⁵¹⁾ *Szerb Antal* : Magyar irodalomtörténet I. 141—159. l. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár. 1934.
- ⁵²⁾ *Zrinyi Miklós* : Ne bánts a magyart. Az török áfium ellen való orvosság. (Remekírók 22.)
- ⁵³⁾ *Szekfü Gyula* : Három nemzedék i. m. Első könyv. Sz. I. Konzervatív reformrendszere.
- ⁵⁴⁾ *Ravasz László* : Széchenyi hatásának a titka. (Orgonazúgás. Bp. 1923.)
- ⁵⁵⁾ *Imre Sándor* : Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről. 1903. és Széchenyi és a magyar nevelés jövője. 1912. (A magyar nevelés körvonalai. 1920.)
- ⁵⁶⁾ *L. Szerző* : Harc a szobor ellen c. tanulmányát. Kvár. 1933. (Az élet kérdezett I. Bp. 1935.)
- ⁵⁷⁾ *Ravasz László* : Tisza István és a magyar tragédia. (Két beszéd. Bp. 1924.)
- ⁵⁸⁾ *Tankó Béla* : Tisza István vallásossága. Debrecen 1936.
- ⁵⁹⁾ *Imre Sándor* : Wesselényi szózata és a köznevelés. 1907. (A magyar nevelés körvonalai. 1920.)
- ⁶⁰⁾ *Imre Sándor* : B. Eötvös József művelődési politikája. 1913. (A magy. nevelés körvonalai. 1920.)
- ⁶¹⁾ *Tavaszy Sándor* : Mikó Imre. Erdélyi Helikon 1935. évf. 4. sz. — *Tusa Gábor* : Gróf Mikó Imre, mint kisebbségi politikus. (U. o.) Gróf *Mikó Imre* : Irányeszmék. 1860.
- ⁶²⁾ A falu irodalmának gazdag anyagából kiemeljük a következő jelentős műveket : *Imre Lajos* : A falu művelődése. Bp. 1922. — *U. ö.* : A falunevelés irányelvei. Erdélyi Tud. Füzetek. Kvár. 1933. — *Illyés Endre* : A magyar ref. földművelő nép lelki élete stb. Szeged. 1931. — *Ujzászy Kálmán* : A falu. Útmutatás a magyar falu tanulmányozásában. Sárospatak. 1936. — Egyes típusok jellemzésére igen érdekesek : *Kós Károly* : Kalotaszeg. Erdélyi Szépmíves Céh. Kvár. 1932. — *Illyés Gyula* : Puszták népe. *Szabó Zoltán* : A tardi helyzet.
- ⁶³⁾ *L. Szerző* : Magunk revíziója c. i. m. „Források a kösziklában“ c. fejezetét.
- ⁶⁴⁾ *Prohászka Lajos* : A vándor és a bujdosó. Bp. Minerva Társaság. 1936. 97—100 l.
- ⁶⁵⁾ *Hóman Bálint* : Magyar történet I. kötet. Első könyv megállapításait követtem a magyar nemzet kialakulásának itt vázolt vonalában. (Második kiadás. Bp. 1935.)

- ⁶⁶⁾ *Hóman* Bálint : Kultúrpolitikai feladatok címen a *Vigilia* 1936. évf. IV. kötetében adott nyilatkozatában a történettudós által látjuk igazolva ezt a célkitűzést : „A magyar művelődésnek legjellemzőbb sajáttsága, hogy a nyugati keresztyén művelődést és annak minden értékes elemét befogadva s azt az ősi és speciális magyar faji műveltségi elemekkel egyesítve sajátos magyar nemzeti műveltséggé formálta át.“

NÉVMUTATÓ

Ady Endre 115, 241	Kármán Mór 35, 244
Angyal Dávid 245	Kemény Ferenc 244
Arany János 136	Kemény Gábor 202
Attila 231	Kemény János fejedelem
176
Baján 231	Kemény Zsigmond 189, 241
Bardócz Pál 243	Kerschensteiner 35, 244
Barth P. 244	Klebensberg Kunó 143, 244
Bartók György 245	Kornis Gyula 56, 96—97,
244—245
Béla, negyedik, 241	Kós Károly 246
Bethlen Gábor fejedelem
115, 167—178, 202, 241	Kurt 231
Böhm Károly 30	Laczkó Géza 187
Claparède E. 22, 243	Le Bon G. 104
Comenius A. J. 40, 41, 66	Lehmann R. 25, 243
Comte A. 35	Linde E. 20, 24, 26, 243
Deák Ferenc 136	Lukinich Imre 244
Eötvös József 199—201,
241	Makkai Ernő 245
Finácz Ernő 19, 243	Mátyás király 182, 241
Foerster W. 35, 244	Meumann E. 22, 243
Géza fejedelem 235—237	Mikó Imre 201—206, 241,
246
Goethe J. W. 225	Mitrovics Gyula 75, 244,
245
Herbart J. Fr. 18, 19,
41—44, 45, 66, 72, 244	Molnár Oszkár 243
Hóman Bálint 143, 246,
247	Montecuccoli 179
Illyés Endre 246	Montessori M. 22
Illyés Gyula 246	Móra Ferenc 215
Imre Lajos 22, 87, 243—
245, 246	Motta 159
Imre Sándor 33, 38—39,
59—60, 105, 189, 244,
246	Motun Tanhu 231
István, Szent, király 236—
241	Münsterberg H. 23, 243
Jakab apostol 139	Nagy László 22, 243
János apostol 99	Natorp P. 33, 34, 77, 244
	Németh László 209, 210
	Niebergall Fr. 29, 243
	Pauler Ákos 245
	Pál apostol 69

- Pestalozzi H. J. 34, 83, 84
 Platon 33, 55
 Prohászka Lajos 222, 246
 Ranschburg Pál 22, 243
 Ratichius 40
 Ravasz László 189, 194, 246
 Rákóczi Ferenc, második, 241
 Rein W. 44, 45, 244
 Rousseau J. J. 20
 Rugonfalvi Kiss István 245
 Rühlmann 35, 244
 Sallwürk 244
 Schleiermacher Fr. 28, 41, 66
 Schneller István 26—28, 29, 120, 243, 245
 Spranger E. 22, 73, 243
 Sturm 40
 Szabó Zoltán 246
 Szalárdi János 176
 Szekfü Gyula 115, 155, 188—189, 245, 246
 Szerb Antal 149, 150, 151, 152, 155, 211, 245, 246
 Szerző 28—31, 243, 244, 245, 246
 Széchenyi István 153, 188—195, 196, 198, 200, 201, 203, 241
 Tankó Béla 245, 246
 Tavasz Sándor 246
 Tisza István 194—195, 241
 Tusa Gábor 246
 Ujszászy Kálmán 246
 Unold 34, 244
 Varga Béla 243
 Váró Ferenc 246
 Veress Endre 245
 Veres Péter 210
 Waldapfel János 243
 Wesselényi Miklós 195—199
 Weszely Ödön 19, 22, 102, 243, 244, 245
 Willmann O. 28, 244
 Ziegler Th. 244
 Ziller 44, 45
 Zrínyi Miklós költő, hadvezér 178—188, 201, 241, 246
-

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
NEMZETI MEGÚJULÁS (Bevezetésül).....	1

ELSŐ RÉSZ

A NEVELŐI GONDOLKOZÁS ÚTJA

A pedagógia és az emberválság	15
I. A nevelőhatalom kérdése	
1. Módszer, kísérlet, személyiség	18
2. Társadalom.....	32
3. Nemzet	37
II. A nevelői munka kérdése	
1. Elmélet	40
2. Szervezet	47
3. Kultúrpolitika	50
III. Új parancsok	
1. Az iskola	53
a) A nemzeti társadalom és az iskola- rendszer	53
b) Az iskola munkája	58
c) Az oktatás az élet szolgálatában	65
d) Az iskola eszménye	79
2. A nevelő	82
3. Az ifjúság	87

MÁSODIK RÉSZ

NEMZETI MŰVELTSÉGÜNK ALAPVONALAI

I. A műveltség értelme.....	93
II. A művelt ember.....	104
III. Nemzeti műveltségünk értéke	
1. A nemzeti műveltség egysége	111
2. Az egységes magyar értékelés	114
3. Nemzeti műveltségünk logikai értéke	116

	Oldal
4. A tudományegyetem problémája	118
5. Nemzeti műveltségünk erkölcsi és mű- vészi értéke	134
IV. Nemzeti műveltségünk szervezése	
1. Szervezés és politikum.....	138
2. A nemzeti műveltség fóruma.....	142
3. A nemzeti műveltség intézményei	145
4. A művelt nemzeti társadalom	148
5. A magyar kisebbségi műveltség kérdése	156
6. A nagy felelősség	159
V. Nemzeti műveltségünk örökhagyói	165
1. Az önnevelő	167
2. Az ébresztő	178
3. A sorshordozó	188
4. A kultúrpolitikus	195
5. A kisebbségi.....	201
VI. Nemzeti műveltségünk őstalaja	
1. A népi életforma bomlásának kérdése..	207
2. A népiség értéke a nemzeti műveltségben..	213
3. Népművelői feladatok	218
VII. Magyar végletek	
1. Magyar áfium	222
2. Magyar józanság	226
3. „Eb ura fakó“. — „Vitam et sanguinem.“	228
VIII. Európai magyarság	230
<i>Irodalmi utalások</i>	<i>243</i>
<i>Névmutató</i>	<i>249</i>